

Lietuvos kraštovaizdžio architektų sąjungos mokslo ir praktikos žurnalas

Kraštovaizdžio architektūra

Lithuanian Journal of Landscape Architecture

2022 ŽIEMA (Nr. 1)

Straipsniai lietuvių, anglų ir kitomis kalbomis.
Pradėtas leisti 2022 metais.

Periodiškumas 2 žurnalai metuose.

Tiražas 150 egz.

Spausdino UAB „Sirma“
Jonavos g 41F, Kaunas, LT-44131

Print ISSN 2783-6304
Online ISSN 2783-6312

Vyriausiasis redaktorius

Editor-in-Chief

Prof. dr. Petras Grecevičius

Kalbos redaktorė

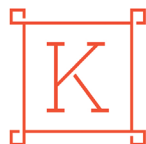
Rima Mackevičienė

Dizaineris

Matas Grecevičius

© Lietuvos kraštovaizdžio architektų sąjunga

LIETUVOS
KULTŪROS
TARYBA

Projektą remia Lietuvos Kultūros Taryba

Vyriausiojo redaktoriaus žodis

Man teko didelė garbė kreiptis LKAS reikšmingo įvykio - pirmojo mokslo žurnalo - pasirodymo viešojoje erdvėje proga. Tokio žurnalo idėja kilo LKAS Valdybos narių diskusijose, o Lietuvos Kultūros taryba jai pritarė skirdama tikslines projekto lėšas.

Žurnalo tikslas - skatinti conceptualų, mokslinį ir taikomąjį kraštovaizdžio architektūros supratimą, siekiant priimti tvarius ir estetiškai vertingus kraštovaizdžio pokyčių sprendimus. Kraštovaizdžiai yra žmogaus suvokiami vaizdai su kintamais erdviniais ir laiko parametrais. Jie turi išraiškingų estetinių, natūralių ir kultūrinių savybių, kurias žmonės vertina įvairiais būdais, todėl jaučia paskatą imtis veiksmų, dėl kurių keičiasi kraštovaizdžio kokybė. Urbanistiniai kraštovaizdžiai tampa ekologiškai bei kultūriškai jautresni pokyčiams konkrečios vietos bei regioniniu mastu. Kraštovaizdžiui suprasti ir socialinėms bei ekologinėms vertybėms suderinti reikalingi gana plataus spektro moksliniai būklės ir kaitos tyrimai, perspektyvinės raidos prognozės, kad būtų užtikrintas kraštovaizdžio tvarumas. Žurnalas remiasi prielaida, kad kraštovaizdžio architektūros mokslas, susijęs su gamtos mokslais, menais, urbanistika, architektūra, planavimu ir dizainu, gali suteikti abipusiai palankių rezultatų žmonėms ir juos supančiai aplinkai.

Kraštovaizdžio mokslas sujungia kraštovaizdžio ekologiją ir miesto ekologiją kartu su kitomis disciplinomis ir tarpdisciplininėmis sritimis tam, kad nustatytų teorinius modelius ir leistų lengviau suprasti socialinius-ekologinius procesus, darančius reikšmingą įtaką kraštovaizdžio pokyčiams. Atsikūrusios Lietuvos

valstybės teritorijų planavimo klausimai tapo aktualūs daugiaplane metodologine ir praktine prasme. Teritorijų planavimo optimizavimo interesai reikalauja turėti mokslškai pagrįstas nuostatas dėl šalies kultūrinio kraštovaizdžio raidos kelių bei priimti visuomenės interesus atitinkančią šios erdvinės struktūros kūrimo metodologiją ir atitinkamų planavimo normų sistemą, kuri neįmanoma be išsamių kraštovaizdžio architektūros kaitos mokslinių tyrimų.

Kraštovaizdžio projektavimas pateikia estetiškus ir konstruktyvine logika bei ergonomikos dėsniais pagrįstus kraštovaizdžio architektūros objektų sprendimus, universaliojo dizaino sprendimus, politiką ir kitą veiklą bei formas, kurios turi įtakos bendriems kraštovaizdžio kokybiniais pokyčiams. Kraštovaizdžio architektūros, planavimo projektų įgyvendinimas sukuria naujus praktinius modelius ir hipotezes tolesniems moksliniams tyrimams, suteikiant neatsiejamą ryšį su kraštovaizdžio architektūros mokslu ir skatinant tarpdisciplininį bendradarbiavimą, kad būtų sukurti patikimi žinių ir problemų sprendimo bei aukštesnės kokybės projektų kūrimo gebėjimai.

Žurnalas taip pat yra skirtas spręsti problemas, susijusias su kraštovaizdžio paveldo išsaugojimu ir tvarkyba. Jame gali būti skelbiami originalūs istorinių parkų tyrimų dokumentai, kuriuose būtų anksčiau neskelbti duomenys ir pateikti naujoviški metodai su įvairiapusiais moksliniais aspektais, susijusiais su kraštovaizdžio architektūros paveldo pažinimu, nauja kompozicijos interpretacija ir teoriniais klausimais apie vertybių išsaugojimą.

Žurnale bus vietos įvairių kraštovaizdžio ar-

chitektūros šakų mokslininkams, kurių bendras tikslas yra kurti ir taikyti mokslinius metodus, siekiant pagerinti mokslinius tyrimus ir žinias apie gamtinio ir kultūrinio kraštovaizdžio paveldą, naujų vertybių kūrimą, integralumą Baltijos regione bei pasauliniame kontekste, ypač šiose srityse:

- Klimato kaitos poveikis kraštovaizdžiams ir pokyčių valdymas.
- Socialinių - ekonominių faktorių ir pandemijų įtaka kraštovaizdžio planavimui.
- Aukštos estetiškos vertės kraštovaizdžio architektūros kūrimas.
- Išmaniųjų technologijų poveikis kraštovaizdžio architektūrai.
- Baltijos regiono kultūrinio kraštovaizdžio identiteto išsaugojimas.
- Tvarių urbanistinių struktūrų kūrimas.
- Kraštovaizdžio vertės ir prieinamumo didinimas ir kt.

Tikiuosi, kad žurnalas taps plačia kraštovaizdžio architektūros projektų pristatymo platforma, žinių erdve, kurios paskirtis - profesionaliai šviesti visuomenę, savivaldybių administracijų darbuotojus, aplinkos tvarkytojus.

Pirmojo žurnalo publikacijų temos sąmoningai pasirinktos siekiant parodyti platų mokslinių ir praktinių problemų spektrą. Ateityje kiekvieno žurnalo leidimo tematika pagal galimybes bus orientuojama į tuo metu svarbią mokslinę problematiką. Visi mokslo straipsniai recenzuojami dviejų recenzentų. Tai sudaro galimybę palaipsniui integruotis į pasaulinę prestižinių leidinių terpę.

Šio mokslo žurnalo ateitis neįmanoma be jūsų pagalbos pateikiant naujausias mokslines ir kūrybines idėjas, be kurių negalime tikėtis darnios kraštovaizdžio architektūrinės veiklos plėtotės. Jūsų pastebėjimai, patarimai reikalingi mūsų bendro darbo tobulėjimui.

Pagarbiai,

Petras GRECEVIČIUS
vyr. redaktorius

REDAKcinė KOLEGIJA *Editorial Board*

Vyriausias redaktorius

Prof. dr. Petras Grecevičius, KU

Prof. dr. Gintaras Stauskis, VILNIUS TECH

Prof. dr. Jonas Jakaitis, VILNIUS TECH

Doc. dr. Jonas Abromas

Dr. Vaiva Deveikienė, Vilniaus m. savivaldybė

Prof. dr. Jūratė Kamičaitytė Virbašienė, KTU

Prof. habil. dr. Arvydas Matulionis

Dr. Albinas Mocevičius

Prof. dr. Kęstutis Zaleckis

Doc. dr. Jurga Kučinskienė

Doc. dr. Liutauras Nekrošius

Dr. Ieva Misiūnė

Dr. Giedrė Godienė

Dr. Bruno Marques (Australija)

Dr. Ugis Bratuškis (Latvija)

Prof. Simon Bell (Estija)

Doc. dr. Jonas Genys

Doc. dr. Vytautas Dubra

RECENZENTAI *The Reviewers*

Doc. dr. Jonas Abromas

Prof. dr. Jūratė Kamičaitytė Virbašienė

Doc. dr. Jurga Kučinskienė

Prof. dr. Jonas Jakaitis

Prof. dr. Gintaras Stauskis

Dr. Evaldas Ramanauskas

Dr. Bruno Marques

Prof. dr. Petras Grecevičius

Prof. habil. dr. Arvydas Matulionis

Doc. dr. Rita Nekrošienė

Doc. dr. Vytautas Dubra

Turinys

4

**VYRIAUSIOJO
REDAKTORIAUS
ŽODIS**

From the Editor

5

**REDAKcinė
KOLEGIJA**

Editorial Board

RECENZENTAI

The Reviewers

6

TURINYS

Contents

Mokslo publikacijos **Research**

8

**GINTARAS STAUSKIS.
KRAŠTOVAIZDŽIO
ARCHITEKTO
PROFESIJOS IŠŠŪKIAI
LIETUVOJE IR
EUROPOJE**

*Challenges of Landscape
Architect's Profession in Lithuania
and in Europe*

19

**JONAS JAKAITIS.
ŠIUOLAIKINĖ
ANTROPOCENTRINĖ
MĄSTYSENA IR JOS
RAIDOS TENDENCIJOS
KRAŠTOVAIZDŽIO
ARCHITEKTŪROJE**

*Contemporary Anthropocentric
Thought and its Tendencies in
Landscape Architecture*

35

**EGLĖ BAZARAITĖ.
UŽ MIESTO, MIŠKE:
MEDŽIAI RASŲ IR
BERNARDINŲ
KAPINĖSE**

*Beyond the City, in a Forest:
Trees in Rasos and Bernardinai
Cemeteries*

44

**TAUTVYDAS BOKMOTA. WHO
TAKES CARE OF AMSTELPARK AND
VONDELPARK? A COMPARATIVE
ANALYSIS OF TWO AMSTERDAM
PARKS**

*Kas rūpinasi Amstelpark ir Vondelpark?
Lyginamasis dviejų Amsterdamo parkų tyrimas*

58

**JONAS ABROMAS, PETRAS GRECEVIČIUS,
RAMUNĖ URBONIENĖ, EGIDIJUS JURKUS,
VAIDA VAITKUTĖ EIDIMTIENĖ. KAI KURIOS
KRAŠTOVAIZDŽIO ARCHITEKTŪROS
MOKSLINIŲ TYRIMŲ AKTUALIJOS**

Some Research Issues in Landscape Architecture

Kraštovaizdžio architektūros aktualijos

Sharp Eye

76

GINTARĖ KAPOČIŪTĖ, IGNAS
KAZLAUSKAS, GAUDRĖ ZNUTAITĖ. ŽALIOJI
INFRASTRUKTŪRA LIETUVOS MIESTAMS

Green Infrastructure for Lithuanian Cities

Įvykiai, apžvalga Under the Sky

86

IN MEMORIAM
– ELENA
BRUNDZAITĖ-
BALTRUS

In memoriam

88

GYVENIMAS,
ATIDUOTAS
KRAŠTOVAIZDŽIO
ARCHITEKTŪRAI.
K. JAKOVLEVAS-
MATECKIS

In memoriam

90

KŪRYBOS
PLENERAS
ŠVENTOJOJE,
PALANGOS M.

*Creative Plain Air in
Šventoji, Palanga City*

93

„KRAŠTOVAIZDŽIO
ERDVĖS“
SUVALKIOJE

*„Landscape Spaces“ in
Suvalkija*

Žmonės ir jų nuopelnai Field of honor

94

KRAŠTOVAIZDŽIO
ARCHITEKTUI LIUCIJUI
DRINGELIUI - 90

95

DAUJOTŲ GIMINĖS TAURIOJI LINIJA IR SIEKIS
TARNAUTI LIETUVAI: KRAŠTOVAIZDŽIO ARCHITEKTĖ
IRENA MARIJA DAUJOTAITĖ

Aktuali informacija Information

97

MOKSLO STRAIPSNIŲ
RENGIMO TAISYKLĖS

For the Authors

98

ATESTUOTI LIETUVOS
KRAŠTOVAIZDŽIO
ARCHITEKTŲ SĄJUNGOS
NARIAI

Licensed Specialists

MŪSŲ RĖMĖJAI

Our Sponsors

UAB Fixman

JSC Fixman

UAB Betono mozaika

JSC Betono Mozaika

Kraštovaizdžio architekto profesijos iššūkiai Lietuvoje ir Europoje

Prof. dr. Gintaras STAUSKIS

Vilnius TECH Architektūros fakultetas

Santrauka:

Gamtos ir menotyros mokslų specialistų reikšmė, sprendžiant aktualias pastarojo laikmečio aplinkos kokybės problemas, itin išaugo. Kraštovaizdžio architektai rūpinasi bendradarbiavimu tarp skirtingų gamtos, menų, technikos ir socialinių disciplinų, ieškodami ir atradami kūrybiškus ir natūraliai tvarius aplinkos degradavimo, klimato kaitos, gyvenimo kokybės problemų sprendimus. Paradoksalu, kad tokių iššūkių fone kraštovaizdžio architekto profesija Lietuvoje pastaruoju metu pergyvena išbandymų ir vilčių laikotarpį. Straipsnyje nagrinėjama kraštovaizdžio architekto profesijos misija ir sąsajos su dabarties iššūkiais ir ateities perspektyvomis. Tyrimo pagrindu pateikiamos kraštovaizdžio architekto profesijos įtvirtinimo ir tolimesnio stiprinimo Lietuvoje gairės, apimančios išsilavinimo, profesinės veiklos ir nuolatinio profesinio augimo sritis.

Raktiniai žodžiai:

kraštovaizdžio architektūra, kvalifikacija, studijos, profesija, reguliavimas.

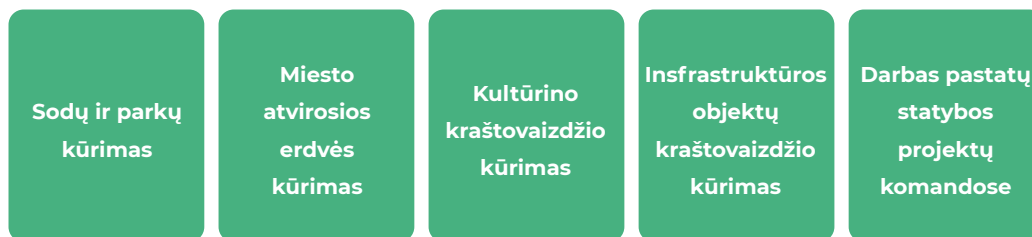
IVADAS

Pastaraisiais metais suaktyvėjęs Lietuvos ir tarptautinio rango politikų dėmesys aplinkos kokybei sudaro palankias sąlygas suaktyvinti Lietuvos kraštovaizdžio architektūrai iškilusių problemų sprendimą. Nutrūkusios kraštovaizdžio architektūros studijos palieka demografinę spragą šalies kraštovaizdžio tvarkymo profesionalų kohortoje. Iki šiol neregamentuota profesinė veikla ištrina bet kokių kokybės reikalavimus, o pasinaudodami

viešųjų pirkimų spragomis abejotinos kokybės paslaugas siūlo ir parduoda bet kas. Prieš keletą dešimtmečių beveik visose šalies savivaldybėse įkurtos kraštovaizdžio architekto pareigybės išnyko ar buvo įlietos į rutininių specialistų ratą. Tik pastaraisiais metais kai kurių didžiųjų miestų administracijos pasipildė kraštovaizdžio architektais. Demografinės, ekonominės ir net politinės realijos (sumažėjęs Kinijos studentų skaičius) kardinaliai pakeičia net ir garsiausių Europos mokyklų studijų programas, tačiau bendra tendencija rodo stabilų šalių dėmesį privatiems ir viešiesiems kraštovaizdžio architektų projektams. Tarptautinės akademinės (ECLAS) ir profesinės (IFLA Europe) kraštovaizdžio architektų organizacijos siekia harmonizuoti studijas, užtikrinti laisvą specialistų judėjimą ES erdvėje, ginti ir saugoti profesiją, taip žengiant link aukštesnės kokybės profesinių ir administracinių paslaugų, geresnės aplinkos ir gyvenimo kokybės mūsų miestuose ir kaimuose. Šių konfrontuojančių tendencijų fone autorius pateikia akademine, moksline ir praktine patirtimi paremtą žvilgsnį į kraštovaizdžio architekto profesijos raidos iššūkius Lietuvoje.

Iškelta problema analizuojama kraštovaizdžio suvokimo, studijų, profesinės veiklos ir kvalifikacijos pripažinimo aspektais. Tiriamos aktualios mokslo publikacijos, atskleidžiančios kraštovaizdžio suvokimo kompleksiskumą. Nagrinėjama viešai prieinama įgyvendintų projektų ikonografinė medžiaga, fotofiksacijos ir planai. Remiantis tarptautinių organizacijų nustatytais reikalavimais lyginamuoju būdu nagrinėjami kraštovaizdžio architektūros ir architektūros studijų metu įgyjamų gebėjimų panašumai ir skirtumai. Re-

**1 pav.
Kraštovaizdžio
architektūros
objektas kaip
profesinės veiklos
sritys. Sudaryta
autoriaus.**

miantis autoriaus anksčiau atliktu pastatų tvarumo vertinimu, tiriami iššūkiai kraštovaizdžio architektams tvarios aplinkos formavimo srityje. Esamų ir rengiamų teisinių dokumentų kontekste nagrinėjama profesinės kvalifikacijos pripažinimo problema.

KRAŠTOVAIZDŽIO ARCHITEKTO PROFESIJOS IŠŠŪKIAI LIETUVOJE

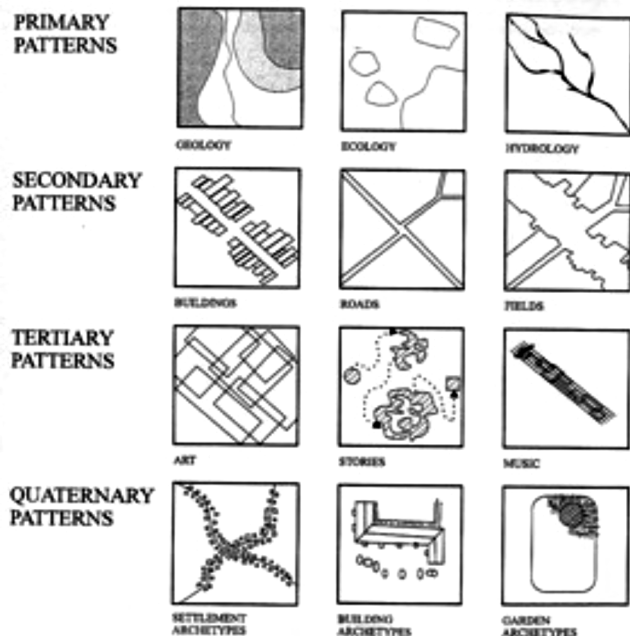
Pastaruoju metu radosi daug paskatų, kurios skatina nagrinėti kraštovaizdžio architektų profesijos iššūkius, tačiau pagrindiniai yra du vektoriai: tai, iš vienos pusės, tvarų vystymąsi reguliuojantys ir skatinantys Europos Sąjungos strateginiai dokumentai, ir, iš kitos pusės, sudėtinga šios profesijos padėtis Lietuvoje. Fragmentiškos studijos, teisinio reguliavimo stoka ir silpna profesijos savivalda paskatino šios itin reikšmingos profesijos atotrūkį nuo svarbiausių aplinkos formavimo procesų koordinavimo ir nukreipė į nekilnojamojo turto vystytojų ir kitų privačių interesų aptarnavimą, teikiamą riboto patyrusių specialistų ir neriboto kitų asmenų rato. Strateginės kraštovaizdžio apsaugos ir formavimo galimybės nutolo nuo pastatus projektuojančių architektų veiklos, kuri dažnai virsta tik pastatams nereikalingų, likusių neužimtų sklypo vietų pagražinimu. Santykio su visuomene procesai, moderuojami šalies savivaldybių, vyksta nesigilinant į visų proceso dalyvių įtraukimo ypatumus, dažnai tampa šiurkščiu vienos veiklios ir galingos visuomenės grupės interesų ir poreikių deklaravimu. Profesijos stiprinimo ir dirbančių specialistų apsaugos nuo apsišaukėlių klausimų Lietuvos kraštovaizdžio architektų sąjunga (LKAS), kaip profesinė asociacija, ėmėsi tik pastaruoju metu. Dėl viso komplekso priežasčių kitų specialistų, užsakovų ir visuomenės supratimas apie tai, kokius uždavinius sprendžia arba galėtų ir turėtų spręsti kraštovaizdžio architektai, yra gana siauras ir gerokai skiriasi nuo šios sampratos, deklaruojamos Tarptautinės

kraštovaizdžio architektų federacijos (International 2021). Pagal tarptautinę praktiką (IFLA Europe, ECLAS) kraštovaizdžio architektai dirba ir kuria kelete priskirtųjų ir grupinio darbo sričių, apibrėžiančių šios profesijos veiklos objektą, kurios apibendrintai pateikiamos 1 pav.

KRAŠTOVAIZDŽIO SUVOKIMAS IR MIESTŲ VYSTYMO PROBLEMOS

Kraštovaizdį visuomenė ir skirtingų sričių specialistai supranta skirtingai, dažnai manydami tik jo paviršių - želdynus ir pastatus. Suprantama, kad giluminius procesus geba įžvelgti patyrę specialistai, o daugialypę, daugiasluoksnių ir kintančią kraštovaizdžio esmę gerai apibūdina Ch. Alexanderio paternų teoriją (Alexander 1977) plėtojančio T. Turnerio keturių lygių paternų struktūra (Turner 1995). Paviršiuje matomas miesto urbanistinis audinys, kvartalai ir pastatai yra tik pirminis klotas, po kuriuo slypi pirmąsios gamtos, praeities ir kultūros ženklų sluoksniai. Šiuos kraštovaizdžio klotus įdėmiu žvilgsniu galima įžiūrėti ir labiausiai nuskrudintoje miesto vietoje, kur kraštovaizdžio architektai gamtos priemonėmis (pirminis sluoksnis) dažnai taiso miesto planuotojų ir pastatų projektuotojų (ketvirtinis sluoksnis) klaidas ir atkuria prarastas, trumparegiškais „plėtros“ planais sunaikintas kraštovaizdžio kultūrinės (antrinis sluoksnis) ir socialinės (tretinis sluoksnis) vertes (2 pav.).

Strateginiai Lietuvos kraštovaizdžio raidos ir tvarkymo klausimai nurodyti Lietuvos Respublikos kraštovaizdžio politikos krypties apraše (Lietuvos 2004). Šiame dokumente nurodytos sampratos, kraštovaizdžio raidos ir formavimo principų formuluotės teigia ir siekia įtvirtinti atskirtą nuo kitų aplinkos formavimo sričių, pavyzdžiui, nuo miesto planavimo ir infrastruktūros vystymo, kraštovaizdžio supratimą. Esama dokumento redakcija stokoja integralaus kraštovaizdžio, kaip svarbaus neurbanizuotų ir urbanizuotų teritorijų - miesto ir kvartalų vystymo, pastatų ir infrastruktūros

Žemė, vandenys, augmenija, augimo ir nykimo procesai, iki tol, kol atėjo žmogus.

Seniausios natūralios aplinkos pritaikymo žmogui ženklai: maistas, pastogė, judėjimas, saugumas.

Vaizduotės ir estetinio gamtos interpretavimo ženklai. Mitologija, dekoras, alegorijos, geometrija.

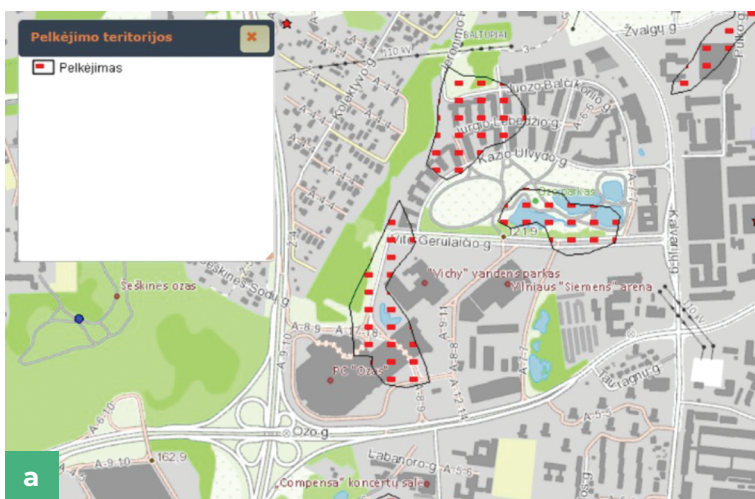
Ankstesnių patarnų deriniai: namų tipai, kvartalų tipai, sodų tipai, esamas urbanistinis audinys.

2 pav. Pirminiai, antriniai, tretiniai ir ketvirtiniai kraštovaizdžio sluoksniai - paternai (pagal Turner T. 1995).

tūros sistemų kūrimą lemiančio elemento, sampratos. Nurodyti kraštovaizdžio formavimo principai priėmus dokumentą liko tik deklaracija, o viltys, kad vieną dieną jie taps konkrečių įstatymų, tvarkų ar aplinkos formavimo reglamentų dalimi, per du nepriklausomos Lietuvos dešimtmečius taip ir neišsipildė. LKAS suformuluoti konkretūs siūlymai naujoje šio dokumento redakcijoje patikslina sąvokas, kad jos atitiktų tarptautinės profesinės bendruomenės sampratą, nustato kraštovaizdžio architekto profesinės kvalifikaci-

jos pripažinimo tvarkos būtinumą bei poreikį plėtoti kraštovaizdžio tyrimus. Visa tai atveria kelių kraštovaizdžio architekto profesijai aktualizuoti.

Nors ir nustumtas į miesto vystymo paraštes, kraštovaizdis ir gamta yra nekilnojamojo turto vystytojų nuolat uoliai eksploatuojama sąvoka. Reklamuodami naujus pastatytus ar dar tik planuojamus statyti gyvenamuosius namus ar biurų pastatus ir siekdami juos palankiau realizuoti, nekilnojamojo turto objektų vystytojai nuolat naudoja kraštovaizdžio elementus ir

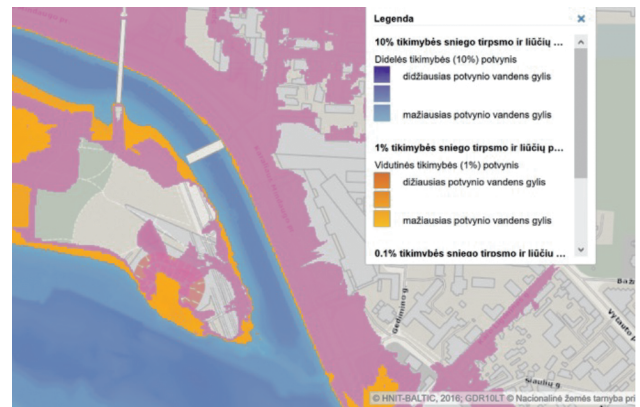
3 pav. Pelkėjimo teritorijos Neries senvagės zonoje (raudoni taškai) ir ant jų užstatyti daugiabučiai gyvenamieji namai Ozo g. Vilniuje (pagal Lietuvos geologijos tarnybos duomenis www.lgt.lt) (a). Ant senvagės ežerėlio užstatytas Delfi sporto centro pastatas Ozo g. Vilniuje (www.maps.lt 2017 m. duomenys) (b).

vaizdinius kaip vieną pagrindinių masalų klientams pritraukti į konkrečius objektus. Populiariausias žodis yra „parkas“ ir skirtingos jo interpretacijos lietuvių ir anglų kalbomis. Akivaizdu, kad tai daroma dėl potencialių klientų pasirinkimo prioritetų, kur gamtinė aplinka ir kraštovaizdis dažnai nusveria buto ar biuro savybes suvienodėjusios architektūros pastatuose. Tai rodo kvalifikuoto kraštovaizdžio architekto veiklos svarbą tiek natūraliai priskirtuose objektuose (parkuose, soduose, skveruose), tiek ir visuose pastatų statybos projektuose.

Dėl praktikos atotrūkio nuo globalių ir nacionalinių aktualijų kraštovaizdžio vertybės išnyksta iš statybos projektus rengiančių specialistų akiračio ir dažnai dėl to sunaikinamos statant naujus pastatus, gatves ir kitus miesto infrastruktūros elementus. Vanduo yra esminis kraštovaizdžio elementas ir visos jame egzistuojančios gyvybės pagrindas, todėl šlapvietės, pelkėjimo teritorijos ir jų likučiai, potvynių užliejamos miestų vietos - visa tai yra saugotina miestuose išlikusios didesnės gamtinės vandenų sistemos dalis. Deja, bendrojo, detaliojo, kompleksinio planavimo etape ir vėliau pagal tokius planus projektuojant ir statant pastatus šie reikalavimai ignoruojami, gamtos elementai paprasčiausiai sunaikinami juos sulyginant, užkasant, ant jų projektuojant pastatus, automobilių aikšteles ir gatves. Neries senvagės trasoje išlikusios pelkėjimo teritorijos, kaip upės vagos rudimentas, yra svarbus miesto kraštovaizdžio elementas, galintis tapti ypač patraukliu ir gyventojams reikalingu atvirosios erdvės akcentu, aikštynu, parku, tačiau dažnai tiesi-

5 pav. Kanalizutas (1960) ir sugrąžintas gamtai (2015) Aire upės kraštovaizdis (Šveicarija). www.landezine.com

4 pav. Užliejamos Nemuno salos ir greitimos teritorijos ir jose esantys pastatai Kauno mieste. <http://maps.lt.maps.arcgis.com/apps/SocialMedia/index.html?appid=-4da009f97bec4571bc6f3eac277c7841>

og prarandamas, užstačius juos pastatais (3 pav.). Panašūs projektai, plėtojami užliejamose teritorijose (4 pav.), aiškiai signalizuoja apie kritinę miesto planavimo būklę Lietuvoje, o tokios situacijos viena iš priežasčių yra siauras, specializuotas, ignoruojantis požiūris į pirmojo, antrojo, o kartu ir trečiojo sluoksnio pirmą pradžius kraštovaizdžio elementų sluoksnius ir juos sudarančių elementų vertes, nurodytas 2 pav. Akivaizdu, kad tokios miesto planavimo, pastatų projektavimo klaidos įvyksta ir dėl to, kad projektų sprendiniai rengiami be kraštovaizdžio architektų dalyvavimo, arba jiems keliamos ne taktinės, bet pagalbinės, po užstatymo likusios teritorijos dekoravimo užduotys.

Dažnai tokių klaidų taisymas yra neįmanomas, gamtos vertybės prarandamos visiems

laikams. Tačiau XX a. viduryje masiškai vykęs pelkių sausinimas ir upelių vagų tiesinimas, nuskurdinęs kraštovaizdį ir pakenkęs gamtai, o kartu ir žmonėms, yra taisomas, pasitelkus kraštovaizdžio architektus. XX a. septintajame dešimtmetyje kanalizautos Aire upės Ženevos regione 5 km ilgio vagos renatūralizavimas ir atkūrimas į artimą buvusiam gamtiniam pavidalui 2015 m. truko daugiau kaip dešimtmetį ir kainavo 54 mln. eurų (Landezine 2021, 5 pav.). Akivaizdu, kad klaidos ne tik žaloja kraštovaizdį, bet jų taisymas kainuoja nepalyginamai daugiau nei reikiamų specialistų įtraukimas į rengiamus planus ir projektus, kad būtų užtikrinta reikiama jų kokybė.

TVARAUS VYSTYMOSI IŠŠŪKIAI KRAŠTOVAIZDŽIO ARCHITEKTAMS

Dėl itin suintensyvėjusio šiltnamio efekto sukeliančių dujų (ŠESD) išsiskyrimo gamyboje ir gausaus vartojimo kylanti aplinkos temperatūra sukelia mums netikėtus ir bauginančius klimato pokyčius. Tai ekstremalių klimato reiškinių, tokių, kaip audros, liūtys, sausros, vandens lygio globalus kilimas ir kt. Drauge su padidėjusia žmonių migracija lokaliame kontekste šie pokyčiai daro įtaką regiono vandens apytakai, želdynų būklei ir rūšinei sudėčiai, vegetacijos laikotarpiams ir kitiems kraštovaizdį formuojantiems procesams (European Commission 2021).

Tvarios urbanizuotos aplinkos formavimo sampratos vystymasis Lietuvoje, kaip ir kitose šalyse, prasidėjo nuo energinio efektyvumo didinimo planų, tai daryti privertė ES Pastatų en-

erginio efektyvumo direktyva (Energy 2010). Pastatų projektavimo reglamentai ėmė reikauti aukštų pastato energinio efektyvumo rodiklių, kuriems įtaką daro išorės atitvarai, inžinerinės sistemos ir jų valdymo sprendimų efektyvumas (Pastatų 2016). Tačiau sukaupus dėmesį į pastatą visai pamirštos ir ignoruojamos sklypo sutvarkymo kraštovaizdžio architektūros priemonėmis galimybės, formuojant šešėlius ir vėjo užtvaras, kurios gali energinį pastato efektyvumą gerokai padidinti arba, nekokybiškai tai išsprendus, sumažinti (6 pav.).

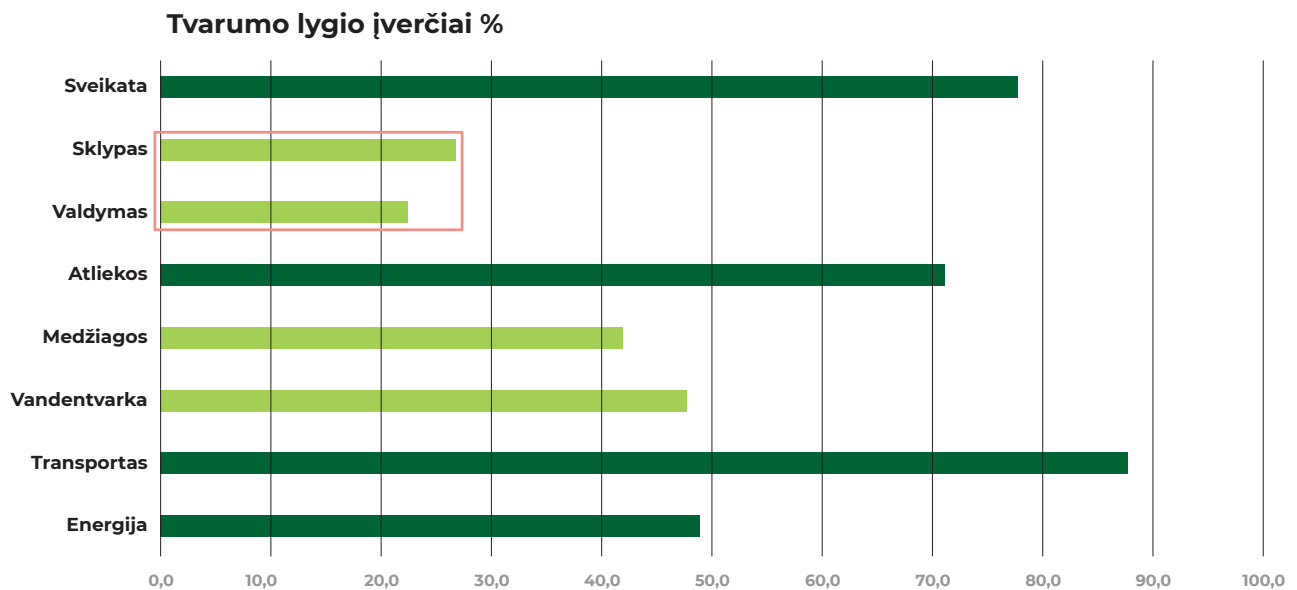
Kraštovaizdžio architektūros sprendiniai daug lemia, kokį tvarumo lygį pasieks naujai statomas ar rekonstruojamas pastatas. Autoriaus 2020 m. atlikto trijų naujų biurų pastatų Vilniaus mieste, kurių tvarumo lygis buvo įvertintas pagal Lietuvos pastatų tvarumo vertinimo sistemą LPTVS:2018, tyrimo rezultatai rodo, kad sklypo, projekto valdymo ir vandentvarkos segmentuose, kuriuos kuriant daugiausia dalyvauja kraštovaizdžio architektai, tvarumo įverčiai yra žemiausi (7 pav.). Sklypo tvaraus suplanavimo ir naudojimo grupėje vertinami pakartotinio sklypo panaudojimo, sklypo ekologinės vertės išsaugojimo ir didinimo kriterijai, už kurių įvykdymą suteikiami 5 kreditai, yra tiesioginė kraštovaizdžio architekto darbo sritis, apimanti ir visuomenės dalyvavimo kriterijų projekto valdymo segmente (2 kreditai). Kartu su transporto, medžiagų ir vandentvarkos grupių kriterijais (iš viso 15 kreditų), tiesiogiai priklausomais nuo kraštovaizdžio architekto, tai lemia didelę dalį (22 kreditai iš 61) statinio tvarumo bendrojo įverčio. Dėl šios priežasties kraštovaizdžio architektas yra itin reikšmingas statinių projektų kūrimo komandos narys, kartu su kitais specialistais. Minėti sklypo sutvarkymo, tvarių vandentvarkos sprendinių, visuomenės įtraukties ir kiti susiję gebėjimai turi būti išugdomi kraštovaizdžio architektų studijų metu ir nuolat atnaujinami nuolatinio profesinio augimo (NPA) programų mokymuose.

KRAŠTOVAIZDŽIO ARCHITEKTŪROS STUDIJOS EUROPOJE IR LIETUVOJE

Esamų kraštovaizdžio architektūros studijų programų gausa ir įvairovė skatina domėtis ir šių studijų kokybe. Pirmoji kraštovaizdžio architektūros studijų programa Europoje pradėjo veikti Norvegijos žemės ūkio universitete 1915 m. (Birli 2016) ir sėkmingai veikia jau antrą-

6 pav. Medžiais formuojamas šešėlis ir vėjo užtvara poilsio paskirties pastatui Dariaus ir Girėno g. Palangoje. Autoriaus nuotr.

7 pav. Trijų naujų biurų pastatų Vilniaus mieste tvarumo įvertinimo vidutinis lygis (pagal Lietuvos pastatų tvarumo vertinimo sistemą LPTVS:2018). Sudaryta autoriaus.

jį šimtmetį. Šiuo metu senajame žemyne daugiau kaip du šimtai studijų programų vykdo kraštovaizdžio architektūros bakalauro ir magistro studijas (Van den Brink 2017). IFLA Europe sudaryta akreditavimo komisija vykdo savanorišką studijų programų akreditaciją, vertindama jų turinį, vykdymą, personalą, studentų gebėjimus ir daugelį kitų veiksnių (School 2021). Europos kraštovaizdžio architektūros mokyklų taryba ECLAS nustatė studijų reikalavimų gaires (ECLAS 2010) kraštovaizdžio architektūros studijas vykdančioms mokykloms, kur išskirtos esminių, specialiųjų ir bendrųjų gebėjimų grupės (8 pav.). Pagal autoriaus su olandų mokslininku Jeroen De Vries sukurta metodiką atliktas Tartu, Budapešto, Krokuvos ir Vilniaus Tech uni-

versitetų bakalauro studijų programų tyrimas atskleidė keletą bendrų problemų (Stauskis, De Vries 2018). Bendrieji kraštovaizdžio architektūros gebėjimai yra ugdomi tik pusėje studijų dalykų. Mažiausiai dėmesio studijų programose skiria gebėjimo dirbti tarpdalykinėje komandoje ir gebėjimo bendrauti su kitų sričių specialistais ugdymui (tarpasmeniniai gebėjimai).. Santykinai mažai dėmesio skiriama parkų ir sodų tvarkybos, nekilnojamojo kultūros paveldo atveju, ir informacinių technologijų gebėjimams ugdyti. Dažniausiai taikomi paskaitų ir savarankiško darbo studijų metodai, o praktiniams užsiėmimams, tikslinėms išvykoms ir praktikai įmonėse skiriama mažiau laiko. Palyginę su praktinės kraštovaizdžio architektūros veik-

Esminiai gebėjimai (2)

- KA planavimo, projektavimo ir priežiūros supratimas (1 geb.)
- Holistinė kraštovaizdžio prigimties samprata (2 geb.)

Specialieji gebėjimai (11)

- Teorijos ir metodai (1 geb.)
- Planavimas, projektavimas, valdymas (6 geb.)
- Želdiniai ir medžiagos (2 geb.)
- IKT technologijos (1 geb.)
- Akademinei praktika (1 geb.)

Bendrieji gebėjimai (44)

- Instrumentiniai gebėjimai (14 geb.)
- Tarpasmeniniai gebėjimai (11 geb.)
- Sisteminiai gebėjimai (9 geb.)

8 pav. Kraštovaizdžio architektūros studijų gebėjimų (skliaustuose - gebėjimų skaičius) grupės. Sudaryta autoriaus pagal ECLAS (2010).

los aktualijomis matome, kad šie dalykai yra esminiai kasdieniame kraštovaizdžio architekto darbe, todėl tai turėtų būti papildyta esamose kraštovaizdžio architektų studijų programose ir įtvirtinta naujose.

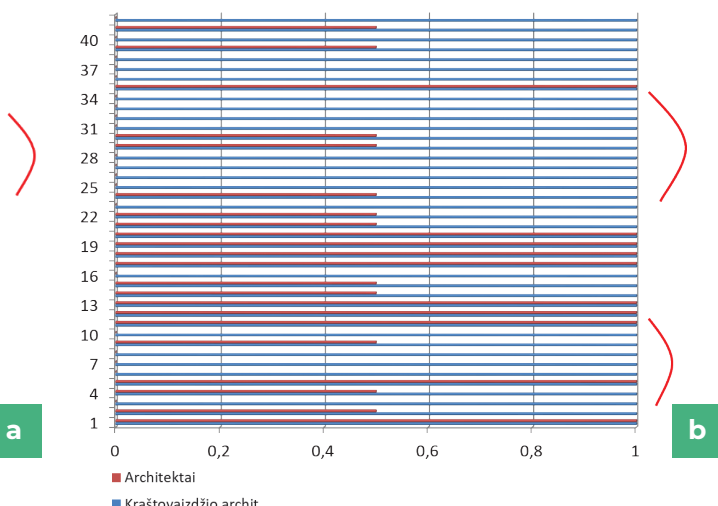
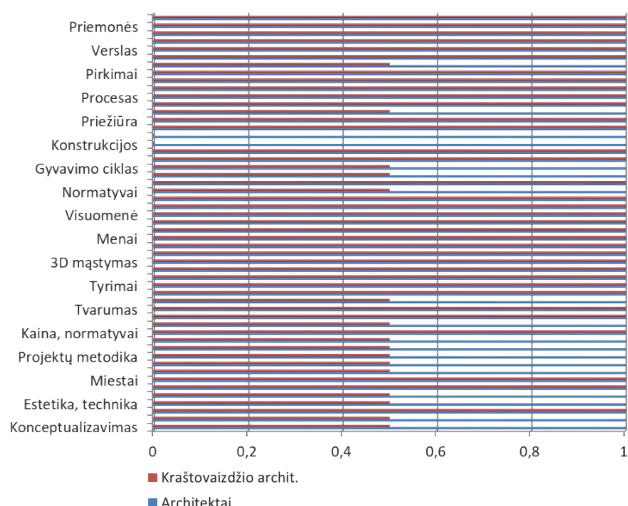
Lietuvoje kraštovaizdžio architektūros studijos skirtingais pavadinimais ir su pertraukomis vyko Vilniaus Dailės akademijoje (iki 2000 m.) ir Klaipėdos universitete (iki 2010 m.). 2019 m. naujai akredituota kraštovaizdžio architektūros bakalauro studijų programa Vilniaus Gedimino technikos universitete buvo parengta vadovaujantis IFLA Europe (Minimum 2012) ir ECLAS (ECLAS 2010) dokumentais bei rekomendacijomis, taip pat įvertinus kelių šias studijas sėkmingai vykdančių Estijos, Vengrijos, Lenkijos, Olandijos universitetų patirtį šioje srityje.

ECLAS dokumentai, priimti daugiau nei 100 Europos mokyklų atstovų sutarimu, nustato, kad kraštovaizdžio architekto profesinės kvalifikacijos pripažinimui yra būtinos ne trumpesnės kaip ketverių metų arba 240 EC kreditų apimtios studijos universitete (Requirements 2015). Vilnius Tech nuo 2021 m. pradėjęs rengti kraštovaizdžio architektus numatyta bendra penkerių metų kraštovaizdžio architektūros studijų trukmė - trejų metų bakalauro ir dvejų metų magistrantūros studijos - yra tokia pati, kaip ir penkerių metų vientisųjų architektūros studijų programos studijų (Kraštovaizdžio 2021). Atliktas šioms akivaizdžiai giminingoms profesijoms keliamų reikalavimų ir profesinių gebėjimų palyginimas atskleidė, kad pagal kvalifikacijų direktyvą (Directive 2013) ir UIA-UNESCO chartiją

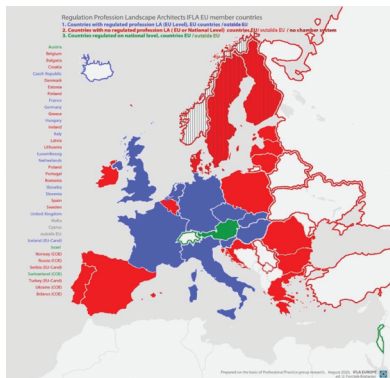
(Charter 2017) apibrėžti 53 gebėjimų uždaviniai architektams, o kraštovaizdžio architektams pagal ECLAS (ECLAS 2010) ir IFLA (Requirements 2015) reikalavimus nustatyti 42 gebėjimų reikalavimai studijų, kvalifikacijos kėlimo ir praktikos srityse (Stauskis 2017). Gebėjimų palyginimas rodo, kad reikalaujami kraštovaizdžio architektų gebėjimai atitinka 43 iš 53 (81 proc.) architektams keliamų gebėjimų reikalavimų (9a pav.), o reikalaujami architektų gebėjimai atitinka 20 iš 42 (48 proc.) kraštovaizdžio architektams keliamų gebėjimų reikalavimų (9 pav.). Tai akivaizdžiai rodo, kad Lietuvoje, greta architektūros studijų, yra būtinos ir šiuolaikinės kraštovaizdžio architektūros studijų programos, suteikiančios absolventams iš esmės skirtingas žinias, supratimą ir gebėjimus nei architektūros studijose.

PROFESINĖS KVALIFIKACIJOS PRIPAŽINIMO PERSPEKTIVA

Nagrinėdami kraštovaizdžio architekto profesijos esminius klausimus apžvelgėme šiai profesijai kilusius ir nuolat kylančius aplinkos kokybės ir socialinius iššūkius, esamą padėtį ir raidos perspektyvas Europos Sąjungoje, kuri štai jau antrą dešimtmetį yra ir mūsų politinė, ekonominė ir dalinai socialinė bendrija. Akivaizdu, kad kelias į profesiją prasideda nuo studijų, kurias baigę absolventai įgyja akademinę kvalifikaciją. Sukaupę profesinio darbo patirties, tinkamą išsilavinimą turintys asmenys tampa kvalifikuotais specialistais, o šį tapumą patvirtina šalyse galiojanti teisinė procedūra, vadinama profesinės kvalifikacijos pripažinimu. Devyniose iš 27 ES šalių

9 pav. Kraštovaizdžio architektų gebėjimai, atitinkantys reikalaujamus architektų gebėjimus (a); architektų gebėjimai, atitinkantys reikalaujamus kraštovaizdžio architektų gebėjimus (b).

13 item(s) found, displaying 1 to 13				Page(s): 1,	Item(s) per page: 15	Clear
Name of regulated profession	Country	Region	Recognition under Directive 2005/36/EC			
Krajinářský architekt	Czech Republic	All regions	General system of recognition - primary application			
Paysagiste concepteur	France	All regions	General system of recognition - primary application			
Landschafts- und Gartenarchitekt	Germany	All regions	General system of recognition - primary application			
Kertépítészeti műtárgy tervezési szakterület / Építészeti-műszaki tervezési tevékenység	Hungary	All regions	General system of recognition - primary application			
Táj- és kertépítészeti tervezési szakterület / Építészeti-műszaki tervezési tevékenység	Hungary	All regions	General system of recognition - primary application			
Landslagshönnuður	Iceland	All regions	General system of recognition - primary application			
Paesaggista	Italy	All regions	General system of recognition - primary application			
Architecte-paysagiste et ingénieur-paysagiste	Luxembourg	All regions	Architect Specialist			
Tuin- en landschapsarchitect	Netherlands	All regions	General system of recognition - primary application			
Krajinový architekt	Slovakia	All regions	General system of recognition - primary application			
Posoblašteni krajinski arhitekt	Slovenia	All regions	General system of recognition - primary application			
Architecte-paysagiste	Switzerland	Genève	General system of recognition - primary application			
Chartered Member of the landscape institute (CMLI)	United Kingdom (architect data)	All regions	General system of recognition - primary application			

10 pav. Kraštovaizdžio architekto profesiją reguliuojančios ES šalys. (The EU 2021)

kraštovaizdžio architekto profesija yra reguliuojama nacionaliniais teisės aktais pagal ES nustatytą tvarką - tai Čekija, Prancūzija, Vokietija, Vengrija, Italija, Liuksemburgas, Olandija, Slovakija ir Slovėnija (IFLA Europe 2021). Tokių šalių skaičius išaugo nuo penkių 2018 m. iki devynių 2021 m. (Forczek-Brataniec 2018). Austrijoje ši procedūra vyksta pagal nacionalinių įstatymų nustatytą tvarką, tačiau čia kraštovaizdžio architekto profesiją apima inžinieriaus profesija, reguliuojama pagal atskiras taisykles. Kraštovaizdžio architekto profesija taip pat reguliuojama IFLA Europe narėse Šveicarijoje, JK ir Izraelyje (10 pav.). Reguliavimas reiškia profesinės kvalifikacijos pripažinimo tvarką, kai specialistams, ketinantiems dirbti kraštovaizdžio architekto darbą, keliama specialūs profesinės kompetencijos reikalavimai. Ši tvarka įprastai realizuojama išduodant atestuoto specialisto atestatą, galiojantį pagal jame nurodytas sąlygas, arba saugant profesijos vardą, kuriuo vadintis savo veikloje gali tik reikalavimus atitinkantys asmenys. Klausimas, ką profesijos reguliavimas duoda ar atima? Pirmiausia, profesijos reguliavimu siekiama užtikrinti, kad atsakingą darbą, darantį įtaką daugeliui visuomenės interesų, atliktų tinkamą kvalifikaciją turintys asmenys. Taigi, tokia tvarka riboja galimybes nekvalifikuotiems ar žemos kvalifikacijos asmenims imtis kraštovaizdžio planavimo, projektavimo ir priežiūros darbų, dalyva-

uti viešojo ir privataus sektorių skelbiamuose kūrybos ir pirkimų konkursuose ir siūlyti menkavertes paslaugas klientams. Antra, profesijos reguliavimas skatina kokybiškų studijų vystymąsi, kvalifikacijos augimo programų atsiradimą ir mokymų vykdymą dirbantiems specialistams.

Lietuvoje kraštovaizdžio architekto profesijos jokie įstatymai iki šiol nereguliuoja, nevykdoma specialistų kvalifikacijos patikra, nesaugomas ir profesijos vardas. Lietuvoje šiuo metu kraštovaizdžio architekto darbą dirba bent pora šimtų asmenų, o jei apimtume ir kraštovaizdžio priežiūros srityje dirbančiuosius, jų būtų gerokai daugiau. Lietuvos kraštovaizdžio architektų sąjunga vienija 67 tikruosius ir 46 asocijuotus narius (Lietuvos kraštovaizdžio 2021). Šių specialistų kelias į profesiją buvo skirtingas, prasidėjęs ir anksčiau vykusiose kraštovaizdžio architektūros, ir kitų dalykų, pavyzdžiui, architektūros, biologijos, miškininkystės, geografijos studijose. Savo profesinius gebėjimus šie asmenys išsiugdė per ilgalaikę profesinę veiklą, o jų kvalifikacija yra patvirtinta ilgalaikės sėkminga kraštovaizdžio planavimo, projektavimo ir priežiūros veiklos.

Vis dėlto studijų reikalavimai ir jų turinys, profesinės veiklos ir kvalifikacijos reikalavimai tarp ES šalių yra gana netolygūs. Kraštovaizdžio architektams kyla daug kliuvinių praktikuoti savo profesiją skirtingose Bendrijos šalyse daugiausia dėl kalbos barjero, taip pat dėl skirtingo tvarkos, pagal kurią pripažįstama specialistų profesinė kvalifikacija, taikymo. Pavyzdžiui, Lietuvoje, kur jo profesija niekaip nėra reguliuojama, dirbantis kraštovaizdžio architektas, norėdamas praktikuoti Čekijoje, turėtų atlikti visą eilę kvalifikacijos pripažinimo procedūrų, taikomų šioje šalyje. Turėdami tikslą nustatyti esminius

Profesijos reguliavimas skatina kokybiškų studijų vystymąsi, kvalifikacijos augimo programų atsiradimą ir mokymų vykdymą dirbantiems specialistams

kraštovaizdžio architekto profesijos atstovui keliamus reikalavimus grupė tarptautinių akademinių ir praktikos partnerių ėmėsi iniciatyvos sukurti bendrąją kvalifikacijos platformą (angl. Common Training Framework CTF), kurios atsiradimo ir aprobavimo galimybė yra numatyta ir Europos profesinių kvalifikacijų direktyvoje (Directive 2013), apibrėžiančioje reguliuojamų profesijų, tarp jų ir architektų, profesijos reikalavimus. Šios platformos koncepcija 2021 m. sausio – gegužės mėn. buvo pristatyta ir aptarta su IFLA Europe šalių narių atstovais, gautos pastabos bus panaudotos kuriant visos apimties dokumentą. Jei šis dokumentas, aprobuotas IFLA Europe ir ECLAS narių, bus patvirtintas Europos Komisijos, visų ES šalių kraštovaizdžio architektams bus keliami aiškūs ir skaidrūs profesinės kompetencijos, apimančios akademinį arba jam prilyginamą neformalųjį išsilavinimą, profesinę patirtį ir kvalifikacijos kėlimą, reikalavimai. Naujai kuriamos bendrosios kvalifikacijų platformos reikalavimai turėtų būti taikomi tik naujai studijas baigusiems jauniems specialistams ir atvertų kelią laisvam profesionalų judėjimui bei darbui tarp ES šalių. Ši platforma padėtų harmonizuoti ir studijų programų kokybę, sumažinti jų skirtumus ir turinio netolygumus, leisdama išlaikyti regionų specifiką atitinkančius savitumus. Rengiant Bendrosios kvalifikacijų platformos koncepciją vadovaujamosi ES Profesinių kvalifikacijų direktyva Nr. 36/2013 (Directive 2013), todėl ji apims išsilavinimo, profesinės veiklos patirties ir nuolatinio profesijos augimo (NPA) reikalavimus kraštovaizdžio architektūros specialistui. Vilnius Tech su Vengrijos, Portugalijos, Olandijos, Belgijos, Suomijos partneriais vykdomame studijų projekte InnoLAND tokią platformą jau pristatė IFLA Europe ir ECLAS generalinių asamblėjų dalyviams, o pabaigus jos turinio kūrimą 2022 metais ji bus pateikta tvirtinti Europos komisijai (Inovatyvios 2021).

IŠVADOS

Vertinant ir sprendžiant aktualias šiandienos problemas matomas aukštas kraštovaizdžio architekto profesijos ir šios srities profesionalų galimybių ir atsakomybės lygis. Todėl iškilusiems uždaviniams pasiekti itin svarbu kelti kraštovaizdžio architektūros projektų ir realizacijų kokybę. Tam būtina rengti jaunuosius specialistus universitetinėse studijose, kelti

dirbančių specialistų žinių ir kvalifikacijos lygį nuolatinio profesinio augimo mokymuose, apibrėžti dirbančių specialistų atsakomybę, akcentuoti jų profesinę etiką.

Kraštovaizdžio architekto profesija reikšmingai prisideda prie tvarios aplinkos formavimo lokaliai ir globaliai. Šios profesijos specialistų dalyvavimas ir vadovavimas kraštovaizdžio architektūros objektų (parkų, skverų, aikščių, kultūrinio kraštovaizdžio ir infrastruktūros objektų kraštovaizdžio) projektams bei darbams pastatų statybos projektų rengime daro reikšmingą įtaką pastatų tvarumo lygiui, sudaro prielaidas pasiekti geresnę projektų ir objektų kokybę bei išvengti aplinkai kenkiančių ir žmonių gyvenimo kokybę mažinančių kraštovaizdžio tvarkymo, miesto planavimo ir pastatų statybos klaidų.

Siekiant profesijos tvarumo svarbu plėtoti šiuolaikines kraštovaizdžio architekto studijas, kurios turi būti orientuotos į esminių, specialiųjų ir bendrųjų gebėjimų, skirtingų nei formuojamų Lietuvoje vykdomose architektūros studijose, įgijimą. Dalinis kraštovaizdžio architektų ugdomų gebėjimų bendrumas su architektūros studijose ugdomais gebėjimais rodo abiejų studijų kryptių būtinumą, taip pat architektų ir kraštovaizdžio architektų akademinio ir profesinio bendradarbiavimo svarbą.

Kraštovaizdžio architekto profesinės kvalifikacijos pripažinimas yra būtinas profesijos įtvirtinimo Lietuvoje etapas, kuris padėtų gerinti teikiamų paslaugų kokybę bei specialistų darbo sąlygas, užkirstų kelią profesinėms klaidoms ir etikos pažeidimams. Šios tvarkos nustatymas yra prioritetas akademinės ir verslo bendruomenės uždavinys. Lietuvoje nustatoma profesinės kvalifikacijos pripažinimo tvarka turi atitikti tarptautinių profesinių ir akademinių tinklų (IFLA Europe ir ECLAS) reikalavimus, taip pat Vilnius Tech su partneriais rengiamos bendrosios kvalifikacijų platformos (Common Training Framework – angl.) nuostatomis.

Kraštovaizdžio architekto profesiją reikšmingą įtaką daro studijos, profesinė kompetencija, kvalifikacijos kėlimas ir profesinė etika. Todėl kraštovaizdžio architekto profesijos perspektyva sietina su tarptautinių profesinių tinklų kuriama Bendrąja kvalifikacijos platforma CTF ir laukiama teigiama jos įtaka akademiniams ir profesiniams procesams Lietuvoje.

APIE AUTORIŲ:

About the Author

Gintaras Stauskis – architektas urbanistas, Vilniaus Gedimino technikos universiteto Urbanistikos katedros profesorius. Menotyros mokslo krypties doktorantūros komiteto pirmininkas. Lietuvos žaliųjų pastatų tarybos steigėjas ir valdybos narys. Nuo 2020 m. – Lietuvos kraštovaizdžio architektų sąjungos pirmininkas. Vadovauja ES ir nacionaliniams mokslo projektams, iš kurių vienas – InnoLAND siekia

sukurti bendrąją Europos kraštovaizdžio architektų kvalifikacijų platformą. Kraštovaizdžio architektūros studijų programos Vilnius Tech vadovas. El. paštas: gintaras.stauskis@vilnius-tech.lt

Gintaras Stauskis is architect and urban designer, professor at the Department of Urban Design, Vilnius Tech. Founding member and Board member of the Lithuanian Green Building Council. Since 2020 acting as a president of the Lithuanian Landscape Architect's Association. Running EU and national research projects, one of which – InnoLAND aims at creating the Common Training Framework for landscape architects in Europe. Head of landscape architecture study programme at Vilnius Tech. Contact: gintaras.stauskis@vilniustech.lt

Literatūros sąrašas:

Alexander, C. 1977. A Pattern Language. Towns, Buildings, Construction. http://library.uniteddiversity.coop/Ecological_Building/A_Pattern_Language.pdf

Birli, B. From Professional Training to Academic Discipline. The Role of International Cooperation in the Development of Landscape Architecture at Higher Education Institutions in Europe. PhD Thesis, TU-Vienna, 2016, p. 162-191.

Forczek-Brataniec, U. 2018. Situation of Landscape Architect Profession in Europe Based on the Teamwork Supporting the Regulation of the Profession Professional Recognition Assistance (PRA) IFLA Europe. Landscape Architecture. Architektura Krajobrazu. No. 2, 2018. ISSN 1641-5159 (print), ISSN 2658-1280 (online).

ECLAS Guidance on Landscape Architecture Education. European Council of Landscape Architecture Schools. Richard Stiles and others (eds). LE: NOTRE project of ECLAS, 2010, p. 15-40.

Energy performance of buildings directive. 2010/31/EU (EPBD). https://ec.europa.eu/energy/topics/energy-efficiency/energy-efficient-buildings/energy-performance-buildings-directive_en (žiūrėta 2021-7-7).

European Commission. Causes of climate change. https://ec.europa.eu/clima/change/causes_en (žiūrėta 2021-7-7).

Directive 2013/55/EU of The European Parliament And of The Council of 20 November 2013 amending Directive 2005/36/EC on the recognition of professional qualifications and Regulation (EU) No 1024/2012 on administrative cooperation through the Internal Market Information System ('the IMI Regulation').

The EU Single Market. Regulated Professions Database. https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/regprof/index.cfm?action=profession&id_profession=6480 (žiūrėta 2021-7-7).

International Federation of Landscape Architects IFLA Europe. 2021. <https://iflaeurope.eu/> (žiūrėta 2021-8-8).

Inovatyvios kraštovaizdžio architektų rengimo platformos sukūrimas Europoje. InnoLAND. <https://vilniustech.lt/sarasai/haujienos/tarptautines-krastovaizdzio-architektu-federacijos-partneris-pradedanauja-erasmus-projekta-innoland/322801?nid=322801> (žiūrėta 2021-7-7).

Landezine - Landscape Architecture Platform. <http://landezine.com/wp-content/uploads/2016/06/02-Naturalization-river-channel-landscape-architecture-Fabio-Chironi.jpg> (žiūrėta 2021-7-7).

Lietuvos kraštovaizdžio architektų sąjunga. 2021. www.lkas.lt (žiūrėta 2021-8-7).

Minimum Requirements For European Landscape Architectural Studies To Qualify For Professional Recognition. Birmingham Document. 2012. European Federation of Landscape Architects, European Council of Landscape Architecture Schools.

Requirements for landscape architecture degree programmes recognised as a component in professional recognition [amended 'Warsaw Document' - Warsaw+]. 2015. European Council of Landscape Architecture Schools ECLAS. www.eclas.org (žiūrėta 2021-8-7).

School Recognition Panel. 2021. IFLA Europe. <https://iflaeurope.eu/index.php/site/general/srp> (žiūrėta 2021-8-8).

Stauskis, G. 2017. Architektūra: plačioji ir siauroji samprata. Nuo universalumo iki specializacijos. Konferencija „Architektūros kokybės kriterijai ir jų teisinė reikšmė“. <https://www.architekturumai.lt/wp-content/uploads/Stauskis-LAR-2017102-LKAS.pdf> (žiūrėta 2021-8-8).

Lietuvos Respublikos kraštovaizdžio politikos kryptių aprašas. 2004. Žin. 2004, Nr. 174-6443.

Lietuvos geologijos tarnyba. www.lgt.lt (žiūrėta 2021-7-3).

Pastatų energinio naudingumo projektavimas ir sertifikavimas. STR 2.01.02:2016 <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActEditions/lt/TAD/15767120a80711e68987e8320e9a5185> (žiūrėta 2021-7-3).

Stauskis, G. De Vries, J. 2018. A Comprehensive Methodology for Assessing the Quality of Landscape Architecture Study Programmes in European Higher Education Institutions. Landscape Architecture and Art. Volume 12, Number 12. DOI: 10.22616/j.landarchart.2018.12.03

Turner, T. 1995. City as Landscape. A Post-modern View of Design and Planning. ISBN 978-0419204107.

Charter UIA - UNESCO for Architectural Education. 2017. International Union of Architects UIA. Revised edition. <https://www.uia-architectes.org/webApi/uploads/ressourcefile/178/charter2017en.pdf> (žiūrėta 2021-8-8).

Research in Landscape Architecture. Methods and methodology [Van den Brink, A., Bruns, D., Tobi, H., Bell, S., eds.]. London and New York: Routledge, 2017, p. 1-8. ISBN 978-1-138-02093-1.

Stauskis, G. De Vries, J. Common Training Framework in Landscape Architecture: A Dream or a Real Opportunity? In: ECLAS 2018: Book of Proceedings. ISBN 9789491564130. P. 552-559.

Kraštovaizdžio architektūra. Bakalauro studijos. Vilnius Tech. 2021. https://vilniustech.lt/studentams/studiju-programos/bakalauro-ir-vientisiju-studiju-programos/26679?element_id=320663&sp_id=203228&f_id=8&qualification=a%3A2%3A%7B%3A0%3B%3A1%3A%22B%22%3B%3A1%3B%3A1%3A%22A%22%3B%7D%Studija%3B%3A20dalykai (žiūrėta 2021-8-8).

Challenges of landscape architect's profession in Lithuania and in Europe

Gintaras STAUSKIS

SUMMARY

The importance of specialists in natural and art sciences in solving topical environmental quality problems of recent times has greatly increased. Landscape architects embody collaboration between different natural, art, technical and social disciplines, seeking and discovering creative and naturally sustainable solutions to environmental degradation, pollution, and poor quality of life. Paradoxically, in the light of such challenges, the profession of landscape architect in Lithuania is recently going through a period of trials and hopes. The article analyses the links between the profession of landscape architect and current problems and future perspectives of town planning and development. On the basis of the research, guidelines are provided for the establishment and further strengthening of the profession of landscape architect in Lithuania, covering the areas of education, professional practice and continuous professional development.

The importance of specialists in natural and art sciences in solving current environmental quality problems of recent times has grown significantly. Landscape architects take care of cooperation between different natural, artistic, technical and social disciplines, searching for and discovering creative and naturally sustainable solutions to the problems of environmental degradation, pollution and quality of life.

The profession of landscape architect makes a significant contribution to the formation of a sustainable environment in the country. Participation and management of landscape architecture objects (parks, squares, squares, cultural landscape and infrastructure objects) projects and work in the preparation of building construction projects create preconditions for achieving better quality of projects and objects and avoiding gross environmental management errors. It is paradoxical that against the background of such challenges, the profession of landscape architect in Lithuania has recently been experiencing a period of trials and hopes. IFLA Europe, the federation of associations of landscape architects, aims to harmonize the regulation of the profession and to establish common qualification requirements.

In assessing and solving today's problems, we need to strengthen the profession of landscape architect, the training of specialists working in it, the growth of qualifications, equal and fair conditions of competition, as well as the responsibility and ethics of specialists. In the field of studies, it is important to restore the bachelor's and, later, the master's studies in landscape architecture to ensure the training of young professionals. The studies should assess the shortcomings identified and the recommendations of the international professional networks IFLA Europe and ECLAS.

Recognition of the qualification of a landscape architect would help to improve the quality of services and prevent mistakes. Establishing this procedure is a priority for LASE, the academic and business community. The procedure for the recognition of professional qualifications established in Lithuania must comply with the provisions of the Common Qualifications Platform developed by IFLA Europe and its partners.

The article analyses the links between the profession of landscape architect and current problems and future perspectives of town planning and development. On the basis of the research, guidelines are provided for the establishment and further strengthening of the profession of landscape architect in Lithuania, covering the areas of education, professional practice and continuous professional development.

Šiuolaikinė antropocentrinė mąstysena ir jos raidos tendencijos kraštovaizdžio architektūroje

Prof. dr. Jonas JAKAITIS

Vilnius TECH Architektūros fakultetas

Santrauka:

Šiuolaikinį diskursą apie kraštovaizdžio prasmę postmoderni visuomenė dažnai konstruoja ekonominiu, socialiniu ir ekologiniu požiūriais, tai grįsdama antropocentrine mąstysena. Šių pažiūrų traktuotė formuoja skirtingą visuomenės sampratą apie gamtą, žmogų ir jų sąveikos rezultatą - antropogenizuotą kraštovaizdį. Straipsnyje keliama hipotezė apie šiuolaikinį antropocentrinės mąstysenos ydingumą formuojant kraštovaizdžio architektūros (KrA) ir daiktinės aplinkos dizaino, kaip taikomojo meno, estetiškes formas.

Straipsnio tikslas - aptarti visuomenės dalyvavimo KrA formavimo procese ypatumus, lyginant tai su kitokia, šiuolaikine, antiantropocentrinių pažiūrų traktuote. Antropocentrizmas dažnai lemia agresyvias estetiškes formas (1 pav.), antropogenizuotos aplinkos, taip pat ir KrA utilitarumą, menkavertį masiškai vartojimų daiktų multiplikavimą, stilių maišą bei visuomenės dalyvavimo procese aktyvumą. Antropocentrinė mąstysena (pasak sofistų, „žmogus yra visų daiktų matas“) padėjo pagrindus tradicinei vakarietiškos kultūros raidai ir iš esmės nulėmė diskurso pasirinkimą pranešime apie antiantropocentrizmą. Antiantropocentrinė mąstysena apie žmogų ne kaip visatos valdovą, o lygiavertę jos dalį šia dien vis labiau aktualizuojama vakarietiškoje kultūroje ir tampa vyraujančiu veiksnium, skatinančiu visuomenės diskursą. Toks antropocentrinės sampratos kismas į antiantropocentrinę ir aptariamas pranešime. Keliamas esminis

būties klausimas: „Ar žmogus gamtai, ar gamta žmogui?“

Straipsnio išvadose konstruojama mintis, kad pasaulyje naujai plėtojama antiantropocentrinė metodologinė pažiūra, lyginant su antropocentrine, yra progresyvi ir į ateitį orientuota kraštovaizdžio tvarkybos koncepcija.

Raktažodžiai:

antropocentrinė mąstysena, antropogenizacija, kraštovaizdžio architektūra, daiktinės aplinkos dizainas, harmonizuota estetiškes forma.

IVADAS

Aptariant kraštovaizdžio architektūros (KrA) objektų ir ypač istorinių želdynų (IŽ)¹ raidos transformacijas, straipsnyje keliama hipotezė, kad šiuolaikinės visuomenės antropocentrinė mąstysena, kaip veiksnys, skatinantis antropogenizaciją,² nėra perspektyvi šiuolaikinių miestų tvarkybos kryptis. Todėl straipsnio tikslas - aptarti PostMo visuomenės dalyvavimo kraštovaizdžio transformacijos Lietuvoje procesuose ypatumus ir lyginamosios analizės metodu įvertinti antropocentrines nuostatas lyginant jas su naujomis kraštovaizdžio architektūros raidos tendencijomis. Aplinkos formavimas, remiantis antropocentrizmu, paprastai orientuojamas žmogaus poreikių ir gerovės tenkinimo linkme, antropogenizacijos proceso rezultatus priešpastatant gamtinei aplinkai.

Aptariant šiuolaikinės kraštovaizdžio architektūros transformacijas, straipsnyje remiamasi mokslinių šaltinių kokybine ir kiekybine analize, intuityvistine pajauta, interpretaciniu meno metodo taikymu bei praktinių pavyzdžių lyginamąja analize. Vertinant estetiškumo, funkcionalumo, psichologinio komforto, visuomenės aktyvumo, dalyvavimo, įsitraukimo ir panašius aspektus konkrečiais istorinių želdynų plėtotės periodais, diskutuojamas antropocentrinės mąstysenos kismas.

Antropogeninės ir gamtinės aplinkos sąveikos temos aktualumą liudija nepaprastai didelė mokslinės literatūros įvairovė tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu mastu. Formalizuotų dokumentų (Jungtinių Tautų Generalinės asamblėjos ... 2016; Lietuvos Respublikos kraštovaizdžio politikos ... 2014) nuostatos PostMo visuomenėje kaitaliojasi su subjektyviomis interpretacijomis, lemiančiomis KrA veiklos ir praktinės tvarkybos rezultata. Taigi IŽ, kaip antropogeninės veiklos taikomojo meno (angl. applied art) objektas,

„<...>Tuomet, kai ekologija bus nuoširdi vidinė vertybė, o ne primesta taisyklė – pasaulyje galės įvykti gražių pokyčių. Socialiai sąmoninga visuomenė ir yra ta tinkama inovacijoms aplinka ir progreso variklis“

P. Romer

nūdienos antropocentrinio vystymosi kontekste itin svarbus tiek vertybiniu kultūros paveldo (Valstybinės kultūros paveldo komisijos ... 2010), tiek gerovės kūrimo bendruomenėse požiūriu (Teritorijų planavimo normos). Tačiau PostMo visuomenė, manipuliuodama įvairiomis sąvokomis ir neapibrėžtumais, dažnai remiasi intuityvistiniu pažinimu (Gaižutis 2004: 362) ir liberaliosios demokratijos³ samprata. Taigi akivaizdu, kad kraštovaizdžio formavimo architektūrinė veikla ir naujai interpretuojama istorinio želdyno samprata, kaip antropogeninės veiklos rezultatas, reikalauja sistemiško požiūrio ir aiškių žmogaus sukurtų bei gamtinės aplinkos formalizuotų sąveikos apibrėžčių.

Želdynų įstatymas (Žin. 2007. Nr. 80-3215) istorinius želdynus apibrėžia kaip želdynų sistemos dalį, tačiau de facto tai yra dažnai dezintegruotas gamtinių ir antropogeninių sąveikų urbanizuotose struktūrose rezultatas. Formuojant KrA taikomojo meno želdyną, šalia deklaruojamų gamtosauginių uždavinių, nepakankamai akcentuojamas istorinio želdyno paveldinis ir ypač antropogeninis žmogaus kūrybinio rezultato išskirtinumas. Todėl dėl Želdynų įstatyme menkai apibrėžtos metodologinės paradigmos jis nėra iki galo įgyvendinamas. Dar daugiau, IŽ, kaip meno objek-

1 1981 m. ICOMOS pateikė „istorinių želdynų“ sąvoką, detaliau aptariamą „Florencijos chartijoje“, kitaip istorinių želdynų chartijoje. Nacionaliniu lygmeniu „istorinis želdynas“ apibrėžiamas Lietuvos Respublikos želdynų ir kituose teisės aktuose (Žin. 2007, Nr. 80-3215).

2 Plačiąja prasme sąvoka „antropogeninis“ straipsnyje suprantama kaip dėl žmogaus veiklos kas nors pakitęs ar naujai atsiradęs bei su žmogaus egzistencija susijęs. Straipsnio temos kontekste sąvokos prasmė siejama su antropogeninio poveikio aplinkai laipsniu ir pobūdžiu (Bučas 2001: 28). Taigi antropogeninio poveikio aplinkai aspektai siejami su antropocentrine arba su antiantropocentrine (ekocentrine) mąstysena. KrA formavimo aspektu, žmogaus ir gamtos sąveikoje, t. y. visuomenės dalyvavimo procese, kuriama nūdienos gyvenimo kokybė.

3 Demokratija labiau orientuota į kolektyvinius sprendimus, o liberalizmas į individualius, todėl liberalioji demokratija, remdamasi daugumos principu, savaime negarantuoja mažumoms teisių. Tokiu būdu užkertama galimybė NVO atstovams, kaip mažumų nariams, dalyvauti valdžios priimamuose sprendimuose. Akivaizdu, tokia situacija kuria antagonistinę aplinką ir netikrumo jausmą svarstant ne tik perspektyvinio planavimo (teritorijų, KrA objektų ...) dokumentus, bet ir atskirų sričių politikos kryptis. „<...>Piliečiai ima jausti, kad turi vis mažiau galimybių pakeisti pačią politiką.“ „<...> Regiu intensyvėjančius, o ne menkstančius konfliktus. Ir kol kas nematau problemų sprendinių. Problema yra kaip sukurti tokią sistemą, kurioje piliečiai jaustųsi turį ne tik galimybę balsuoti, bet ir balsą, kuris bus išgirstas.“ (Zielonka 2019). Šis liberaliosios demokratijos dvilypumas yra svarbus plėtojant diskurso visuomenėje metodologiją.

to, samprata Lietuvoje menkai apibrėžiama utilitarumo požiūriu, kuris visuomenei yra itin svarbus. Želdynų raidos tendencijų stebėseną dėl menko tvarkybos reglamentavimo, skirtingai nuo Vakarų ir Vidurio Europos šalių, kuriose įstatymiškai yra privalomas jų būklės pasikeitimų vertinimas ir kontrolė (vok. Baumkontrolle; Baumpflege heute), Lietuvoje vis dar formuojasi proaktyvios KrA tvarkybos tradicija.

Vertinant Vakarų ir Vidurio Europos kraštovaizdžio formavimo temomis mokslinių darbų gausą (P. Hobhouse; E. Kluckert; W. Reh; H. Günther; P. J. Lenné; R. Strong; E. Wharton; V. Bezemer Sellers; G. A. Ciołek; A. Mitkowska; M. Siewniak; L. Majdecki; J. Bogdanowski; T. Bernatowicz ir kt.), Lietuvoje pasigendama IŽ, kaip taikomojo meno, objektų gilesnio pristatymo antropogeninių ir gamtinių veiksnių sąveikos aspektu. Probleminiai klausimai daugelyje postsovietinių šalių, taip pat ir Lietuvoje, su palyginti menkesne visuomenės įsitraukimo į projektavimo procesus demokratiškais pagrindais patirtimi dėl įsisaugojusių neapibrėžtumų diskutuojami subjektyviai interpretuojant⁴. Dažnai sąveikų apibendrinimus lemia ne sisteminis ir nuolat vykdomas stebėsenos rezultatas, o pakitusios visuomenės aktyvumo sąlygos dėl, pvz., neteisėto ar amoralaus veikimo užstatant viešas erdves (5 pav. a)).

Akademiniėje bendruomenėje antropogeninės ir gamtinės aplinkos sąveika, kaip taikomojo meno tema, taip pat skirtingai aptariama ir interpretuojama. Taigi kraštovaizdžio formavimo metodologiniai pagrindai (Basalykas ...; Kavaliuskas 1992; Bučas 2001), istorinių želdynų atkūrimo (Pukienė et al. 2018: 88-89), tvarkybos ir kokybinės analizės (Jakovlevas-Mateckis 2008; 2011; 2014; Steponavičienė 2005: 33-37), daiktinės aplinkos harmonizavimo (Bagušinskaitė 2017; Jakaitis 2020)), sodo santykio su dvarų architektūra (Semaškaitė 2008; Deveikienė et al. 2017), urbanistika (Grunskis 2009; Grecevičius et al. 2006; Stauskis 2018), želdyno įtakos socialinei miesto aplinkai, (Gražulevičiūtė-Vileniškė 2010: 73; Rudzkienė et al. 2007: 327), socialinio

1 pav. Saint Michel (Prancūzija) vienuolyno viduramžių sodas kaip taikomojo meno, utilitariams tikslams skirtas ribotos prieigos objektas (Nuotr. autoriaus)

vaidmens, istorinės raidos (Jakovlevas-Mateckis 2009; Mocevičius 2010), gamtinių ypatumų (Gecevičius et al. 2006; Labeckis et al. 2007), etnokultūriniai ar gamtamoksliniai (Grikevičius et al. 2008), gamtiniai dendrologiniai (Januškevičiaus 2016; 2017) ir kiti probleminiai aspektai aptariami dezintegruotai. Nepaisant to, kad istoriniai želdynai Lietuvoje aktyviai pradėti plėtoti XX a. pabaigoje, jie dažnai lieka tik sociologinių (Nefas 2014; Gražulevičiūtė-Vileniškė 2014; Vanagas 1996), vadybinių ar medijų (Zaleskienė et al. 2014) aptarimų objektu.

Tokią padėtį, akivaizdu, lemia menka KrA veiklą turinčios koordinuoti institucijos nacionaliniu lygmeniu (LR aplinkos ministerijos⁵) lyderystė formuojant KrA politiką, studijų programų universitetuose bei visuomenės dalyvavimo procesuose argumentaciją. Tai, sėkmingą valstybės visuomenės gerovės (LMT pirmininkas dėl programos ... 2019) plėtotę įmanoma įgyvendinti tik išsamiai ir kompleksiskai diskutuojant apie įvairias antropogeninės ir gamtinės aplinkos sąveikas.

1. KRA, KAIP TAIKOMOJO MENO, OBJEKTAS: SAMPRATOS IŠTAKOS

Sodininkystė, kaip utilitari kraštovaizdžio architektūros ir taikomojo meno pirmtakė, yra ankstyvųjų civilizacijų antropogeninės ir

⁴ Tik pastarųjų metų visuomenės aktyvumas ir visuomeniniai judėjimai dėl kraštovaizdžio ir gamtinės aplinkos tvarkybos menko diskurso privertė vietos ir nacionalinio lygmens valdžios institucijas kviešti dialogui visuomenines organizacijas ir giliau analizuoti visuomenės dalyvavimo ir įsitraukimo į procesus problemas. (LR AM 2019-07-16 informacija Nr. (56-1)-D8-2569 „Dėl Orchuso konvencijos nacionalinės įgyvendinimo ataskaitos“).

⁵ Reformuojant LR AM struktūrą 2016-2019 m. laikotarpiu „pradingo“ Kraštovarkos departamentas, kuris buvo atsakingas už Kraštovaizdžio formavimo, Kraštovaizdžio konvencijos Lietuvoje įgyvendinimo, Lietuvos kraštovaizdžio politikos formavimo ir kt. su KrA veikla susijusius klausimus.

gamtinės aplinkos sąveikos rezultatas. Gamtinės raidos ir antropogeninės veiklos procese sodininkystė išsiplėtojo nuo praktiniams tikslams skirtų daržų ir sodų iki nūdienos taikomojo meno objektų. Vis dėlto konkrečiame sociokultūriniame kontekste estetinius sodininkystės ypatumus ir taikomąjį pobūdį lėmė antropogeninė veikla ir gamtinės aplinkos procesų sąveika bei civilizacijos išsivystymo lygis (Ceramo 1991). Antai, dauguma antikos kultūros mąstytojų soduose meditavo ir mokėsi. Sodininkystė, kaip taikomojo meno objektas, reiškė viską, kas kėlė žmogui pasigėrėjimo ir pasitenkinimo jausmą (Turner 2005). Tokiu būdu, pagal antikinę meno sampratą (gr. technos, lot. ars), buvo pabrėžiamas išskirtinis meistrystės ir amato išmanymas (Andrijauskas 1995). Iki pat XVII a. vakarietiškosios kultūros sąmonėje sodininkystė, kaip meninės veiklos sritis, buvo plėtojama remiantis antikinės kultūros, dažnai grindžiamos katarsio, mimezės, kalokagatijos principais (Ackrill 1994: 69).

Viduramžiais sodas, kaip taikomojo meno objektas⁶, buvo asocijuojamas su rojumi. Jo

antropogeninė ir gamtinė sąveika turėjo išskirtinę taikomąją prasmę - įkvėpti klerikalinę bendruomenę dvasiniams apmąstymams ir patenkinti kitus dvasinius bažnytinės bendruomenės poreikius. Sodai viduramžiais⁷ buvo uždari, orientuoti į sakralinį utilitarumą (1 pav.).

Renesanso sodininkystė išlaikė viduramžių sakralumą ir didikų reprezentacinę utilitarumo funkciją. Antai, Vilniaus pilių Georgo Brauno ir Franzo Hogenbergo Pasaulio miestų atlasas (Brauno atlasas) perteikia maždaug XVI a. vidurio vaizdą, kuris rodo, kad tarp rūmų ir pilies gynybinės sienos, šalia tilto, vedančio į dabartinę Pilies gatvę, stilizuotai vaizduojamas didelis sodas (Janonienė 2006: 14). XVI a. archeologiniuose sluoksniuose rasti šiam laikotarpiui būdingi relikvai (Pukienė et al. 2018: 38) liudija natūralią antropogenizacijos plėtotės raidą.

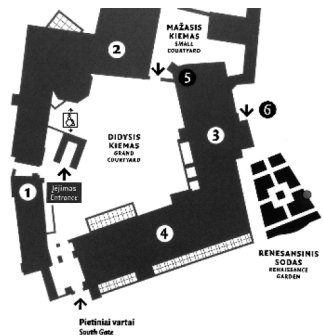
Ši aplinka su jai būdingomis Italijos užmiesčio vilų, geometrinių plano sodų savybėmis, nedideliais, gausiai puoštais antikos formų fontanais, skulptūromis, gėlių vazonais, šiandien yra atkurtos daiktinės aplinkos pavyzdys, perteikiantis architekto B. Zanobi da Gianotti (Visuotinė lietuvių enciklopedija ... 2019) reprezentacinę rezidencijos stiliaus idėją. Valdovų rūmų renesansinio sodo meno kūrinio atkūrimo istorija tapo šviečiamąją funkciją turinčiu objektu ir yra vertinamas kaip etaloninis atvejis plėtojant panašių IŽ projektų ir nūdienos viešųjų erdvių įgyvendinimą (2 pav. a); b); c)).

Vėliau, remiantis itališkojo sodo estetinio harmonizavimo principais, nuo XVII a. baroko stil-

6 Viduramžiais sodo forma buvo siejama su kryžiaus simbolika, Marijos įvaizdžiu bei rojumi, o funkcija - su dangiškąja meditacija. Todėl sodų erdvės pirmiausia buvo kuriamos vienuolynuose. Sodas turėjo įkvėpti dvasiniams apmąstymams, todėl įprastinė sodų forma dėl specifinės jų funkcijos buvo uždara (lot. hortus conclusus), primenant ryšį su prarastuoju Edenu (bibliniu sodu-rojumi - J.J.). Sodai buvo aptverti, uždari, geometriško plano, suskirstyti kvarteromis su karpomais krūmais bei fontanų įterpiniais, apsodinti prieskoninėmis, kvapniomis žolelėmis, gėlėmis, rožėmis. Vėliau panašiu principu imta kurti ir Renesanso sodus. Iki pat XVI a. sodo kūrimas iš esmės paremtas tuo pačiu principu, siekiančiu išlaikyti uždaramą apjuostomis sienomis. Renesansas padėjo pagrindus barokinio parko raidai. Parkai pradėti kurti siekiant išryškinti gamtos ir žmogaus sukurtą grožio dermę. Ilgainiui radosi itin svarbus, barokiniams parkams būdingas planavimo būdas, kai iš sodo buvo atveriami vaizdai į aplinkinį peizažą. Tokia barokinė geometrija parkuose išlaikyta iki pat XIX a., kai rūmų kompleksai net ir klasicizmo sampratos aplinkoje komponuoti simetriškai, neišvengiamai diktodami sodo erdvės aplink juos projektavimo sąlygas. Toks reguliarus, arba geometrinis, sodų planavimo būdas, atsižvelgiant į rūmų architektūrą, sociokultūrinį kontekstą, kaip taikomojo meno

objektas buvo neatsiejamas rūmų priklausinys ir turėjo didelę įtaką žymiai vėlesnių peizažinių parkų raidai.

7 Šiandien tokių želdynų Lietuvoje nėra išlikę, nebent spėjimai apie viduramžių sodo ar darželio relikty buvimą Valdovų rūmų prieigose už pilies gynybinės sienos (Pukienė et al. 2018: 34).

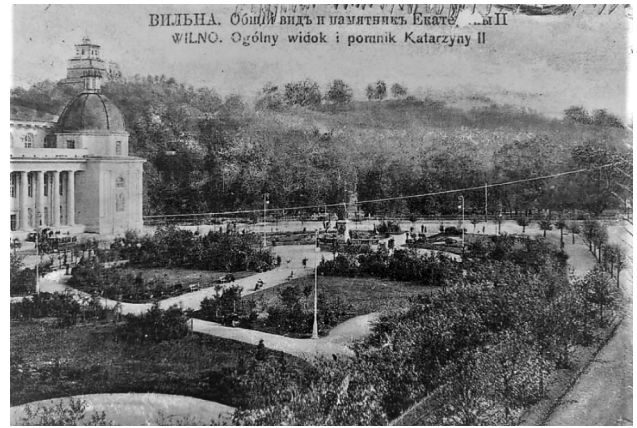
2 pav. a) Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų plano schema; b) ir c) XVI a. vid. Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmai su atkurtu renesansiniu sodeliu (Nuotr. autoriaus)

iumi pradėti kurti dideli, iškilmingi ir itin įmantrūs, kunigaikščių galias aukštinantys parkai. Šiam utilitarumo uždaviniui įgyvendinti taikyta geometrinė želdynų forma su ilgais kanalais, alėjomis, dideliais parteriais, visa tai siejant su rūmų architektonika. Vyriausiojo Versalio sodininko André Le Nôtre sukurtas prancūziškojo parko modelis, kaip taikomojo meno kūrinys, buvo formuojamas atsietai nuo natūralios gamtinės aplinkos, išskirtinai antropogenizuojamoje aplinkoje. Todėl barokinių parkų dizaino principai, skirtingai nei Renesanse, siekė ne integralumo su aplinka, o tik natūralių formų pamėgdžiojimo.

Nepaisant to, kad nūdienos Lietuvoje nėra išlikusių baroko stiliaus želdynų, išlieka siekis juos prikelti naujam gyvenimui. Žinia, kad didžioji dalis jų buvo perprojektuoti ar savaime pakitę ir toliau nyksta, leidžia manyti, kad, pasak K. Jakovlevo-Mateckio (2014: 116), „<...> jau šiandien reikia imtis žygių atkurti bent kelis baroko stiliaus parkus. Pirmuoju atkuriamuoju barokinio stiliaus parku turėtų tapti Sapiegų rezidencijos parkas Vilniuje.“ Jame galėtų būti įprasmintas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų Sapiegų giminės istorinis reikšmingumas. Šis atkūrimas turi būti itin jautrus, profesionaliai organizuotas, moksliskai pagrįstas ir suprantamai, vengiant pseudoestetizmo, įgyvendintas. Bet tai jau politinio valdžios manevro, o ne kūrybinio išradimo reikalas.

KrA, kaip antropogeninių ir gamtinių procesų sąveika, siejant ją su Naujųjų laikų Lietuvos istorija diskutuojama nuo XIX a. pr. ir siejama su 1810 m. rugsėjo 15 d. anglų dailininko J. Saunders iš Sankt Peterburgo perskaityta vieša paskaita Vilniuje apie imitacinių (Taluntytė 2014: 113), reikia suprasti dekoratyviųjų, menų įtaką ir jų panaudojimo praktiniams tikslams galimybes (pav. 3).

Aplinkybės leidžia manyti, kad tuo metu sodininkystės srityje egzistavo utilitarumo bei dekoratyvumo skirties problema. KrA objektą, kaip parkų taikomąjį meną, teoriniuose darbuose aptarė vėlyvosios klasicistinės bei romantinės minties Lietuvoje atstovas K. Podčiašinskis (1838). Pasak V. Levandausko (1994)⁸, svar-

3 pav. Dekoratyviųjų menų įtaka Vilniaus sodininkystės formoms Pilies kalno apie 1905-1910 m. tvarkyboje (Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos archyvo nuotrauka)

bus vakarietiškąją sampratą paremtas arch. K. Podčiašinskio sodo-daržo ir sodo-parko skirties aiškinimas (Podčiašinskis 1821). Architektas parkų meną, kaip antropogeninę veiklą, priskyrė amatams (Levandauskas 1994: 101) ir siejo tai su taikomuoju menu. K. Podčiašinskio (1838: 5) teigimu, „<...> Simetriški parkai (kalbama apie prancūziškojo tipo parkus - autoriaus pastaba) ne gamtos, o amato tvariniai“, taip pabrėžiama jų antropogeninė kilmė, taigi ir žmogaus sąveikos su gamtine aplinka antropocentrinė prigimtis. Akivaizdu, gamtos ir žmogaus sąveikos požiūriu, mąstoma apie gamtinės, socialinės, ekonominės, estetinės aplinkos naudą žmogui, t. y. plėtojama antropocentrinė mąstysena. Gamtosauginė ar šiandieninei visuomenei aktuali biologinė įvairovė, klimato kaitos problematika ir t. t. kūrėjams, įgyvendinant utilitarious ano meto aristokrato įgeidžius, visiškai nerūpėjo. Todėl, atkuriant istorinius želdynus, nūdienos politikų iššūkis - pasirinkti tinkamas želdynų plėtotės strategijas ir rasti sprendimus, lemiančius antropogenizuotos aplinkos pusiausvyrą taikant kitą, ekocentrinės mąstysenos principą.

Priešingu atveju, populistiniai sprendimai, miglotas finansavimo šaltinių iš ES investicinių programų, skirtų „Aplinkosaugai, gamtos išteklių darnaus naudojimo ir prisitaikymo prie klimato kaitos“ (Andrikonytė 2019; Kisarauskaitė 2019) tikslams, perorientavimas dėl kultūros vertybių išsaugojimo, kels visuomenėje konfliktines situacijas (Sapiegų parko, Reformatų

⁸ K. Podčiašinskio teorinius darbus išsamiai tyrinėjo V. Levandauskas, tačiau į K. Podčiašinskio kraštovaizdžio architektūros formavimo klausimus gilinasi epizodiškai. Autorius daugiausia dėmesio skyrė K. Podčiašinskio architektūrologijos klausimams.

ar Misionierių sodų atvejai - autoriaus pastaba). Kadangi istoriniams želdynams svarbiausi yra parko meno, estetinio harmonizavimo klausimai, antropogeninės veiklos ir socialinių, kultūrinių ryšių formavimo problematika, reikalingi kitokie metodai nei keliama gamtosauuginių fondų ar ES finansuojamų programų. Natūralu, kad reaguodami į tokias situacijas visuomeninės organizacijos ir pavieniai asmenys, dažniausiai neformaliai veikdami (Jakaitis 2008; 2013: 22), reiškia nepasitikėjimo valdžios sprendimais akcijas (Visuomenininkai tikisi Prezidento ... 2019). Visuomenės nuogąstavimai grįsti nepasitikėjimu, jog barokinio parko idėja (Sapiegų parko atveju - autoriaus pastaba) - tik priedanga vietos valdžiai tvarkyti naujų statybų plėtros reikalus (Kiek mes ir įstatymai svarbūs... 2019).

2. ŠIUOLAIKINIAI „GRĮŽIMO ATGAL Į GAMTĄ“ IDĖJŲ METODOLOGINIAI PAGRINDAI

Antropocentrizmo raidos ištakas daugelis mokslininkų sieja su utilitaria žmogaus veikla, orientuota į jo poreikių tenkinimą. Tokia pažiūra grindžiama priešistorėje susiformavusiu siekiu išgyventi gamtinėje aplinkoje. Tokia antropocentrinė mąstysena formavo ne tik utilitarinę daiktų aplinką, bet ilgainiui ir taikomąjį meną, skirtą praktinėms reikmėms tenkinti. Tai tapo esminėmis vakarietiškosios kultūros raidos ir visuomenės dalyvavimo procesuose prielaidomis. Dėl daromos įtakos gamtai ir dėl besiskiriančios idėjinės paradigmos šiandien vyrauja keli koncepciniai sąveikų aspektai:

- antropocentrinis (angl. anthropocentrism) - siekiantis konstruoti miestiškąjį (antropogeninį, urbanizuotą) kraštovaizdį (Kavaliauskas 2005), labai pakeistą žmogaus, jo veiklos veikiamą, palaikomą ir vystomą (miestai, miesteliai, kompaktiškai užstatytų kaimų ir t. t. teritorijos),
- antiantropocentrinis (angl. antiantropocentrism) ar ekocentrinis,
- biocentrinis (angl. biocentrism).

Pirmas, antropocentrinis, požiūris - kaip proaktyvus (angl. art activism) veikimo, kylančio iš sofistinės sampratos, kuria vadovaujantis žmogaus veikla orientuojama jo poreikių tenkinimo linkme. Taip garsi antropocentrinė

solistų tezė, kad žmogus yra visų daiktų matas (Šliogeris 1988), daiktinės aplinkos formavimo procese tampa esmine, išskirtine tradicinės vakarietiškosios kultūros raidos, prasidėjusios viduramžiais, dalimi.

Kitas, vėlyvojo modernizmo laikotarpiu susiformavęs anticentristinis požiūris pirmiausia siejamas su „grįžimo atgal į gamtą“ idėja ir dažnai vadinamas tiesiog ekocentristiniu mąstymu. Idėja, kad žmogus nėra visatos valdovas, o lygiavertė jos dalis, šiandien tampa vyraujanti. Tai liudija 2018 m. Nobelio premijos laureatų, JAV mokslininkų P. Romer ir W. D. Nordhaus plėtojama antiantropocentrinė idėja⁹, orientuota daryti sprendimus svarbiausiam žmonijos iššūkiui - derinti ekonomikos pažangą su minimaliu poveikiu aplinkai ir kartu skatinant gamtai palankių sprendimų alternatyvas. Taigi ekocentrizmui apibūdinti vartojamos etiškai lygiavertės augalų, gyvūnų ir žmonių kategorijos priešpastatomos idėjai, jog žmonės privalo vadovauti gamtai ir kad jie turi teisę keisti ją pagal savo poreikius (Erdogan 2009).

Pagal trečiąjį, biocentrinį, požiūrį žmogus traktuojamas kaip gamtos dalis. Tačiau šis požiūris grindžiamas idėja, kad gyvybė ir ypač sąmonė kuria visatą, o visata negali egzistuoti be žmonijos. Svarbiausia, anot biocentristų, gamta reikia rūpintis dėl jos pačios, o ne dėl žmonių gerovės. Šiuolaikinėje visuomenėje ši teorinė paradigma skatina įvairių „žaliųjų pakraipų“ visuomeninius judėjimus ir visuomenės aktyvumą, kartais ir kraštutinį radikalėjimą.

3. APIE TAIKOMOJO MENO INTERPRETACIJŲ ONTOLOGIJĄ

„Ką aš privalau daryti?“ - tokį klausimą iškėlė Kantas (1996) „Grynojo proto kritikoje“. Straipsnio temos kontekste nuo to, kaip interpretuojama supanti aplinka, priklauso ir atsakymas į Kanto klausimą. Akivaizdu, kad būdami visiškai priklausomi nuo gamtos ir laiko, žmonės, visuomenė pasaulio nuolatinei kaitai priešintis negali. Dar daugiau, ši natūraliai besikeičianti

9 2018 m. Nobelio premijos laureatų, JAV mokslininkų P. Romer ir W. D. Nordhaus plėtojama antiantropocentrinių idėjų mąstysena orientuoja daryti sprendimus dėl svarbiausio žmonijos iššūkio - derinti ekonomikos pažangą su minimaliu poveikiu aplinkai ir kartu skatinant gamtai palankių sprendimų alternatyvas (Economic Growth, Technological Change, and Climate Change October 8, 2018: <https://www.nobelprize.org/uploads/2018/10/advanced-economicsciencesprize2018.pdf>).

4 pav. Barokinio Sapiegų parko idėjos atkūrimo interpretacija (Šaltinis: <https://sa.lt/s-deveikis-apie-vienintele-sapiegu-parko-ideja-autoriai-turi-puiku-juodojo-humoro-jausma/>)

būsena sąlygoja pasaulio pažinimą jį interpretuojant. Sąvoka „interpretacija“ (lot. interpretatio) reiškia apibūdinimą pirma ko nors (teksto, taip pat ir meninio, teorijos - autoriaus pastaba) prasmės aiškinimą, komentavimą arba savitą kūrinio atlikimą. Taip interpretacija, kaip aiškinimas, formuoja savitai naują požiūrį žvelgiant į pirmines fenomeno ištakas bei meninio turinio prasmes. Pasak E. Husserlio, „Meno kūrinys svarbi yra idėja, sumanymas, todėl šį atkartojant interpretuojamas pirminis kūrinys. <...> meno kūrinuose pirmavaizdžiai niekada nėra iki galo išsemti ir „reikalauja“ savo tapatybės pratęsimo vis naujose (reikia suprasti sociokultūrinėse - autoriaus pastaba) interpretacijose“ (Dailės parafrazės 2005: 13), todėl taip skatinamas visuomenės interpretatyvus dalyvavimo aktyvumas. Tuo ir pasižymi nūdienos postmodernios kultūros daiktinės aplinkos, kaip taikomojo meno, formavimo ypatumas. Kai interpretacijų procese atskiros meno kryptys „susilydo“ į vieną, dažnai šokiruojančią PostMo kultūros visumą ir kai viskas tampa menu, žmonijai belieka savo būtį keisti vis naujai interpretuojant. Manoma (Tarnas 1993: 397), kad daugelis postmodernistų galvoja, jog pasaulio menas veikia tik dėl interpretacijų tampa būtimi. Taigi interpretacinis meno metodas būdingas iš esmės visoms meno rūšims, taip pat ir kraštovaizdžio architektūrai, ir IŽ, ir daiktinės aplinkos elementų dizaino visumai. Akivaizdu, IŽ nūdienos sampratos kontekste kaip kraštovaizdžio formavimo menas vi-

suomenėje dažniausiai ir yra interpretacinis, dažnai keliantis utilitarious siekius, todėl skatinantis dalyvavimo procesuose aktyvumą. Todėl dauguma IŽ performuojami interpretuojant (ypač stokoiant istorinių ar ikonografinių žinių - autoriaus pastaba). Objektas tiesiog interpretuojamas remiantis emocijomis, gandais ir nuogirdomis, dažnai sprendimus priešpastatant nusistovėjusioms vertybinėms normoms, kartais kuriant nuojautą apie „viso meno“ mirties artėjimą (Gaižutis 2004: 617). Taigi kai nėra gilinamasi nei į sąvokų, nei į jų stiliaus ar kūrinio turinio ypatumus, įsivyrąja paviršutiniškumas, meno kūrinų ir jų herojų nuasmeninimas, fragmentuotas neapibrėžtumas ir tariama regimybė (Deveikis 2021). „Aš“ ištirpsta stiliuose, kurie dažnai tampa jau net ir ne stiliais (Hassan 1987: 46-83), bet PostMo kultūroje neatpažintais ženklais su nuolat kintančia ir naujai interpretuojama aplinka (4 pav.).

Taigi dėl menkų žinių visuomenės įsitraukimas į projektavimo procesus tampa savi-tikslis ir interpretacinis, o dalyvavimo procesas - dėl dalyvavimo. Šiame kontekste želdynus (Žin. 2007, Nr. 80-3215)¹⁰ - sodą, parką, skverą ar žalią-

¹⁰ Formalizuota 2007 m. LR želdynų įstatymo su 2019 m. pataisymais (Žin. 2007, Nr. 80-3215) nuostata dėl parko apibrėžties yra tokia: „Parkas - ne mažesnis kaip 1 hektaro žmogaus sukurtas ar jo pertvarkytas želdynas, kuriame yra meniškai sukomponuotų želdinių, mažųjų kraštovaizdžio architektūros ir (ar) inžinerinių statinių, skirtas poilsio, mokslo, kultūros reikmėms arba pramogoms ir aplinkos kokybei gerinti.“ Apibrėžia taikomąją prasmę ir atskirties nuo gamtinės aplinkos sampratą. Sodo sąvoka apibrėžiama kaip „<...> ramiam poilsiui ir renginiams skirtas ne mažesnis kaip 0,5 hektaro atskiras želdynas, kurio lajų glaudumas - ne mažesnis kaip 70 procentų“. Dėl ko praktinėje veikloje kyla nesusipratimų:

ją jungtį, tyrimų duomenimis (Jakaitis 2013), devyni iš dešimties Lietuvos gyventojų vadina želdiniais, kartais želdynais ar tiesiog viešąja ar žaliaja erdve laisvalaikiui praleisti. Nūdienos NT plėtotojai IŽ uzurpaciją dažniausiai interpretuoja siedami tai su ekonomine nauda (jie paprastai stato vertingose miesto vietose - autoriaus pastaba), tad į želdyną žvelgiama kaip miškingą ar gražią vietą ir patogų sklypą brangiam nekilnojamojo turto objektui suformuoti. Todėl voliuntaristiniais tikslais čia ir dabar skubama „pertvarkyti“ interpretuojant be pagarbos aplinkos praeičiai ir praeities kūrėjų palikimui, tiesiog „pavagiant“ miestiečių viešąsias erdves (Vijūnėlės dvaro Druskininkuose plėtotės atvejis...2019) (5 pav. a)).

Šioje situacijoje postmoderni valdžia, viena vertus, interpretuodama dekonstruoja ankstesnių laikotarpių ir kultūrų nusistovėjusias moralės normas (tam palanki teisinė painiava ir nūdienos postmodernistinis nihilizmas (Gaizutis 2004: 605))¹¹, kita vertus, siekia pelnyti visuomenės dėmesį, bandydama įsitvirtinti joje pačiais netikėčiausiais būdais. Tokioje situacijoje valdžiai svarbiausias tikslas - ne objekto tvarkybos konceptas, idėja, pasaulėžiūros subtilybės, bet akcijos, veiksmas, gestas, dažnai pataikūniškas veikimas ir interpretacija dėl veikimo (Gaizutis 2004: 617) bei tikslinis valdžios siekimas suokalbyje su projektų plėtotojais. Taigi dėl daugelio valdžios institucijų provokatyvių veiksmų visuomenei dažnai tampa svarbus ne tik deklaruojamas visuomenės intereso turinys, bet ir jos pačios dalyvaujamasis interpretatyvumas. Tokios sociokultūrinės aplinkos kontekste tampa svarbus bendruomeniškumo, priklausomumo bendruomenei ir atstovavimo bendruomenei ligitumumas. Todėl apibrėžiant teritorinės (vietos) bendruomenės sąvoką, tai būtina sieti su jos narių tarpusavio bendrystės interesais (Bentham 1907; Hiller 1955)¹².

dėl subjektyviai interpretuojamų sąvokų, dėl parko ir sodo dydžio? Ar jie skirtingai suformuoti žmogaus, ar yra savaiminiu būdu susiformavę? Ar sodo lajų tankis yra lemiamas rodiklis želdinių ar estetikos kokybei apibūdinti?

11 Išryškėjusios pagrindinės estetinės postmodernizmo kategorijos - ironija, autoironija, groteskas, akcija, simuliacija, simuliakras, anarchistinis žaidimas su menu, arogantizmas į mokslą, filosofiją, religiją ..., o patys estetikos ženklai linkę šokiruoti, prieštarauti, abejoti esama „pasaulio tvarka“, tradicinėmis vertybėmis.... ir linkę ne į objekto išbaigtumą, o į proceso procesą...

12 Bendruomenė yra tariamasis kūnas, sudarytas iš individualių asmenų, kurie yra laikomi jį sudarančiais taip, tarsi būtų jo nariai.

Akivaizdu, istorinių želdynų raida ir jų tipologija suprantamesnė tų šalių visuomenėms, kurios turi senas jų kūrimo ir tvarkybos tradicijas. Todėl parkais Vakarų pasaulyje įprastai vadinami tik itin dideli, atviri (Šantručkova et al. 2013), dažniausiai miestų želdynai. Mažesnės, uždaresnės erdvės vadinamos sodais, dar mažesnės - skverais. Taip kaimyninėse šalyse natūraliai formuojama želdynų hierarchizavimo sistema, kuri neišvengiamai turi tiesiogines sąsajas su teritorinių (vietos) bendruomenių (Dringelis et al. 2016; Jakaitis 2013: 153; Mocevičius 2009: 39) interesais.

Dažnai tai, ką mes vadiname sodais, daugelyje kitų kalbų (angl. garden) reiškia greta namų esančią teritoriją, apsodintą daržovėmis ar vaismedžiais. Vis dėlto IŽ pagal Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymą (Žin. 2004, Nr. 153-5571)¹³ taip pat, kaip ir pagal Želdynų įstatymą (Žin. 2007, Nr. 80-3215), apibrėžiamas ir interpretuojamas kaip „<...> bet kokio dydžio želdynas, turintis išliekamąją stilistinę, meninę vertę arba priklausantis svarbiems urbanistinės raidos etapams, susijęs su reikšmingais objektais ar vietovėmis bei su svarbiais visuomenės, kultūros ir valstybės istorijos įvykiais ar asmenybėmis“. Taip interpretuojant be teorinio pagrindo, tolstama nuo prigimtinių sodo ištakų ir artėjama prie antropogenizuoto želdyno Post-Mo taikomojo meno vakarietiškosios modelio sampratos. Siekiant istorinio želdyno tvarkybos tikslo - atkurti saugant, dažnai nūdienos visuomenėje jis suprantamas kaip status kvo ir nekintamumo išsaugojimas. Antropogeninio želdyno tvarkybą, dažnai paremtą gamtosauginiu siekiu, lemia gamtos apsaugos problemos (manyta, kad tai siejama su nūdienos akcentuojama klimato kaitos, biologinės įvairovės mieste išsaugojimo problematika ir panašia interpretacine mąstysena ar dažnai tiesiog su politiniu populizmu ir voliuntaristiniais interesų

Tad kas yra bendruomenės interesas? Tų paskirų ją sudarančių narių interesų suma. Nūdienos sociologas G. A. Hiller (1955) pateikia 94 bendruomenės apibrėžimus. Taigi ne tiek svarbu, kas ir kaip apibrėš bendruomeniškumą, svarbiausia - kad žmonės, kurie yra bendruomeniško proceso objektai ir subjektai, patys matytų, kad tai, ką jie daro, prisideda prie bendruomeniškumo, t. y. keičia jų grupės, o kartu ir visuomenės gyvenimo kokybę.

13 1995 m. su 2019 m. pakeitimais LR nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas (Žin. 2004, Nr. 153-5571) apibrėžia kultūrinį kraštovaizdį kaip kultūros paveldo (antropogeninės kilmės) objektą: „<...> Kultūrinis kraštovaizdis - žmogaus veiklos sukurtas ir jo sambūvį su aplinka atspindintis kraštovaizdis.“

siekiais - autoriaus pastaba). Dėsninga, kad istorinių želdynų kultūrinė vertė ir jos sampratos plėtotės interpretacija dažnai įgauna antrą reikšmę lyginant su gamtosaugine. Tokioje situacijoje pasigendama valstybės institucijų lyderystės ir aktyvaus įsitraukimo į problemų sprendimo procesus.

Nepaisant tarptautinių mastų pripažinimą pelniusių Lietuvos kraštovaizdžio formuotojų, kūrusių šios srities metodologiją, tikslinga pažymėti keletą mūsų šaliai specifinių KrA, taip pat ir istorinių želdynų raidos interpretacinių aspektų:

KrA formavimo teisinių pagrindų silpnumą, KrA objekto bendrai ir/ar istorinio želdyno sąvokos nesupratimą bei architektūrinio, kaip taikomojo, meno projektuotojų demonstruojamą nenorą taikyti formalizuotą teisinę aplinką, kuri būtų grįsta vakarietiška KrA samprata ir gilia istorijos išmanymo bei praktikos interpretacija;

- KrA ir bendrosios kraštovarkos tyrimų dezintegrų supratimą bei ydingą KrA objekto, kaip taikomojo meno, nuvertinimą šalies valstybinėse institucijose;
- KrA bei jos esminio vaidmens sąveikos su gamtosauginiu nesupratimą ir valstybinių institucijų dėmesio stoką mokslo, praktinės veiklos, švietimo ar mokymo(-si) sritims;
- Nepakankamą taikomųjų tyrimų, ypač sociokultūrinio ir antropogeninio pažinimo ir gamtosaugos, išvystymą;
- Nepakankamą visuomenės integravimą ir įtraukimą į KrA objektų tvarkybos ir priežiūros procesus;
- Ydingą viešųjų pirkimų organizavimą;
- Kraštovaizdžio planavimo ir kraštovaizdžio architektūrinio projektavimo kaip kokybiškai skirtingų ir autonomiškų kraštovaizdžio formavimo holistiškumo nesupratimą;
- Menką profesionalios kritikos potencialą ir interpretacinį dialogą su visuomene.

Todėl dėl šių specifinių aplinkybių daugelis istorinių želdynų kaip meno kūriniai praranda ne tik savo vertingąsias savybes, bet ir visiškai sunyksta (Jakovkevas-Mateckis 2008: 12). Šiandien KrA objektai, kaip antropogeninio veikimo, yra ir gamtinių procesų sąveikos visuma,

kurianti vietos Genius Loci identitetą. Siekiant šio rezultato subalansavimo, KrA formavimo strateginės kryptys turėtų būti nustatytos jas grindžiant integraliais funkciniais-ekonomiais, sociokultūriniais, gamtosauginiais ir Genius Loci (vietos dvasios) kriterijais. Tai ne vien architektūrinių, taikomojo meno objektų teikiama visokeriopa nauda, bet ir, pasak M. Laužikaitės (2019), sunkiai įvardijamas individo ar bendruomenės dvasinio ryšio ir sąveikos konkrečioje teritorijoje Genius Loci interpretacinis pajutimas.

Tyrimų (Jakaitis 2013: 153) rezultatai leidžia formuoti miestų visuomenines sąveikos zonas - teritorinių (vietos) bendruomenių Genius Loci erdves. Psichologai, tyrinėjantys prierašų vietai reiškinį, sparčius pokyčius artimoje aplinkoje prilygina veiksniams, kurie sukelia stiprius žmonių išgyvenimus. Dėl to taip svarbu atsižvelgti į vietos teritorinių bendruomenių santykius su Genius Loci, teikiant pirmenybę arčiau gyvenančių¹⁴ žmonių argumentams (6 pav. b)), o ne bendrai visos visuomenės, o juo labiau politikų nuomonei.

Apibrėžus antropogeninių KrA objektų, kaip kultūrinių kraštovaizdžių, plėtotės prioritetus, programinis diskursas su teritorine (vietos) visuomene turėtų būti plėtojamas ankstyviausiame projektavimo proceso etape¹⁵. Vėlesniame etape diskursą aktualiais bendruomenei klausimais reikia plėtoti vietos bendruomenių lygiu. Ir tai būtų žingsnis link susitarimo formuojant KrA politiką ne tik su šalies, miesto, bet ir vietos bendruomenėmis¹⁶ nacionaliniu, regioniniu ir

14 Tiriant miestų erdvinio formavimo dalyvių ir aplinkos sąveikos reiškinį, detaliau patikrinti hipotetiniai teiginiai, kad lokaliu lygmeniu planavimo atveju visuomenės aktyvumas tiesiogiai koreliuoja su planuojamos teritorijos dydžiu arba arčiau gyvenančiais. Šiam teiginiui įrodyti pritaikius praktinio eksperimento ir lyginamosios analizės metodus, ištirti Utenos, Kauno, Naujosios Akmenės, Vilniaus atvejai. Nustatytas optimalus teritorinis vienetas žemiausiame lygmenyje. Laikytina, kad teritorinės bendruomenės aktyviosios sąveikos psichologinio efekto zona, apibrėžta nuo 1 iki 2 km spinduliu (1 - 4 km² plote) nuo gyvenamosios vietos, yra vieta, kur gali kurtis aktyvi, interesų turinti teritorinė bendruomenė, savo vietos šeiminkė, Genius Loci kūrėja, neabejinga valdžios formuojamos miestų erdvinio formavimo politikos nuostatoms (Jakaitis 2013: 156).

15 Orhuso konvencija (Jungtinių Tautų konvencija dėl teisės gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimančioms sprendimams ir teisės kreiptis į teismus aplinkosaugos klausimais) susijusi su trimis visuomenės teisėmis: 1) gauti informaciją apie aplinkos apsaugą; 2) dalyvauti su aplinka susijusių sprendimų priėmimu; 3) kreiptis į teismus aplinkos klausimais (Sands 2003).

16 Teritorinės (vietos) bendruomenės šio straipsnio autorius apibrėžia urbanistinių struktūrų formavimo(si) kontekste ir mano, kad išskiriamos svarbiausios - geografinių-teritorinių ir komunikacinių

5 pav. a) 2019 m. neteisėtų statybų panaikinimas ir „pavogtų“ viešųjų erdvių grąžinimo visuomenei procesas (Griauti neteisėtai pastatytą pastatą Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodė dar 2017 metais - autoriaus pastaba); b) visuomenės aktyvumas sprendžiant teritorinių (vietos) bendruomenių problemas Vilniuje: „Daugumos nuomonė visada privaloma visiems kitiems“ (Rousseau 1979). To pagrindas - laisvai priimti įsipareigojimai, kuriuos pripažįsta visa gerovės siekianti visuomenė (Nuotr. autoriaus).

vietos lygmeniu¹⁷. Vienas tokių pagrindų įgyvendinant aplinkosauginę demokratiją yra Orhuso konvencija (Orhuso konvencija... 2018). Tačiau tai, kad Orhuso konvencijos teisių įgyvendinimas vis dar ES problema, rodo 2018 m. Europos Vadovų Tarybos kreipimasis į Komisiją dėl iki 2019 m. rugsėjo 30 d. privalomumo pateikti Orhuso konvencijos ES valstybėse įgyvendinimo tyrimą. Ypač aktualios sritys dėl teisės užtikrinimo gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir teisės kreiptis į teismus aplinkosaugos klausimais ir kaip ES valstybės narės yra įsipareigojusios laikytis konvencijos ir siekti jos tikslų įgyvendinimo.

4. ISTORINIO ŽELDYNŲ TVARKYBA SAPIEGŲ PARKO ATVEJU

Šiandieninės istorinių želdynų, kaip saugomų teritorijų, tvarkybos nuostatos prioritetiškai orientuojamos į gamtosauuginių uždavinių įgyvendinimą. Tai paaiškinama tuo, kad dabartinės Aplinkos ministerijos pakraipa buvo ir yra „<...>pirmiausiai orientuota gamtosauogos prioritetams įgyvendinti, bet ne darnios erdvinės plėtros tikslams, kurių vienas svarbiausių uždavinių - suderinti apsaugos ir

plėtros (reikia suprasti gamtinės aplinkos ir antropogeninės veiklos procesus - autoriaus pastaba) interesus, nepajėgumas įgyvendinti“ (Dringelis et al. 2008: 50) bei lemia ydingą antropogeninės ir gamtinės aplinkos sąveikos disbalansą. Įvertinant tai, kad Aplinkos ministerijos reguliavimo sferoje nėra numatytų kultūros paveldo apsaugos išplėstinių funkcijų, atsakomybė už istorinių želdynų politikos raidą yra dezintegruota ir tampa visuomenės problema. Apie integralų ir kompleksinį gamtinio bei kultūrinio kraštovaizdžio plėtotės supratimą liudyty, o ir pasitikėjimą valdžios institucijomis didintų Valstybinės saugomų teritorijų tarnybos bei Gamtos apsaugos ir miškų departamento prie Aplinkos ministerijos, Nekilnojamojo kultūros paveldo departamento su teritoriniais padaliniais, viešosios įstaigos „Keliauk Lietuvoje“ prie Ekonomikos ir inovacijų ministerijos ir Nacionalinės žemės tarnybos prie LR žemės ūkio ministerijos su regioniniais padaliniais kompetencijų integravimas telkiant juos vienoje institucijoje.

Nūdienos dezintegruoto vadybinio neapibrėžtumo fone Sapiegų parko atkūrimo atvejis, kaip ir daugelio kitų želdynų Lietuvoje, gali būti pristatomas kaip chrestomatinis nenuoseklus mąstymo ir neatsakingo veikimo pavyzdys. Analizuojant Sapiegų parko atkūrimo atvejį (Poderskis 2019), apibendrintai galima išskirti interpretacines prielaidas, lėmusias antagonistinę KrA objekto atkūrimo raidą. Barokinio parko vertybinių savybių atkūrimo nepaisymas

aspektu išsiskiriančios bendruomenės, t. y. pagal tai, kiek bendruomenės nariai turi bendrų interesų konkrečioje geografinėje-teritorinėje aplinkoje (Jakaitis 2013: 20).

¹⁷ G. Žilinskas (2009) kaip svarbiausią vietos savivaldos subjektą nurodo bendruomenę, kurią sudaro gyventojai, gyvenantys apibrėžtoje erdvėje - administraciniame teritoriniame vienetė. Autorius atkreipia dėmesį, kad bendruomenė būriasi į teritorinį savivaldų junginį - teritorinę (vietos) bendruomenę.

(aukštesnėje, gerai matomoje, atviroje sklypo vietoje, kuri, reikia suprasti, formuota intuityviai, remiantis ano laikotarpio barokinio želdyno formavimo kanonais ir idėja reprezentuoti rūmus sąveikoje su parteriniu menu, pabrėžiančiu tai, kas matoma iki horizonto, priklauso sodo šeimininkui - autoriaus pastaba) būtų tapatinamas su ano meto mąstysenos ir regimojo kraštovaizdžio, kaip valdovo simbolio,¹⁸ sunaikinimu.

Prie priežasčių, lėmusių diskurso visuomenėje nenuoseklumą, galima priskirti ir detaliau aptarti anksčiau išdėstytą KrA plėtotės trūkumų kontekste įvertinant:

- Nepasirengimą politiniu lygmeniu interpretuoti KrA formavimo politikos tikslų ir gebėjimų stoką tiek nacionaliniu, tiek vietos lygmeniu juos įgyvendinti.
- Menkus organizatoriaus vadybinius ir komunikacijos su visuomene ir jos švietimo gebėjimus.
- Projekto rengėjo kompetencijų ir visuomenės atstovų lūkesčių ignoravimą.
- Istorinių želdynų atkūrimo teisinio bei metodologinio turinio neišmanymą.
- Užsienio analogų analizės rezultatų ir geros praktinės patirties konkretaus objekto sąlygomis nevertinimą.
- Dezintegruotą projektavimo procesą ir stebėsenos ignoravimą.

Taigi nūdienos antagonistinė istorinių želdynų atkūrimo patirtis gali būti argumentuojama tiek menkais valdžios institucijų KrA politikos formavimo ir įgyvendinimo gebėjimais, tiek menku metodologiniu visuomenės išmanymu apie istorinių želdynų atkūrimą. Kita vertus, PostMo visuomenės daliai, kuriai svarbus asmeninis interesas „<...>tiesą sakant, aiškumas apskritai nėra būtinas. Postmodernistinės kultūros ypatybė ne tik nelinkusi vadovautis aiškumu, bet kartais ir sąmoningai atmetant jį <...>“ (Gellner 1993).

18 Liudviko XIV laikų Le Notro projektuotas Versalio parkas tapo etaloninis. Sukurtas parkas šimtui metų tapo kraštovaizdžio architektūros formavimo pavyzdžiu, taip pat ir Abiejų Tautų Respublikoje.

17 The Versailles Park, designed by Le Notro of Louis XIV, became a reference. The park, which has been created for hundreds of years, has become an exemplary model of landscape architecture, including in the Republic of Both Nations.

Taigi šiuolaikinis želdynų postmodernioje visuomenėje „įvietinimas“ (kai vietos bendruomenei objektas tampa savu - autoriaus pastaba) yra lemiamas visuomenės aktyvumo ir dalyvavimo procesuose veiksnys. Klausimai: kas yra svarbu individui, kas svarbu teritorinei (vietos) bendruomenei ar platesnei visuomenei, tampa ypač aktualūs interpretaciniame kontekste. Atsakant į šiuos klausimus diskurso dalyviai maksimaliai privalo paisyti teisės, moralės ir prigimtinių normų, minties nuseklumo suderinamumo (Jakaitis 2013: 112). Viešuose diskursuose dėl Sapiegų parko tvarkybos atkreipiamas dėmesys į svarbiausią Florencijos chartijoje išdėstytą principą, pagal kurį, prieš tvarkant želdynus, būtina atlikti išsamius, nepriklausomus tyrimus (Labeckis et al. 2007): „<...>kiekvienas naujas jų savininkas, prieš ką nors keisdamas, turi nuodugniai susipažinti su jau sukurtu pasauliu. Nes keičiant vieną elementą, keičiasi viskas iš esmės“ (Florencijos chartija 1982). Tačiau, užuot siekus nūdienos Sapiegų parko želdyne atkurti barokinio parko interpretacinio meno pridėtinę vertę, deklaruojamas būtinumas išsaugoti (Labeckis 2019) savaiminius¹⁹, menkai prižiūrėtus nuo carizmo laikų želdinius (4 pav. b); c)). Toks minties raidos nenuoseklumas paneigia ne tik pamatines barokinio parko stiliaus formavimo interpretacines galimybes, bet ir kelia sumaištį bendruomenės mąstysenoje, abejojama dėl LRV kultūros paveldo komisijos Sapiegų parko tvarkybos ekspertinių rekomendacijų, kuriose deklaruojama „<...>būtinybė parengti barokinio sodo sutvarkymo ilgalaikę strategiją bei svarstyti galimybę atkurti Sapiegų rezidencijos parko planinę vizualinę ašį su Viešpaties Jėzaus trinitorių bažnyčios kompleksu“, tikrumo. Akivaizdus visuomenės interpretacinis dalyvavimas procesuose gali būti suprantamas kaip postmodernios kultūros išdava - neigimas dėl neigimo. Taigi tvarkybos traktuotė, neigianti pamatines Florencijos chartijos²⁰ nuostatas,

19 Sapiegų parko kraštovaizdžio ir dendrologijos ekspertizės aktas, 2017-12-11.

20 „Istorinis sodas arba parkas yra architektūrinė kompozicija, kurios sudedamosios visų pirma yra augalinės, todėl gyvos. Tai reiškia, kad jos yra trapios, mirštančios ir atsinaujinančios arba atnaujinamos“ (Leparskienė 2007). „A historic garden or park is an architectural composition whose constituents are primarily plant-based and therefore alive. This means that they are fragile, dying and renewable or renewed“ (Leparskienė 2007).

6 pav. a) geometrinė želdyno forma Sapiegų parko makete. 2019. (nuotr. S. Žiūros); b) barokinis Sapiegų parkas su dezintegruotais rūmais. 2019. (nuotr. autoriaus); c) Sapiegų parkas su inžinerinės infrastruktūros svetimybėmis. 2019 (Nuotr. autoriaus)

formuoja ydingą praktiką abejoti ekspertine kompetencija. Dar daugiau - taip paneigiama parko meninės idėjos nekintamumo, interpretacinio meno ir istorinio fenomeno išlikimo problema, net ignoruojama Sapiegų rūmų istorinė būtis.

Taigi, vyraujant skeptiškumui, realybės neigimui, kuriamas nepasitikėjimas vieni kitais, jaučiama, kad visuomenė įsitraukdama interpretuoja „<...>istoriją, bet ne pačios pasirinktomis aplinkybėmis“ (Jameson 2002: 65). Nūdienos masinio vartojimo visuomenėje su dominuojančiomis greito pasipelnymo, maisto vartojimo, greitpyragių gamybos aplinkoje viešųjų erdvių, parko meno kūrimas tampa ad hoc iššūkiu. Želdynų plėtotės tema spekuliuojama, dėl vienadienių tikslų ir bendro gėrio kriterijų visuomenėje ginčijamasi. Istorinio želdyno kompozicinio vienio, struktūros elementų, turinio prasmų išsaugojimas ir detalių, kurių pasikeitimai nėra žalingi esmei, šiandien nėra formalizuoti specialiosiomis, tą laikmetį atspindinčiomis taisyklėmis (Florencijos chartija 1982. 4 str.).

Taigi akivaizdu, jog, keičiantis epochoms, tvarkybos procese, kai detalių kaita nėra žalinga ir formos išlaikomos atpažįstamomis, tokia želdynų transformacija būtų laikoma pozityvia. Tokį želdyną, viena vertus, reikėtų vertinti kaip su tuo susijusį istorinį parką, siekiant išlaikyti baroko stiliaus atpažįstamumą (Sapiegų parko atveju - J.J.). Kita vertus, pavykus susitarti, platesniame teritoriniame (vietos savivaldos) bendruomenės ir nacionaliniame kontekste kaip nūdienos pasaulėvaizdžio pasirinkimą būtų galima fiksuoti želdyno transformacijas

šiulaikinėmis meninėmis priemonėmis²¹, teritoriją pritaikant miestiečių reikmėms. Vis dėlto tai jau būtų interpretacinis naujadaras.

Tačiau vengiant postmodernaus arogantizmo, voliuntaristinės simuliacijos, netikro ir suvaidinto anarchistorinio žaidimo su menu pasireiškimo (Gaižutis 2004: 605), tradicijas puoselėjančiai visuomenei interpretacinis diskursas istorinių vertybių, kaip antropogeninių ir gamtinių sąveikų atkūrimo tvarkybos, kryptis būtų siejama su želdynu, kuris randasi palaipsniui, perprantant kraštovaizdį ir vyraujančias madas, ir gyvuoja ilgus dešimtmečius. Pirminė idėja randasi iš prigimties, intuityviai. Tai ilgos evoliucijos holistinis žmogaus sąveikos su gamtine aplinka interpretacinis rezultatas.

IŠVADOS

Sodininkystė, kaip utilitari kraštovaizdžio architektūros pirmtakė, ankstyvosiose žmonijos civilizacijose suformavo sodo meną kaip antropogeninio veikimo, integruojančio gamtos jėgas ir visuomenės kūrybines pastangas, rezultatą.

Atsižvelgiant į Florencijos chartijos principus, vertinant istorinių želdynų, kaip antropogeninės veiklos objektų, išskirtinumą, priskiriant jiems architektūrinės kompozicijos autorystės, originalumo, dvasios, autentiškumo, stilistinių bruožų, meninių ir augalijos vienovės savybes, jie platesniame Europos sodininkystės raidos kontekste gali būti palyginti ir apibrėžti priskiriant ne tik vietos, nacionalinei,

²¹ Lietuvos kraštovaizdžio architektų sąjungos Ekspertų tarybos nariams pozicijai pasidalinus į dvi skirtingas nuomones, tapo aišku - plėtotinas pastarasis želdyno atkūrimo scenarijus (Straipsnio autorius nuo 2016 m. yra Ekspertų tarybos pirmininkas.)

bet ir platesnei Europos regiono kultūrai.

Nūdienos istorinių želdynų antagonistinė transformacijos Lietuvoje raida gali būti apibrėžta menkais valdžios institucijų KrA politikos formavimo ir įgyvendinimo gebėjimais, menku metodologiniu visuomenės išmany-mu apie istorinių želdynų atkūrimą, taip pat menka sprendinių reprezentavimo bei dialogo su visuomene kultūra bei iracionalia parkų tvarkybos organizatorių ir projektuotojų vadyba. Šiuolaikinis želdynų postmodernioje visuomenėje „įvietinimas“ (kai objektui suteiki-amos konkrečioje vietoje tapatumo prasmės - autoriaus pastaba) yra visuomenei svarbus želdynų tvarkybos ir aktyvumo veiksnys. Todėl gyventojų sąmonėje susiformavus miesto erdvių ir vietos tapatumo ženklams, pritaiki-us projektuojamojo ir interpretacinio dialogo (angl. Design Dialogue), dalyvaujamojo pla-navimo (angl. Participatory Planning) ar da-lyvaujamosios demokratijos (angl. Participa-tory Democracy) metodus, bendruomenėse galimi istorinių želdynų plėtotės, saugojimo sprendimai.

Visuomenė KrA objektą dažnai mato kaip „savą“ teritorinės bendruomenės erdvinės struktūros dalį, o ne vietą, kurią būtina „taisy-ti“. Taigi visuomenės aktyvumas ir nuoseklus įsitraukimas į projekto įgyvendinimo procesus ypač reikalauja bendro visuomenės sutarimo tam, kad tai netaptų tik populistiniu aktyvizmu. Taigi dėl to, kad šiandien visuomenėje stebime konfliktines situacijas, negalima teigti, kad visi, ir ypač teritorinių bendruomenių, projektai rengiami ir įgyvendinami netinkamai. Vis dėlto akivaizdžios šios neigiamos nedemokratiško ir neefektyvaus bendradarbiavimo priežastys is-torinių želdynų tvarkybos procese: subjektyvus teisinių dokumentų interpretavimas; reikiamos informacijos sprendimams priimti trūkumas; skubotų, nepagrįstų sprendimų priėmimas ir dažnai ne tame valdymo lygmenyje; vangiai ar nepakankamai efektyviai diegiamų tvarky-bos inovacijų taikymas; personalo, priimančio sprendimus, kompetencijų stoka bei nepa-kankama motyvacija gerai atlikti savo pareigas; vis dar pastebimas didesnės dalies visuomenės pasyvumas.

APIE AUTORIŲ:

About the Author

Jonas Jakaitis - Humanitarinių mokslų, me-notyros daktaras, VGTU (VILNIUS TECH) Architek-tūros fakulteto tarybos narys, Dizaino katedros profesorius, vedėjas, Urbanistikos katedros vyri-ausiasis mokslo darbuotojas, I ir II pakopos Pra-moninio dizaino studijų programų vadovas, VIL-NIUS TECH Humanitarinių mokslų doktorantūros komiteto narys. Mokslo interesų sritys: Teritori-jų planavimas ir urbanistinis projektavimas, ar-chitektūra, kraštovaizdžio architektūra, daiktinės aplinkos objektų dizainas, daiktinės aplinkos ir pramoninio dizaino raida bei teoriniai-metod-ologiniai tyrimai, teritorijų planavimo reglamen-tavimo pagrindai, etnokultūra bei visuomenės dalyvaujamumas miestų architektūroje.

Jonas Jakaitis - Doctor of Humanities and Arts, Member of the Council of the Faculty of Ar-chitecture of VGTU (VILNIUS TECH), Professor of the Department of Design, Head of the Depart-ment of Urbanism, Head of the 1st and 2nd cy-cle Industrial Design study programs, Member of the VILNIUS TECH Doctoral Committee of Hu-manities. Research interests: Spatial planning and urban design, architecture, landscape ar-chitecture, design of material environment ob-jects, development of material environment and industrial design and theoretical-method-ological research, basics of regulation of territo-rial planning, ethnoculture and public partici-pation in urban architecture.

Contact: jonas.jakaitis@vilniustech.lt

Literatūros sąrašas:

- Ackrill, J. L. 1994. Aristotelis. - Vilnius: Pradai, p. 69.
André, Édouard François. 1879. L'art des jardins: traité général de la composition des parcs et jardins. Paris.
Andrijauskas, A. 1995. Grožis ir menas. Estetikos ir meno filo-sofijos idėjų istorija. Rytai - Vakarai. Vilnius: VDA leidykla. 295 p.
Andrijauskas, A. 1995. Miestelėnai. Miestas ir postmodernioji kultūra:
Andrikonytė, A. 2019. Specialistai kraupsta dėl Sapiėgų parko vizijų: neaišku, kas čia vyksta [interaktyvus], [žiūrėta 2020 m. gegužės 19 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.lrytas.lt/kultura/meno-pulsas/2019/04/17/news/special->

istai-kraupsta-del-sapiegu-parko-viziju-neaisku-kas-cia-vyksta-10015514/?utm_source=lrExtraLinks&utm_campaign=Copy&utm_medium=Copy

Bagušinskaitė, E. 2017. XIX a. antrosios pusės–XX a. pradžios sodo baldai: gamyba ir formos / tipai. Iš konferencijos: Sodai: tradicijos, įvaizdžiai, simboliai Lietuvos kultūroje. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla. 36 p.

Bell, D. 2003. Kapitalizmo kultūriniai prieštaravimai. Vilnius: Alma littera. 472 p.

Bentham, J. 1907. Introduction to the Principles of Morals and Legislation. A New Edition, corrected by the Author. Oxford: Clarendon Press, 1907 (1823), p. 1-3, 4 („Of the Principle of Utility“), 29-30 („Value of a Lot of Pleasure or Pain, How to be Measured“)

Basalykas, A. 1977. Lietuvos TSR kraštovaizdis. Vilnius: Mokslas. 238 p.

„Baum kontrolle“, „Baumpflege heute“ [interaktyvus], [žiūrėta 2021 m. gegužės 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://ebookparadise.online/pdf?title=Baumpflege+Heute&geo=de&i=OTc4LTM4NzYx-NzExNTk%3D&src=google-sites>

Brauno atlasas [interaktyvus], [žiūrėta 2020 m. gegužės 19 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/Straipsnis/Brauno-atlasas-57533>

Bučas, J. 2001. Kraštotvarkos pagrindai. Kaunas: Technologija. 282 p.

Ceramo, K. 1991. Dievai, kapai ir mokslininkai. Vilnius: Mokslas. Dailės parafrazės. XX amžius, 2005. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.

Deveikienė, V.; Stauskis, G. 2017. Kraštovaizdžio architektūros ir urbanistikos sąveikos aspektai: XX a. pirmoji pusė. René André (1867-1942) epocha. Kraštovaizdžio architektūros kūrybos laukas - nuo želdynų iki miestų planavimo = Le temps de René André (1867-1942). Un champ de la créativité d'architecte paysagiste - des espaces verts à la planification urbaine : mokslo darbų leidinys / Edouard'o François André klubas Lietuvoje, Lietuvos kraštovaizdžio architektų sąjunga, Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Klaipėdos universitetas. Vilnius: Lietuvos kraštovaizdžio architektų sąjunga.

Deveikis, S. 2021. S. Deveikis apie vienintelę Sapiegos parko idėją: autoriai turi puikų juodojo humoro jausmą [interaktyvus], [žiūrėta 2021 m. gegužės 19 d.]. Prieiga per internetą: <https://sa.lt/s-deveikis-apie-vienintele-sapiegu-parko-ideja-autoriai-turi-puiku-juodojo-humoro-jausma/>

Dringelis, L.; Jakovlenas-Mateckis, K. (2016-06-02). Miesto viešųjų erdvių ir gyvenamųjų teritorijų želdynų formavimo problemos. Urbanistinis aspektas. Kaunas: Kauno Technologijos Universitetas [interaktyvus], [žiūrėta 2018 m. gegužės 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://ntpa.lt/wp-content/uploads/2012/05/Dr.-Liucijus-Dringelis-KTU-Architekt%C5%ABros-ir-statybos-institutas-Prof.-habil.-dr.-Konstantinas-Jakovlevas-Mateckis-Miesto-vie%C5%A1%C5%B3%C5%B3-erdvi%C5%B3-ir-gyv.pdf>

Dringelis, A. L.; Bučas, J.; Kavaliauskas, P. 2008. Teritorijų planavimo ir įgyvendinimo valdymas. Institucinė sąranga. Darnioji plėtra teritorijų planavime ir urbanistikoje: Lietuvos Respublikos Vyriausybės Ministro Pirmininko 2008 m. sausio 8 d. potvarkiu Nr. 7 sudarytos darbo grupės pasiūlymai, kiti veiklos rezultatai. Vilnius: Lietuvos nekilnojamo turto plėtros asociacija, p. 50-54.

Erdogan, N. 2009. Testing the new ecological paradigm scale: Turkish case. African Journal of Agricultural Research. 4, p. 1023-1031.

Florencijos chartija 1982. ICOMOS Tarptautinė istorinių želdynų chartija. 4 str.

Hassan, I. The postmodern turn: essays in postmodern theory and culture. Ohio State University Press, 1987. 267 p.

Held, D. 2002. Demokratijos modeliai. Vilnius: Eugrimas. 436 p.

Hiller, G. A. 1955. Definitions of Community. Areas of Agreement: Rural Sociology, 1955, June.

Gaižutis, A. 2004. Estetika: tarp tobulo ir mirties. Vilnius: VDA leidykla. 635 p.

Gellner, E. 1993. Postmodernizmas, protas ir religija. Vilnius: Pradai.

Genzelis, B. 1986. Esė apie mąstytojus, Vilnius: Mintis, 1986, p. 119-128.

Gražulevičiūtė-Vileniškė, I. 2010. Želdyno įtaka socialinei miesto centro aplinkai: Taikos sodų šefilde atvejais. Miestų želdynų formavimas. Nr. 1(7), p. 73-80.

Gražulevičiūtė-Vileniškė, I. 2014. Sociologiniai urbanizuotos aplinkos tyrimai: patirtis ir kryptys. Tiltai, Nr. 3, p. 35-52.

Grecevičius, P.; Marčius, R. 2006. Rekreacinio kraštovaizdžio erdvinės struktūros formavimo strategijos aspektai stiprinant Lietuvos kultūrinį identitetą Baltijos šalių kontekste, Urbanistika ir architektūra XXX (2): 87-97.

Grikevičius, R.; Ulkienė, K. 2008. Želdinių apsauga ir tvarkymas urbanizuotose teritorijose. Metodiniai nurodymai. Vilnius: Lututė. 236 p.

Grunskis, T. 2009. Apie kai kurias šiuolaikines aikščių formavimo tendencijas Lietuvoje // Urbanistika ir architektūra = Town planning and architecture. Vilnius: Technika. T. 33, Nr. 3 (2009), p. 135-144.

Jakaitis, J. 2008. Šalies urbanistinės politikos įgyvendinimo valdymo aspektai. Darnioji plėtra teritorijų planavime ir urbanistikoje: Lietuvos Respublikos Vyriausybės Ministro Pirmininko 2008 m. sausio 8 d. potvarkiu Nr. 7 sudarytos darbo grupės pasiūlymai, kiti veiklos rezultatai. Vilnius: Lietuvos nekilnojamo turto plėtros asociacija, p. 31-35.

Jakaitis, J.; Linartas, D.; Džiugytė, T.; Gruodytė, B.; Zacharevič, T. 2012. „Žirmūnai - žydintys sodai“, Neries slėnio Žirmūnų parko koncepcija [interaktyvus], [žiūrėta 2015 m. gegužės 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://ar.vgtu.lt/fakultetai/padaliniai/architekturos-institutas/kita-informacija/52114>

Jakaitis, J. 2013. Miesto erdvinio formavimo dalyvių diskursas šiuolaikinės demokratijos sąlygomis: monografija. Vilnius: Technika.

Jakaitis, J. 2021. The quality of the landscape architecture as a result of contemporary development trends and societal activism [interaktyvus], [žiūrėta 2015 m. gegužės 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://teka.pk.edu.pl/wp-content/uploads/2021/02/2020-01-TEKA-20-Jakaitis.pdf>

Jakovkevas-Mateckis, K. 2008. Miesto kraštovaizdžio architektūra. Vilnius: Technika.

Jakovkevas-Mateckis, K. 2008. Moderno stiliaus kraštovaizdžio architektūra Lietuvoje ir Vilniaus Sereikiškių parko atkūrimo problema, Urbanistika ir architektūra [Town Planning and Architecture] 32(1): 5-16.

Jakovkevas-Mateckis, K. 2009. Miesto kraštovaizdžio architektūra. I tomas. Miesto kraštovaizdžio architektūros raida ir teorijos pagrindai: monografija. Vilnius: Technika. 412 p.

Jakovkevas-Mateckis, K. 2011. Lietuvos istorinių parkų raidos analizė ir kai kurie jų atkūrimo problemos aspektai, Urbanistika ir architektūra [Town Planning and Architecture] 35(3): 169-183.

Jakovkevas-Mateckis, K. 2014. Miesto kraštovaizdžio architektūra. III tomas. Miesto kraštovaizdžio architektūros objektų formavimo principai: monografija. Vilnius: Technika. 347 p.

Janonienė, R. 2006. „XVI-XIX a. Vilniaus Žemutinės pilies ikonografiniai šaltiniai“, in: Vilniaus Žemutinė pilis XIV a.-XIX a. pradžioje. 2002-2004 m. istorinių šaltinių paieškos, sudarytoja Raimonda Rogauskienė, Vilnius: Pilių tyrimo centras „Lietuvos pily“, Lietuvos istorijos institutas, p. 14.

Janonienė, R. 2017. Verkių sodai vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio laikais. Iš konferencijos: Sodai: tradicijos, įvaizdžiai, simboliai Lietuvos kultūroje. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla. 304 p.

Januškevičius, L. 2016. Lietuvos dvarų parkai ir jų dendrologinės vertybės. Miestų želdynų formavimas = Formation of urban green areas. Klaipėda: Klaipėdos valstybinė kolegija. 2016, Nr. 1(13), p. 1174-181.

Jameson, F. 2002. Kultūros posūkis. Rinktiniai darbai apie postmodernizmą. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla. 231 p.

Januškevičius, L. 2017. Dekoratyvioji dendrologija. Kaunas: Lututė. 632 p.

Jungtinių Tautų Generalinės asamblėjos 2016 m. patvirtinta Naujoji miestų darbotvarkė, Darnaus vystymosi darbotvarkė, ypatingą dėmesį skiriant 11-am darnaus vystymosi tikslui „Darnūs miestai ir bendruomenės“

Kantas, I. 1996. Grynojo proto kritika. Vilnius: Mintis, p. 551.

Kavaliauskas, P et al. 2005. LR kraštovaizdžio erdvinės struktūros įvairovės ir jos tipų identifikavimo studija. I dalis Kraštovaizdžio supratimo ir jo erdvinės struktūros pažinimo nuostatos. Vilnius: LR AM (archyvas) [interaktyvus], [žiūrėta 2021 m. gegužės 20 d.]. Prieiga per internetą: https://am.lrv.lt/uploads/am/documents/files/saugom_teritorijos_kra%C5%A1tov/LR_Krastovaizdzio_Studija_1.pdf

Kavaliauskas, P. 1992. Metodologiniai kraštotvarkos pagrindai. Vilnius: Academia. 148 p.

Kavaliauskas, P. 2011. Kraštovaizdžio samprata ir planavimas. Vilniaus universitetas. 248 p.

- Kiek mes ir įstatymai svarbūs? [interaktyvus], [žiūrėta 2021 m. gegužės 19 d.]. Prieiga per internetą: https://www.lzinios.lt/lzinios/gimtasis-krastas/kiem-mes-ir-istatymai-svarbus-/274366?fbclid=IwAR1xsCpVc5yNirGgKx9TzqjeTqQZati6FA_FiTNyPeUAq2rHb-dH_G5KKcSQ
- Kisarauskaitė, A. 2019. Valstybinis siurrealizmas: <https://www.7md.lt/daile/2019-06-28/Valstybinis-siurrealizmas>
- Labeckis, D. 2019. Tyrinėja Lietuvos parkus, yra Vilniaus miesto želdynų apsaugos visuomeninės komisijos narys [interaktyvus], [žiūrėta 2020 m. gegužės 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://lietu-vossarasas.lt/dainius-labeckis-vilniaus-parkai-ir-zeldynai-yra-unikalus/>
- Labeckis, D.; Leparskienė, L. 2007. Paveldėtas pasaulis: istorinis sodas: žurn. L. Leparskienės pokalbis su D. Labeckiu. Liaudies kultūra. Vilnius: Spausdino UAB „Standartų spaustuvė“, 2007 m. Nr. 3.
- Laužikaitė, M. 2019. Slypėjimas viešosiose erdvėse [interaktyvus], [žiūrėta 2020 m. gegužės 19 d.]. Prieiga per internetą: <https://art-news.lt/slypejimas-viesosiose-erdvise-52000?fbclid=IwAR10Mibg-clslpDoHiKc2539A5me3K34F7JwTwNT47raxq9qr8ez1lrd19gU>
- Leparskienė, L. 2007. Paveldėtas pasaulis: istorinis sodas ir parkas [interaktyvus], [žiūrėta 2015 m. gegužės 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2017-08-28-paveldetas-pasaulis-istorinis-sodas-ir-parkas/163080/>
- Levandauskas, V. 1994. Architektas Karolis Podčasinski. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, p. 96-110.
- LR AM 2019-07-16 informacija Nr. (56-1)-D8-2569 „Dėl Orchuso konvencijos nacionalinės įgyvendinimo ataskaitos“
- Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos kraštovaizdžio politikos įgyvendinimo priemonių patvirtinimo“ (Žin., 2005, Nr. 103-3808)
- Lietuvos dizaino sektorių koordinuojančios institucijos poreikio analizė ir galimybių studija. Tyrimo rengimo darbo grupė: Tutlytė, J.; Jakaitė, K.; Ščervianinaitė, J.; Drungilaitė, A.; Jorigė Kuzmaitytė, J. Lietuvos dizaino forumas Vilnius: Lietuvos dizaino forumas. 2019. 145 p.
- Lietuvos Respublikos 2001 m. liepos 10 d. įstatymas Nr. IX-449. LR nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas (Žin., 2004, Nr. 153-5571).
- Lietuvos Respublikos želdynų įstatymas (Žin., 2007, Nr. 80-3215).
- Lietuvos Respublikos kraštovaizdžio politikos krypčių aprašas, patvirtintas Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. gruodžio 1 d. nutarimu Nr. 1526 „Dėl Lietuvos Respublikos kraštovaizdžio politikos krypčių aprašo patvirtinimo“.
- Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2014 m. sausio 2 d. įsakymu Nr. D1-7 „Dėl Teritorijų planavimo normų patvirtinimo“.
- LMT pirmininkas dėl programos „gerovės visuomenė“ patvirtinimo. 2019 m. birželio 17 d. įsakymas Nr. V-340.
- Lietuvos Respublikos Valstybinė kultūros paveldo komisijos 2019-04-03 raštas Nr. V11-38(6.4E). Vilniaus miesto savivaldybei „Dėl Sapiėgų parko atnaujinimo“.
- Mocevičius, A. 2009. Lietuvos sodų ir parkų struktūros raida nuo XVI iki XX a. Mokslas - Lietuvos ateitis (Science - Future of Lithuania) 1(2) 2009: 39-44.
- Mocevičius, A. 2010. Lietuvos sodų ir parkų meno raida ir tendencijos XVII-XX a.: daktaro disertacija. Vilnius: Technika.
- Mocevičius, A. 2010 m. „Art Development and Tendencies of Lithuanian Gardens and Parks XVII-XX Centuries“. Daktaro disertacija.
- Nefas, S. 2014. Local democracy and instruments of its functionality in local self-government in Lithuania: Case study of Alytus and Sirvintos municipalities. International journal of arts and commerce. T3, N2, p. 70-80.
- Orhuso konvencija: Tarybos sprendimas sustiprins teisę kreiptis į teismus aplinkosaugos klausimais [interaktyvus], [žiūrėta 2015 m. gegužės 19 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.consilium.europa.eu/lt/press/press-releases/2018/06/18/aarhus-convention-council-decision-strengthens-access-to-justice-in-environmental-matters/>
- Podczaszyński, K. 1838. Zastosowanie ogólnych zasad do-skonałości w tworcach przemysłu do obrazów i posągów, tudzież do urzędzenia ogrodów rozkosznych, czyli ogrojców, Wizerunki i rozrządzenia naukowe, t. XXII, serja II, Wilno, s. 5-44.
- Podczaszyński, K. 1821. O piękności w robotach przemysłu, Dziennik Wileński, t. 2.
- Poderskis, P. 2019. Kodėl sustabdėme Sapiėgų parko projektą? [interaktyvus], [žiūrėta 2020 m. gegužės 19 d.]. Prieiga per internetą: <https://medium.com/@povilaspoderskis/kod%C4%97l-sustabd%C4%97me-sapieg%C5%B3-parko-projekt%C4%85-52e17cc9281a>
- Pukienė, R.; Abramauskienė, R. 2018. Sodų paveldo atmintis: Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rezidencijos Vilniaus žemutinėje pilyje atvejais. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla. 304 p.
- Rudzkienė, V.; Burinskienė, M. 2007. Plėtros krypčių vertinimo ir valdymo informaciniai modeliai: monografija. Vilnius: Technika. 406 p.
- Sands, Ph. 2003. Principles of international environmental law. Cambridge University Press, p. 858.
- Semaškaitė, I. 2008. Dvarai, spindesys ir skurdas. Vilnius: Algimantas. 400 p.
- Stauskis, G. 2018. Re-pedestrianising open spaces through optimising mobility in urban landscape: great importance of the small detail. Landscape architecture and art. Jelgava: Latvia University of Life Sciences and Technologies. Vol. 13, iss. 13 (2018), p. 57-64.
- Samalavičius, A. Viešosios erdvės ir urbanistinė plėtra. Jakaitis, J.; Bardauskienė, D.; Valevičienė, N. III. Būsto modernizavimas: nuo pastato remonto iki miesto at(si)naujinimo. Urbanistinio forumo pranešimų medžiaga. Vilnius, Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija, 2009, p. 32.
- Steponavičienė, D. 2005. „Vilniaus Žemutinės pilies sodas: duomenys ir atkūrimo problemos“, in: Lietuvos pily, Vilnius, t. 1, p. 33-37.
- Šantručkova, M.; Weber, M.; Lipsky, Z.; Stroblova, L. 2013. Participative landscape planning in rural areas: A case study from Novodvorsko, Žehusčicko, Czech Republic. Futures 51 (2013) 3-18.
- Taluntytė, N. 2014. Karolio Podčasinskio dailės teorijos darbai. Logos 78. Vilnius, p. 112-120.
- Teritorijų planavimo normos, patvirtintos Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2014 m. sausio 2 d. įsakymu Nr. D1-7 „Dėl Teritorijų planavimo normų patvirtinimo“.
- The Multifunctionality of Green Infrastructure. Science for Environment In-Depth Report. Environment Directorate-General, European Commission, Mar 2012. Prieiga per internetą [interaktyvus], [žiūrėta 2015 m. gegužės 19 d.]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/environment/nature/ecosystems/docs/Green_Infrastructure.pdf
- Tarnas, R. 1993. The passion of the western mind. New York: Ballantine Books.
- Turner, T. 2005. Garden History-Philosophy and Design, 2000 BC-2000 AD [interaktyvus], [žiūrėta 2020 m. gegužės 19 d.]. Prieiga per internetą: https://books.google.lt/books?id=Bk5MwBOZIX-IC&pg=PA393&lpg=PA393&dq=european+garden+design++cologne+2000&source=bl&ots=ayyGJj9Cub&sig=kwpRQrUVd_JpNg-Utp9NhRGuFpk&hl=lt&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=european%20garden%20design%20-%20cologne%202000&f=false
- Šliogeris, A. 1988. Daiktas ir menas. Vilnius.
- Valstybinės kultūros paveldo komisijos sprendimas „Dėl Lietuvos istorinių parkų ir sodų apsaugos“. 2010 m. lapkričio 26 d. Nr. S-9(163). Vilnius.
- Vanagas, J. 1996. Miesto sociologijos pagrindai. Vilnius: Aldorija. 148 p.
- Vijūnėlės dvaro Druskininkuose plėtotės atvejis... Nugriauti neteisėtai pastatyti pastatų Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodė dar 2017 metais [interaktyvus], [žiūrėta 2019 m. gegužės 19 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1102947/vijuneles-dvaro-neliks-per-kelias-savaite/2019-10-05/>
- Visuomenininkai tikisi Prezidento įsikišimo [interaktyvus], [žiūrėta 2021 m. gegužės 19 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.7md.lt/Visuotinė-lietuvių-enciklopedija> [interaktyvus], [žiūrėta 2020 m. gegužės 19 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/Straipsnis/Bernardinus-Zanobi-da%C2%A0Gianotti-43871>
- Zaleskienė, E.; Gražulevičiūtė-Vileniškė, I. 2014. Guidelines for Landscape Management in the Areas of Rural-Urban Interface: Continuity and Innovation. Architecture and Urban Planning. N9, p. 21-26.
- Zielonka, J. 2019. Liberalizmas iš valdžios apribojimo tapo valdžios pateisinimo ideologija [interaktyvus], [žiūrėta 2020 m. gegužės 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2019-05-02-jan-zielonka-liberalizmas-is-valdzios-apribojimo-tapo-valdzios-pateisinimo-ideologija/175618>
- Žilinskas, G. 2009. Įvadas į viešąjį valdymą. Kaunas: Technologija.

Contemporary anthropocentric thought and its tendencies in landscape architecture

Jonas JAKAITIS

Modern discourse on the meanings of the landscape is often constructed by postmodern society from an economic, social, and ecological perspective, based on an anthropocentric mindset. The treatment of these views forms a different conception of society about nature, man and the result of their interaction - the anthropogenic landscape. The article hypothesizes the contemporary flaws of anthropocentric thinking in shaping the aesthetic forms of landscape architecture (KrA) and material environment design as applied art.

The aim of the article is to discuss the peculiarities of public participation in the process of forming the KrA, comparing it with a different, modern, anti-anthropocentric approach. Anthropocentrism often results in aggressive aesthetic forms (Fig. 1), the utilitarianity of the anthropogenized environment, as well as KrA, the inferior multiplication of mass consumer goods, the mixing of styles, and the activity of public participation in the process. Anthropocentric thinking (according to the Sophists, "man is the measure of all things") laid the foundations for the traditional development of Western culture and fundamentally determined the choice of discourse in the report

on anti-anthropocentrism. The anti-anthropocentric mindset about man, not as the ruler of the universe, but an equivalent part of it, is becoming more and more relevant in Western culture today and is becoming the dominant factor in the discourse of society. Such a shift from anthropocentric to antianthropocentric is discussed in the report. The fundamental question of existence arises: "Is man for nature or nature for man?" The conclusions construct the idea that the newly developing anti-anthropocentric methodological approach in the world, compared to the anthropocentric one, is a progressive and future-oriented concept of landscape management.

Modern discourse on the meanings of the landscape is often constructed by postmodern society from an economic, social, and ecological perspective, based on an anthropocentric mindset

Už miesto, miške: medžiai Rasų ir Bernardinų kapinėse

Dr. Eglė BAZARAITĖ

Vilnius TECH Architektūros fakultetas

Santrauka:

XIX a. pr. naujos kapinės Vilniuje įrengiamos miškinguose plotuose už miesto. Naujųjų kapinių vieta urbanistinio audinio užribyje ir jų erdvinis organiškumas, žvelgiant į tuometinį Vakarų kultūros kontekstą, buvo itin progresyvus.

Straipsnyje nagrinėjami Rasų ir Bernardinų kapinių erdvę formuojantys medžiai ir su istorine ikonografinė medžiaga palyginamos sukatalogizuotos šiuo metu kapinėse augančių medžių rūšys. Tai dalis didesnio tyrimo (Bazaraitė 2017), kuriuo siekiama suprasti, ar XIX a. Vilniuje įkurtų kapinių kraštovaizdis yra baltiškųjų laidojimo tradicijų tęsia, ar kontekstualus atsitiktinumas, leidęs šiai laidojimo kultūrai pralenkėti laiką ir miško kapines sukurti anksčiau, nei tai įvyko Vakarų kultūroje.

Raktiniai žodžiai:

miško kapinės, medžiai, Vilnius, Rasų kapinės, Bernardinų kapinės.

IVADAS

XIX a. naujos kapinės Vilniuje kurtos už miesto - tiek Rasų, Bernardinų, Saulės ar Antakalnio. Apie kapinių, kaip kraštovaizdinio komplekso, projektus neužsimena nė vienas Lietuvos tyrėjas. Neminima ir diskusija dėl naujų kapinių vietos, gamtinio charakterio, tinkamų ar netinkamų augalų, takų tinklo, koplyčios vietos kapinėse. Koplyčios apskritai iškilo gerokai vėliau nei buvo įkurtos kapinės. Randami projektai - atskirų pastatų ir statinių kapinėse, o ne kraštovaizdinės erdvės formavimo brėžiniai, piešiniai ar diskusijos.

Tikėtina, kad visos XIX a. įkurtos kapinės Vilniuje vystėsi ne pagal iš anksto paruoštą planą, ne pagal Bažnyčios ar (kraštovaizdžio) architekto apibrėžtas taisykles, o paklūstant egzistuojančiam reljefo charakteriui ir keliams iššūkiams. Be to, kapinėse auga tos pačios medžių rūšys, kaip ir apylinkėse, nematyti ir medžių išdėstymo kompozicijos, kuri sufleruotų buvus kraštovaizdžio projektą. Dar galima kalbėti ir apie kapinių tvorą, kurios apjuosia tiek vienas, tiek kitas kapines nevientisai - tvoros aukštis ir medžiagos pagal kapinių perimetrą nuolat kinta. Akivaizdu, kad ir vienoje, ir kitose kapinėse tvorų dalys tvarkomos ar statomos naujos ne vienu metu, o atsiradus poreikiui, pvz., joms sunykus. Kapinių erdviškumas formuotas organiškai pagal praktinius laidojimo poreikius panaudojant reljefą, prižiūrint ten augančius medžius, išminant kapinių takus, kurie jau tik vėliau išgrindžiami.

Šiam tyrimui pasirinktos dvi kapinės - Rasų ir Bernardinų. Toks pasirinkimas argu-

mentuojamas šių kapinių ryšiu su miestu, t. y. iš visų iki XXI a. išlikusių kapinių šios yra arčiausiai XVI a. pastatytos Vilniaus miesto sienos.

Koplyčios ir Rasose, ir Bernardinų kapinėse pastatytos kiek vėliau nei įkurtos pačios kapinės. Žinoma, kad tiek vienu, tiek kitu atveju kapinės įkurtos per sąlygiškai trumpą laiką, o apie diskusijas dėl naujųjų kapinių erdvės planavimo, architektūros ar tinkamiausių tokių tipologijai medžių rūšis iki šiol nėra žinoma. Naujų kapinių įkūrimas, panašu, nebuvo dešimtmečius trukusių diskusijų rezultatas, kaip, pvz., kapinių Paryžiuje atveju (Etlin 1987).

Toks praktinis sklypo panaudojimas visgi išaugo į poetiškus kraštovaizdžio kompleksus, kurių vieną iš kompozicinio vystymo(si) sluoksnių ir nagrinėja šis straipsnis.

TYRIMO TIKSLAS, UŽDAVINIAI IR METODAI

Tyrimo tikslas yra suprasti, kaip Vilniaus Rasų ir Bernardinų kapinėse augančios medžių rūšys formuoja kapinių erdvę, koks jų ryšys su kapinių koplyčiomis, koks medžių rūšių pasiskirstymas ir (ne)panašumas su vietinėmis regione augančiomis rūšimis.

Šio tyrimo uždavinys yra analizuoti bene akivaizdžiausią kraštovaizdžio formantą – medžių tinklą ir jo ypatumus. Tam pasitelkta išlikusi Rasų ir Bernardinų kapinių ikonografija. Kapinių vaizduose išskiriamos ten matomos medžių rūšys ir palyginamos su šiuo metu kapinėse augančiomis medžių rūšimis bei kompoziciniais principais. Kapinėse augančių medžių tinklas kartografuotas in situ per paskutinius kelerius metus. Tiesa, kapinės nuolat tvarkomos, ir jose augančių medžių tinklas nėra konstanta (Platūkytė 2020; Vilnius.lt 2020).

Medžių rūšių paplitimas kapinėse tyrinėtas keleto vizitų metu. Paskutiniame etape 2020 m. prie tyrimo prisidėjo ir Vilniaus Gedimino technikos universiteto antro kurso architektūros studentai.

NAUJUMAS IR AKTUALUMAS

Vilniaus kapinės daugiausia tyrinėtos istoriniu aspektu. Tiek Rasų, tiek Bernardinų kapinės išsamiai aprašytos Vidos Girininkienės leidiniuose (1988; 1994; 2004; 2010). Mirties kultūrą LDK nagrinėjo Mindaugas Paknys (2008), tačiau savo knygoje jis nepaliečia XIX a. kapinių klausimo. Iš naujesnių tyrimų verta paminėti

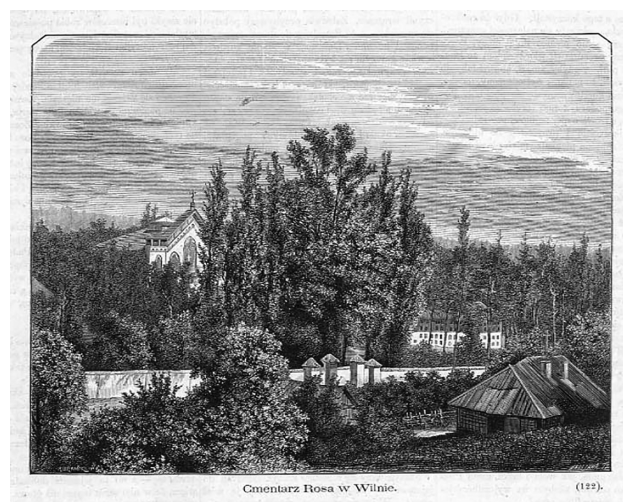
ti Purvinio ir Purvinienės (2010; 2014) darbą Mažosios Lietuvos kapinėse. Bet apskritai XIX a. kapinės nenagrinėtos nei architektūros, nei kraštovaizdžio architektūros tyrėjų.

Kapinių tyrinėjimai, atliekami iš kraštovaizdžio architektūros ir architektūros perspektyvų, pasižymi ne tik formos analize, bet ir jos susiejimu su religiniais, antropologiniais, politiniais ir ekonominiais klausimais. James Stevens Curl (2002), Richard Etlin (1987), Robert Auzelle (1965) atlikti kapinių tyrinėjimai išplečia Philippe Ariès (1981) ir Michel Vovelle (2000) socialinius mirties istorijos tyrimus.

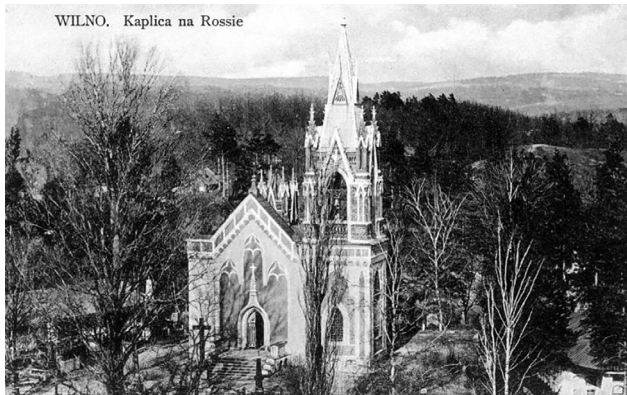
Kapinių istorijos tyrimai, papročių ir ekonominių/politinių ryšių nagrinėjimas, antkapių ir palaidotų asmenų katalogizavimas labai prisideda prie kapinių žinomumo ir jų vertės supratimo. Architektūros ir kraštovaizdžio tyrimai papildo šiuos tyrimus supratimu apie kapinių erdvės kultūrinę vertę ir suteikia argumentų rūpintis kapinėmis ne tik kaip istorinių dokumentų-kūrų sandauba ar asmeninės ir istorinės atminties koncentratu, bet ir kaip vertingu kultūriniu kraštovaizdžiu, kuris įprasmina miestą kaip tęstinį organizmą, kuriame ir gimstama, ir mirštama.

MEDŽIAI KAPINIŲ IKONOGRAFIJOJE

Siekiant suprasti kapinių medžių istorinę raidą, tyrinėta ikonografinė medžiaga, kuri leistų suprasti, kur ir kokie medžiai augo kapinėse ir kaip jie skiriasi nuo dabar čia augančių medžių. Nors tose pačiose vietose nebūtinai

1 pav. Rasų kapinės 1872 m. Alfredo Rurawskio kurtas atvirukas (in Bazaraitė 2017, CXXXVI)

2 pav. Rasų kapinės XIX a. pab. Fot. Stanislaw Fleury (in Matulytė (ed.) 2001, 122)

3 pav. Rasų kapinės, atvirukas. 1910 m. (in Bazaraitė 2017, CXLIV)

identifikuojami tie patys medžiai, tačiau apskritai rūšių įvairovė yra panaši.

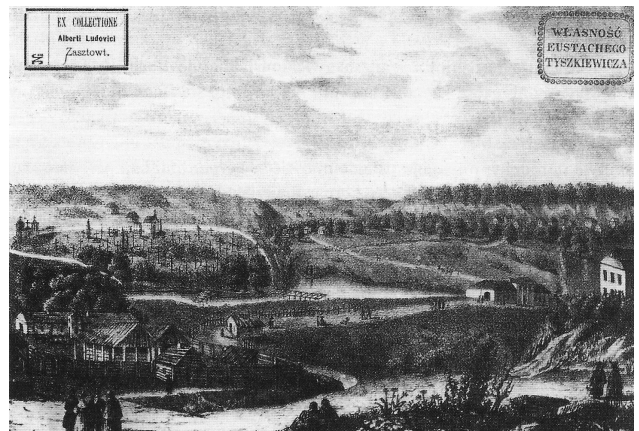
Alfred Rurawski (1841-1873) nupieštame atviruke, kuris datuojamas 1872 metais (Girininkienė 2004, 71), matome Rasų kapinių koplyčią dar be bokšto. Vaizduojamus medžius galima identifikuoti kaip baltąsias tuopas, augančias pramaišiu su liepomis. Aukščiausias medis yra baltoji tuopa. Kitų medžių tankmėje matosi beržai, eglės, ir vėlgiai - baltosios tuopos ir liepos.

Ne itin matomos baltosios tuopos Stanislaw Fleury (1858-1915) 1895 m. darytoje nuotraukoje. Čia ir vėl, kaip ir pirmajame atviruke, žvelgiama į kapines iš vakarų pusės. Objektyvo kryptis labai panaši į atviruko perspektyvą. Vietoj anksčiau aptartos medžių grupės toje pačioje vietoje matomas tik aukštas liepos siluetas. Tamsų medžių užnugarį sudaro didelis beržų, pušų, eglų, mažalapių liepų ir paprastųjų klevų skaičius.

Priešais pagrindinį koplyčios fasadą vėl matome baltąsias tuopas ir liepą. Fotografuota saulėtos dienos pavakare - krinta plikų medžių šešėliai. Medžių tankumas neintensyvus. Šį įspūdį sustiprina nuspėjamas ankstyvo pavasario ar vėlyvo rudens laikas, nes medžiai yra be lapų. Gana platų kapinių vaizdą aprėpiančioje nuotraukoje nematyti tikslingos medžių kompozicijos. Aplink koplyčią medžiai retesni, o tolėliau jų tinklas panašėja į mišką. Visgi pagrindiniu akcentu dėl nevienodo medžių išsidėstymo tampa koplyčia gamtiškoje miško aplinkoje. Bene identiškos erdvinės konfigūracijos Rasų kapinės yra ir šiandien.

T. Bičkausko autorystės atviruke (Girininkienė 2010, 117), datuojamame 1825 metais,

žvelgiama į Bernardinų kapines iš pietų pusės. Jau matoma pastatyta koplyčia ir fragmentiškai vaizduojamos vakarinės katakombos, o jų tęsinyje - kapinių vartai. Kapinių įkūrimo koplytėlės, kur laikytos pirmosios mišios konsekruojant kapines, kapinių viduryje nematyti - ji toje vietoje pastatyta tik 1849 m. Kapinių paminklų įvairovė apsiriboja kartotiniu kryžiaus elementu - nors mediniai kryžiai ir buvo dažnas kapo žymėjimas, tačiau tikrai ne vienintelis. Žinoma, kad ankstyviausi paminklai statyti iš raudonų plytų, vėliau, XIX a. pabaigoje, paplito ir betoniniai paminklai. Žinoma, kad būta ir medinių kryžių. Tačiau akivaizdu, kad atviruke nesiekama parodyti kapines detalai. Kryžiai paskendę jaunoje augmenijoje: kur ne kur kyšo aukštesnis tujos siluetas. Žemyn šlaitu link Vilnelės augmenija intensyvėja. Nors vaizdavimui ir labai trūksta tikslumo, tačiau iš medžių lajos formos galima daryti prielaidą, kad tai lie-

4 pav. Bernardinų kapinės, matomos iš pietų pusės. T. Bičkausko piešinys (in Girininkienė 2010, 117)

5 pav. Bernardinų kapinės apie 1900 m. Fot. Stanislaw Fleury (in Matulytė (ed.) 2001, 292)

6 pav. Vilniaus panorama iš Bernardinų kapinių apie 1903 m. Fot. Stanislaw Fleury (in Matulytė (ed.) 2001, 136)

pos. Horizontą užpildo pušys. Ir nors šios prielaidos remiasi ne visai smulkmeniškai sukurta ikonografinė medžiaga, visgi tai ankstyviausias ikonografinis kapinių dokumentas. Iš jo matome priemiesčio erdvinį charakterį - miškų ir laukų apsuptį, Vilnelės vingį, medines rąstų pirkeles.

Stanislaw Filibert Fleury nuotraukoje, darytoje 1903 m. (in Matulytė (ed.) 2001, 136), matome vaizdą nuo Bernardinų kapinių pietvakarių link. Kraštovaizdis jau virtęs miestovaizdžiu. O kapinės, nufotografuotos to paties autoriaus maždaug 1900 m. (in Matulytė (ed.) 2001, 292), taip pat rodo miesto kultūros ženklus - panašiu intensyvumu kaip ir šiandien auga medžiai, o palei taką paeiliui driekiasi neoklasicistinių formų paminklai su realistiškomis, gedulą vaizduojančiomis skulptūromis. Paminklų formos rodo ryšį su Vakarų Europoje paplitusiomis paminklų madomis. Medžių

7 pav. Bernardinų kapinės apie 1866 m. Fot. Vilhelmas Zacharčikas (in Matulytė (ed.) 2001, 25)

tinklas madomis neseka - tai tiesiog medžiais apaugęs plotas, kuriame nėra nei proskynų, nei suformuotų medžių grupių ar alėjų.

Vilhelmas Zacharčikas kapines nufotografavo 1866 m. (in Matulytė (ed.) 2001, 25). Jos matomos taip pat nuo pietinės pusės ir jau gerokai labiau apaugusios medžiais. Sunkiai įžiūrimi paminklai. Koplyčia ir katakombos taip pat neįžiūrimos pro medžių tankmę. Aiškiausiai matyti vakarų pakraštį ribojanti neperžvelgiama maždaug 4 metrų siena ir šiaurinėje kraštinėje pastatyti išraiškingi vartai. Plikas rytinėje pusėje link Vilnelės besileidžiantis šlaitas neužlaidotas. Šlaito viršuje pravinguriuoja organiškai į aplinką įsiliejantis takelis, o už jo medžių tankmės pakrastyje išryškėja paminklų siluetai. Kitokias nei kryžiaus formas identifikuoti sunku.

Žvelgiant į tokį vaizdą ir nepažįstant teritorijos apskritai sunku suvokti, kokia čia vieta. Vartai ir tvora nežinančiam galėtų sufleruoti, kad tai kilmingo ar religingo asmens ar institucijos nuosavybė, galbūt parkas ar sodas. Teritorija per maža, kad tai būtų medienai auginamas miškas. Tačiau ir pernelyg miškinga, kad galėtume pavadinti peizažiniu miško parku - nėra nei tokiems parkams būdingų proskynų, nei organiškų ar asimetriškų augalijos kompozicijų. Rytiniame kampe įžiūrėjus kryžių abejonės dėl teritorijos paskirties išnyksta, tačiau tipologijos klausimas lieka neišspręstas. Neįsigilinant ši vieta atrodo kaip nedidelis aptvertas miškelis.

Jan'o Bułhak'o nuotraukos jau leidžia pažvelgti į kapines iš vidaus. Lyginant su T. Bičkausko atviruku, Bułhak'as užfiksavo žymiai vėlesnį laiką - maždaug 1912-1915 metus, t.y. jau praėjus šimtmečiui nuo kapinių įkūrimo. Kapinės labai skiriasi nuo šiandienos - nesunkiai galima

8 pav. Bernardinų kapinių koplyčia, matoma iš vakarų pusės. Fot. Jan Bułhak, 1912-1915 m. (in Matulytė (ed.) 2001, 469)

patikėti, kad fotografuota dabar, t. y. dar šimtmečiu vėliau. Tuo metu kapinių koplyčia stovėjo maždaug 30-40 metų liepų apsuptyje. Takas eina tarp medžių, tačiau medžiai neformuoja aiškios geometriškos linijos - alėjos.

MEDŽIŲ RŪŠYS KAPINĖSE DABAR

Nors oficialiai atliktų tyrimų nėra, galima pastebėti, kad Vilniaus gatvėse dominuoja mažalapės liepos (*Tilia cordata* Mill.), didžialapės liepos (*Tilia platyphyllos* Scop.) ir paprastieji klevai (*Acer platanoides* L.). Ir nors organiškėsnis medžių tinklas tiek Rasų, tiek Bernardinų kapinėse skiriasi nuo miesto gatvių medžių eilių geometrijos, labiausiai paplitusios medžių rūšys yra tos pačios. Kadangi tai vietinės rūšys, šie medžiai auga ir Vilniuje, ir aplink jį esančiuose miškuose. Lietuvos miškuose daugiausia auga pušų, eglių ir beržų (Navasaitis 2008).

Abejose minėtose kapinėse daugiausia auga klevų, tujų, uosių, ąžuolų ir liepų. Išskyrus europinį maumedį, paprastąjį kaštoną ir vakarinę tują, visos kapinėse augančios rūšys yra vi-

etinės. Daugiausia abejose kapinėse auga paprastųjų klevų. Bernardinų kapinėse jie sudaro daugiau nei pusę visų čia augančių medžių (65%). Be to, yra nemažai mažalapės liepų (~25%). O Rasų kapinėse mažalapės liepų auga santykinai nedaug.

Vakarinės tujos (*Thuja Occidentalis*) yra užėmusios svarbią poziciją kapinių augmenijos įvairovėje. Ši nevietinė rūšis tikriausiai išpopuliarėjo dėl savo panašumo į kiparisą, kuris dėl klimatinės sąlygų šiame siauriniame regione neauga. Taigi dėl savo žalumų ištisus metus, taip pat ir dėl aromatinių savybių tujos, matyt, buvo suprantamos kaip gera alternatyva šiam dar nuo Senovės Romos laikų su mirtimi sietu medžiu.

Ažuolai toli gražu nėra dažniausiai kapinėse augantys medžiai. Rasų kapinėse yra maždaug 80 bent kelias dešimtis metų augančių ąžuolų. Tai nedidelis bendro maždaug 930 suaugusių medžių skaičiaus procentas. Tačiau šių ąžuolų vaidmuo dėl to nesumažėja - jie savo galingomis lajomis vainikuoja kapinių kalvas, vėlyvą rudenį pavirsdami išraiškingais siluetais.

Kapinėse nedidelis tujų, uosių, maumedžių, skirpstų, baltųjų tuopų, putinų, kaštonų, eglių ir keletas rūšių gluosnių skaičius. Tačiau čia neauga puošniai žydintys ar vaisius vedantys medžiai. Bene puošniausias yra paprastasis kaštonas - šios rūšies abejose kapinėse yra apie 1%.

KAPINĖS: MIESTAS, MIŠKAS AR PARKAS?

Kalbėti apie XIX a. Vilniuje įkurtas kapines, kaip peizažinio-vaizdingo parko atgarsius, galima, tačiau tai būtų ne visai tikslu ir dėl to reikėtų platesnio paaiškinimo. Natūralus miškas, kaip parko dalis, kurtas dar nuo Renesanso laikų. Tačiau tai buvo sodintas miškas, kuris tikslingai formuotas kaip natūralus. Sugebėjimas sukurti natūraliai atrodančius gamtos elementus tiek miško formoje, tiek netaisyklingo planavimo parke demonstravo civilizacijos pergalę prieš gamtą (Girot 2016, 201–31). O XIX a. kapinių Vilniuje atveju matome prisitaikymą prie egzistuojančių sąlygų. Peizažinio parko ypatybių kapinės įgavo per ilgalaikį jų naudojimą ir priežiūrą. Tačiau iki šiol tiek medžių tinklas, tiek takų linijos, tiek reljefo formos rodo, kad kapinės suformuotos per nuoseklų ir nuolatinį teritorijos naudojimą, o ne atvirkščiai.

Lyginant su Vakarų Europos XIX a. kontekstu, nesunku pastebėti, kad abejos tiriamos kapinės daugeliu aspektų skiriasi nuo vakarietiškyj (Bazaraite, Heitor, and Oliveira 2017). Kapinių erdvinės konfigūracijos labiau skiriasi nei yra panašios su to laiko kapinėmis Vakaruose, o jų gamtinis charakteris gali gana lengvai suklaidinti, sufleruodamas apie tuo metu išpopuliarėjusius laisvo planavimo angliško tipo parkus, kurių įtaka pastebima ir kai kuriuose naujų kapinių projektuose (pvz., Père-Lachaise kapinės Paryžiuje).

Tačiau Vakarų Europos kapinėse augalijos naudojimas buvo gana dogmatiškai apibrėžtas, t. y. buvo tinkami sodinti tik tam tikri medžiai. Kiekvienas jų turėjo ar mitologinę, ar simbolinę, ar tiesiog higieninę prasmę, o kai kuriais atvejais ir visas (Barallat 1984).

Medžių sodinimo vietos Vakarų Europos kapinėse taip pat buvo gerai išstudijuotos ir su projektuotos. Tačiau kapinėse medžių sodinimo planai ne visai pakluso peizažinio parko kūrimo principams. Būta ir kritikos peizažinio medžių komponavimo principams kapinėse, pvz., anglikoniškoje Anglijoje J.C Loudon'o publikacijose (1843). O Père-Lachaise kapinėse Paryžiuje, kurių erdviškumą dažniau pritaikyti bandė reformuoti Šiaurės Europos kraštai nei pietuose susikoncentravę kontrreformatai (Oliveira 2007), sujungti geometrinio ir vaizdingojo parko kompoziciniai principai.

KRAŠTOVAIZDIS BE PROJEKTO

XIX a. kapinėse Vilniuje, taip pat ir kitoje dabartinės Lietuvos teritorijoje, kapinėms skiriamos miškingos vietos ir išlaikomas organiškasis medžių išsidėstymas. Peržvelgus išlikusią ikonografinę informaciją mėginta suprasti, kokie medžiai kapinėse augo XIX a. ir hipotetizuoti, kokie galėjo ten augti kapinių įkūrimo metu. Geometriško medžių sodinimo ar tikslingos kompozicijos ženklų nėra, nepavyksta atsekti, kad būtų buvusios formuotos alėjos ar vistos, vedančios, pvz., link koplyčios. Medžių kapinėse išsidėstymas tiek šiandien, tiek tuomet panašus į neplanuotą, nors ir idilišką kraštovaizdį, įkūnytą pirmąją miško vizijoje, išpopuliarėjusiose dar nuo renesansinių laikų kaip parkus supantis antūražas.

Kaip ir minėta straipsnio pradžioje, tikėtina, kad tokia kapinių evoliucija buvo netikslinga ar

tiksliau neplanuota, o tiesiog atspindėjo politines ir ekonomines laikmečio aktualijas. Žinoma, kad kapinės administruojančios vienuolijos ar parapijos nebuvo finansiškai pajėgios, nors ir sulaukė miestiečių, bajorų ir pareigūnų palaikymo - laidotis tiek vienoje, tiek kitose kapinėse buvo priimtina ir populiariau. Bernardinų kapinių išplėtimą palaikė bendruomenė. Kai dėl prie kapinių pridedamo žemės ploto nuosavybės kilo neaiškumų ir numatyta jų išplėtimą atšaukti, būtent bendruomenės pastangomis sprendimas dėl kapinių išplėtimo į tą patį sklypą buvo įvykdytas (Girininkienė 2004). Toks atvirumas naujam kapinių modeliui nebuvo įprastas, lyginant su Vakarų Europoje vykusiomis procesais, kur laidojimo vietos pakeitimui iš bažnyčios į užmiestį net priešintasi smurtu (Dias 1963).

Ar gamtiškos kapinės Lietuvos teritorijoje buvo priimtinos dėl senoviškų pagoniškų papročių laidotis miškuose, ar dėl tuometinių gamtiškesnių nei prabėgusiais šimtmečiais kapinių madų, ar dėl to, kad laidotis prie bažnyčių jau draudė įstatymas, ir tai buvo vienintelė alternatyva, nes Vilniaus priemiesčiai buvo miškingi - o galbūt visos šios priežastys kartu prisidėjo prie Rusų ir Bernardinų kapinių kraštovaizdžio suformavimo?

UŽ MIESTO, ANT KALNO, MIŠKE?

Patyrinėjus augančių medžių rūšis ir jų istoriškumą Rusų ir Bernardinų kapinėse, tinka paanalizuoti, kodėl toks kapinių erdviškumas buvo priimtinas. Žinoma, kad kapinės miškingose vietose įkurtos be jokio visuomenės ar katalikų bažnyčios pasipriešinimo, dargi ir vienos ar kitos bažnyčios ar vienuolijos rūpesčiu. Kapinės taip pat administruavo religinės institucijos, kai tuo metu Vakarų Europoje kapinių administravimo reikalus jau buvo pradėjusios perimti miestų savivaldybės.

Tikėtina, kad toks kapinių perkėlimo iš bažnyčios pašonės į užmiestį scenarijus, vykdytas religinių institucijų, o ne miesto valdžios, susijęs su politiniu ir ekonominiu naujai prie Rusijos imperijos prijungtos teritorijos klimatu. Tuo metu Rusijos imperija šiame regione vykdė religines pertvarkas. Tačiau XVIII a. pab. Bažnyčios hierarchijoje buvo tam laikui progresyvūs naujos kartos išsilavinę žmonės, baigę Edukacijos komisijos mokyklas ir reformuotas

seminarijas (Ališauskas (Ed.) 2006, 323). Ir nors ryšiams su Vakarų Europa, o ypač su Roma, buvo įvairiais nurodymais trukdoma (pvz., visą Bažnyčios korespondenciją su Popiežiumi kontroliavo valstybinės institucijos), šiame regione buvo pasklidusios Apšvietos amžiaus idėjos, o tai galėjo būti pagrindas kurti(s) naujo erdvinio, organiškesnio tipo kapinėms.

Be to, miestuose gausėjo atsikeliančių iš kaimų valstiečių, kurie dėl agrarinės reformos buvo netekę žemės. Tokiems naujiems miesto gyventojams organiška aplinka, tikėtina, buvo artimesnė nei mūrinis miestas. Tuo metu iš dabartinės Lietuvos teritorijoje esančių miestų tik Vilnius buvo mūrinis, tačiau į miestų sanitarinę būklę dėmesys atkreiptas tik XIX a. pab. - XX a. pr. (Bairašauskaitė, Medišauskienė, Miknys 2011, VIII:144). Todėl naujų kapinių įkūrimą už miesto tikslingiau sieti su Rusijos Imperijoje vyraujančia tvarka ir įsakymais.

Sunkiai galime imtis svarstymo apie XIX a. pr. lietuvių tautinio sąmoningumo skleidimąsi kapinių tipologijoje. Tačiau toks miškingų kapinių modelis, įkurtas nekeičiant reljefo ir nepapildant medžių įvairovės įvežtinėmis rūšimis (t. y. kuriant kapines kaip parką), atliepia ir baltų gyvenamose teritorijose dar XVII a. gyvavusį paprotį laidoti miškuose (in Vėlius 2003, 44). Žinoma, laidojimas miškuose galėjo būti susijęs ir su bažnyčių tinklo retumu, o tai reiškė, kad norint palaidoti mirusįjį prie bažnyčios reikėjo papildomų pastangų jį pervežti.

Tačiau tai galėjo būti susiję ir su senaisiais papročiais laidoti mirusiuosius miškuose, o XIX a. įkūrus kapines miškingose teritorijose už miško jose laidoti mirusiuosius neatrodė svetima ir nepriimtina taip, kaip, pvz., taip pat katalikiškoje Portugalijoje, kai dėl laidojimo papročių pasikeitimo kilo Maria da Fonte sukilimas (Oliveira 2007, 240). Apie pasipriešinimą laidoti naujose kapinėse Vilniuje nėra žinoma.

IŠVADOS IR APIBENDRINIMAS

Straipsnyje aptariami ir apsvarstomi argumentai, kurie leidžia vertinti Vilniaus Rasų ir Bernardinų kapinių kraštovaizdį formuojantį medžių tinklą kaip ten jau egzistavusį įkūrant kapines, nuolat besikeičiantį reaguojant į medžių senumą, tačiau niekuomet tikslingai nekomponuotą ir neplanuotą.

Nereguliarus organiškas kapinių planas įrodo, kad nebuvo tikslingos planavimo veiklos, atrenkant ir komponuojant atitinkamas medžių rūšis. Abejose kapinėse randamos medžių rūšys yra vietinės, išskyrus tujas ir paprastuosius kaštonus. Vyrauja paprastieji klevai, vakarinės tujos, paprastieji uosiai, paprastieji ąžuolai ir mažalapės liepos. Gausiai žydinčių medžių, tokių kaip paprastasis kaštonas, taip pat yra, tačiau nedaug. Visai nėra vaisius vedančių medžių.

Abejų kapinių ikonografijoje pastebima, kad kapinės nė vienu periodu nuo jų įkūrimo nebuvo be medžių. Jų tinklas intensyvus visose apžvelgtose nuotraukose ir piešiniuose. Tai patvirtina teiginį, kad kapinės įkurtos medžiais apaugusiose vietose, kurias dėl jų organiškumo (neplanuoto medžių ir takų tinklo, neformuoto reljefo) teisinga vadinti mišku ar miško kapinių tipologija.

Minėtos priežastys sufleruoja, kad dvejų analizuotų kapinių kraštovaizdis per medžių tinklą ir reljefo panaudojimo laidojimui būdą atspindi XIX a. politinius virsmus ir socialinius poreikius, o šiuolaikinė forma įkūnija baltiškųjų ikikrikščioniškų laidojimo vietų įvaizdžius.

APIE AUTORIŲ

Eglė Bazaraitė (g. 1984 m.) architektūrą studijavo trijuose universitetuose - Kauno technologijos universitete, Vilniaus Gedimino technikos universitete ir Lisabonos universitete (Portugalijoje). Pastarajame 2017 m. apsigynė daktaro disertaciją „Įkūnijant rojų: šventi miškeliai ir tylūs miestai Europos pakraščiuose. Romos katalikų kapinės Lietuvoje ir Portugalijoje“. Šiuo metu Vilniaus Gedimino technikos universiteto Architektūros fakultete dėsto architektūros istoriją.

Kreiptis: egle.bazaraite@vilniustech.lt

Behind the city, in a forest: trees in Rasos and Bernardines cemeteries

Eglė BAZARAITĖ

Summary:

In the beginning of the 19th century, new cemeteries were established in the forested areas outside of Vilnius. Their location in the margins of the urban fabric and their organic spatiality were significantly progressive in the context of the Western Europe, where such cemeterial spatiality were also making its first steps, however, a planned version of it.

This article looks at the trees that shape the spatial configuration of two cemeteries in Vilnius - Rasos and Bernardines, by comparing historic iconographic material and a mapped network of trees, which grow in the cemetery nowadays. This study is part of a bigger research that aims to understand if the landscape of the nineteenth century cemeteries in Vilnius are the continuation of Baltic funerary traditions, or a context related accident, that allowed this burial culture to step in front of time by creating forest cemeteries before it happened in the Western Europe.

Keywords:

forest cemeteries, trees, Vilnius, Rasos cemetery, Bernardines cemetery.

A research presented in this article explores trees in two nineteenth-century cemeteries in Vilnius - Rasos and Bernardines. A period of their establishment coincides with the creation

of the new cemeteries in the Western Europe (France, Italy, Spain, Portugal inter alia), that according to the new discoveries in science and due to the expansion and densification of urban milieu were set outside of the cities and composed as formal or informal gardens. This particular burial ground typology was independent from the church building, and resulted from a series of public discussions in the previous decades during the eighteenth-century.

However, there is no hint of such discussions taking place in Vilnius or around. What is more, there is no project found that would show a development of an overall design for the cemeteries in question, as well as other ones in the time. This lacuna suggests that the spatial configuration of these cemeteries developed without a project, therefore, organically adapting to the existing set of landscape elements, such as topography and a network of trees. The article explores the history of trees in the landscape of the two cemeteries, arguing that cemeteries incorporated an existing network of locally growing trees, and through a use of space turned them into the spatial identity.

The cases of study were chosen for being the earliest cemeteries away from the churchyards. A research is based on examining historical photos and pictures of the two cemeteries and by comparing them with the trees growing there nowadays. The trees growing in the cemeteries nowadays were mapped during several visits of the author, as well as with contributions from the students of architecture at Vilnius Gediminas technical university.

A review of historical images of the cemeteries show that they have been covered with trees since the times of foundation. The main species are maples (*Acer platanoides* L.), linden trees (*Tilia cordata* Mill.), thuja (*Thuja Occidentalis*), ash trees and oaks. These are also the species seen in the images from the nineteenth century and early twentieth century.

The locations of trees are harder to trace. The images show cemeteries densely covered with trees, suggesting that their locations were not planned. They are not growing as alleys along the pathways, or in the clumps. There are no picturesque tree clumps and intentional forest clearings. It's a no project found situation (Bazaraitė, Heitor, and Oliveira 2017), where ceme-

teries reveal themselves as the results of a continuous spatial use, with transformation of the topography little by little with every burial, every new tombstone or wooden cross, with the new pathways revealing in the most intensively used directions, that are only later covered with gravel or cobblestones.

For all the presented reasons, Rasos and Bernardines cemeteries in Vilnius in their spatial configuration tell a story of landscape in a constant morphosis, that reflects political changes, societal needs, and in the contemporary state embodies a pre-Christian zeitgeist of a Baltic pagan tradition to bury away from the churches, somewhere in the wilderness.

ABOUT THE AUTHOR

Eglė Bazaraitė (b. 1984) studied architecture in three different universities - Kaunas university of technology (Lithuania), Vilnius Gediminas technical university (Lithuania), and University of Lisbon (Portugal). In the latter, she prepared a doctoral thesis entitled "Embodying Paradise: silent cities and sacred groves on the margins of Europe. Roman Catholic cemeteries in Lithuania and Portugal", defended in 2017. She is now teaching history of architecture in the Faculty of Architecture at Vilnius Gediminas technical university.

Contact: egle.bazaraite@vilniustech.lt

Literatūros sąrašas:

Ališauskas 2006 - Vytautas Ališauskas (ed.). *Krikščionybės Lietuvoje istorija*. Vilnius: Aidai.

Ariès 1981 - Philippe Ariès. *The Hour of Our Death*. New York: Vintage Books.

Auzelle 1965 - Robert Auzelle. *Dernières Demeures: Conception, Composition, Réalisation Du Cimetière Contemporain*. Paris: Chez l'auteur.

Bairašauskaitė, Medišauskienė, Miknys 2011 - Tamara Bairašauskaitė, Zita Medišauskienė, Rimantas Miknys. *Lietuvos istorija. Devynioliktas amžius: Visuomenė ir valdžia*. Vol. VIII. Vilnius: Baltos lankos.

Barallat 1984 - Celestino Barallat. *Principios de Botanica Funeraria*. Barcelona: Alta Fulla.

Bazaraitė, Heitor, Oliveira 2017 - Eglė Bazaraitė, Teresa Heitor, Maria Manuel Oliveira. "No Project Found: Development of the Nineteenth Century Unplanned Cemetery." In *Proceedings - 11th International Space Syntax Symposium, SSS 2017*, London.

Bazaraitė 2017 - Eglė Bazaraitė. "Embodying Paradise: Silent Cities and Sacred Groves on the Margins of Europe. Roman Catholic Cemeteries in Lithuania and Portugal" (daktaro disertacija). Universidade de Lisboa, Instituto Superior Técnico, Lisboa.

Curl 2002 - James Stevens Curl. *Death and Architecture*. Stroud, Gloucestershire: Sutton Publishing.

Dias 1963 - Vítor Manuel Lopes Dias. *Cemitérios: Jazigos e Sepulturas*. Porto: Edição do Autor.

Etlin 1987 - Richard E. Etlin. *The Architecture of Death: The Transformations of the Cemetery in Eighteenth-Century Paris*. Cambridge: The MIT Press.

Girininkienė 2004 - Vida Girininkienė. *Vilniaus kapinės*. Vilnius: Atkula.

Girininkienė 2010 - Vida Girininkienė (ed.). *Vilniaus Bernardinų kapinės 1810-2010*. Vilnius: Versus Aureus.

Girininkienė, Paulauskas 1988 - Vida Girininkienė, Algirdas Paulauskas. *Rasos*. Vilnius: Mintis.

Girininkienė, Paulauskas 1994 - Vida Girininkienė, Algirdas Paulauskas. *Vilniaus Bernardinų kapinės*. Vilnius: Mintis.

Girot 2016 - Christophe Girot. *The Course of Landscape Architecture: A History of Our Designs on the Natural World*. London: Thames & Hudson.

Loudon 1843 - John Claudius Loudon. *On the Laying Out, Planting, and Managing of Cemeteries; and on the Improvement of Churchyards*. Kessinger Publishing.

Matulytė 2001 - Margarita Matulytė (ed.). *Vilniaus fotografija 1858-1915*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus.

Navasaitis 2008 - Mindaugas Navasaitis. *Dendrologija Vilnius: Margi raštai*.

Oliveira 2007 - Maria Manuel Lobo Pinto de Oliveira. In *Memoirum, Na Cidade* (Daktaro disertacija). Universidade do Minho, Porto.

Paknys 2008 - Mindaugas Paknys. *Mirtis LDK kultūroje*. Vilnius: Aidai.

Platūkytė 2020 - Domantė Platūkytė. *Istorinėse Bernardinų kapinėse kertami medžiai - Tokį sprendimą vadina piktnaudžiavimu valdžia*. Prieiga internetu [žiūrėta 2021 05 15]: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1252033/istorinese-bernardinu-kapinese-kertami-medziai-toki-sprendima-vadina-piktnaudziavimu-valdžia>.

Purvinas, Purvinienė 2010 - Martynas Purvinas, Marija Purvinienė. *Mažosios Lietuvos kapinės ir antkapiniai paminklai, I knyga*. Kaunas: Technologija.

Purvinas, Purvinienė 2014 - Martynas Purvinas, Marija Purvinienė. *Mažosios Lietuvos kapinės ir antkapiniai paminklai, II. Kaunas: Technologija*.

Vėlius 2003 - Norbertas Vėlius (ed.). *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: XVII amžius*, Vol. III. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Vilnius.lt. 2020. - *Bernardinų kapinėse tvarkomi avarinės būklės medžiai*. Prieiga internetu [žiūrėta 2021 05 15] <https://vilnius.lt/lt/2020/10/01/bernardinu-kapinese-tvarkomi-avarines-bukles-medziai/>

Vovelle 2000 - Michel Vovelle. *La Mort et l'Occident de 1300 à Nos Jours Précédés de La Mort, État Des Lieux*. Paris: Gallimard.

Who takes care of Amstelpark and Vondelpark? A comparative analysis of two Amsterdam parks

Tautvydas BOKMOTA
Xwhy / Supratimo agentūra

Annotation

The purpose of this research is to define and present the role of park visitors, gardeners, and community-based groups in the management and maintenance processes of Amstelpark and Vondelpark. In order to conduct this research, such research methods were performed as a non-participant and participatory observation, structured, semi-structured and group interviewing, statistical analysis, document and literature analysis. The main finding of this research is that in order to achieve better managed and maintained parks, the current way of managing should become more inclusive and democratic, while the current top-down park management model should be reformed towards a more circular model.

Keywords:

Citizen participation, stakeholder involvement, public space management, park maintenance, park community.

Anotacija

Šio tyrimo tikslas yra apibrėžti ir pristatyti parko lankytojų, sodininkų ir bendruomeninių (angl. community-based) grupių vaidmenį Amstelpark'o ir Vondelpark'o parkų valdymo, tvarkymo ir priežiūros procesuose. Atliekant šį tyrimą, buvo pasitelkti ir pritaikyti tokie tyrimo metodai, kaip nedalyvaujamas ir dalyvaujamas stebėjimas, struktūruotas, pusiau struktūruotas ir grupinis interviu, statistinė analizė, dokumentų ir literatūros analizė. Šiame tyrime buvo nustatyta, jog, norint geriau valdyti, tvarkyti ir prižiūrėti miesto parkus, dabartinis parkų valdymo, tvarkymo būdas turėti tapti įtraukesnis ir demokratiškesnis, o dabartinis „iš viršaus į apačią“ (angl. top-down) parkų valdymo modelis turėtų būti pertvarkytas į labiau žiedinį modelį.

Pagrindiniai žodžiai:

Piliečių dalyvavimas, suinteresuotų šalių įtraukimas, viešųjų erdvių valdymas ir tvarkymas, parkų priežiūra, parko bendruomenė.

INTRODUCTION

City parks and public spaces improve our physical and psychological health, strengthen our communities, and make our cities and neighbourhoods more attractive places to live, work and relax. Numerous studies have shown the benefits that parks bring to cities. However, due to the growing numbers of tourists, the pressure on parks has been increasing in recent years. Although municipal financing for the design and maintenance of public spaces has shrunk since the 2008 economic crisis, the public interest in green spaces and ecology has only increased. In this time of change, the maintenance of city parks demands the attention of policymakers directly responsible for the decision-making process around public spaces. While this group is usually well represented in the planning and management of public areas, there is a need for input from the people who spend their time in parks on a daily basis and have a strong relationship to the locality. This latter group comprises three sets of people. They are the gardeners or maintainers, who contribute to the maintenance and development of these public spaces; the park visitors, who usually come to parks 'to escape from the city'; and the people from community-based groups who initiate various maintenance activities and events.

This research was performed in collaboration with Ketter&Co, a foundation which questions the world, initiates and develops projects contributing to the development of sustainable society. This study has become part of the Tuinbazen project, which seeks to give a voice to gardeners within the policymakers and decision-making chain. One of the ways it can be achieved is the application of a circular and inclusive model, instead of the hierarchical and exclusive model, which currently prevails.

Research purpose. Though this may seem a long-term aim, the aspiration may be achieved little by little by the promotion of citizen participation. In addition, the representation of views and opinions of users and maintainers of the parks could be taken into consideration, as their involvement could lead to more democratic, inclusive and sustainable public space management and maintenance. Following that, the purpose of this research is to de-

Although municipal financing for the design and maintenance of public spaces has shrunk since the 2008 economic crisis, the public interest in green spaces and ecology has only increased

fine and present the role of park visitors, gardeners and community-based groups in the public space management and maintenance processes. To define the role of different actors in public space management and maintenance, two different parks were compared: Amstelpark and Vondelpark. As Ketter&Co has been researching these parks for a while, it was chosen to continue this investigation and to contribute to the Tuinbazen project by investigating these two very different and simultaneously very similar parks of Amsterdam.

Research questions. To understand the amount of involvement of park visitors, gardeners and community-based groups of Amstelpark and Vondelpark in the public space planning, management and maintenance, the main question investigated in this research is: How could citizen participation processes allow and mobilize the visitors, gardeners and community-based groups, i. e. the park communities of Amstelpark and Vondelpark to contribute to more sustainable development of these spaces and to become more involved in the management and maintenance practices of these two public spaces?

In order to answer the central research question, the following sub-questions were formulated: 1) To what extent are the visitors, gardeners and community-based groups of Amstelpark and Vondelpark involved in the management and maintenance practices of these public spaces? 2) What are the differences and similarities between these two parks concerning the challenges related to their maintenance?

Research object. The research object of this research targets park communities of two Am-

Figure 1. Ponds are one of the many places that attract park visitors to spend their time and enjoy the greenery of Vondelpark, while the Rhododendron valley in Amstelpark is one of the most known and visited places in the park where visitors relax and enjoy various smells of rhododendron bushes (Photos by T. Bokmota, 2019).

1 pav. Tvenkiniai yra viena iš daugelio vietų Vondelpark'e, pritraukianti parko lankytojus mėgautis parko žalumą. Amstelpark'o rododendrų slėnis yra viena iš populiariausių ir lankomiausių parko vietų, kurioje parko svečiai gali atsipalaiduoti ir mėgautis įvairias rododendrų krūmų kvapais (Foto T. Bokmos, 2019).

sterdam parks: Amstelpark and Vondelpark. In this research, the term community has a much broader meaning than only 'the people who live in an area', as the community definition by Patsy Healey was used in this paper. According to Healey (1997), the metaphor of community brings the social world, which is integrated and place-based, and it opposes business and government, which is represented by experts, professionals, i.e. policymakers, who are the force which dominates in the planning process. Following that, the main emphasis of this investigation was paid on three groups of the park communities, which often lack representation in the planning and management processes: visitors (users), the people who interact with the parks on a daily basis mainly because of recreational purposes; local community-based groups (users - maintainers), the people whose activities are not only limited to political activities, but also the people who represent the "park interests"; gardeners (maintainers), i. e. the people who are responsible for maintaining these places.

It is crucially important that these three groups would be more represented in the development processes of public spaces. As experts and professionals are driving the planning and management processes of parks, the

people who interact with the place on a daily basis are usually left out. Therefore, the aim of this research was to define and present the role of park visitors, gardeners and community-based groups in the public space planning, management and maintenance processes. The main research emphasis of this study was put on the promotion of citizen participation in the park planning, management and maintenance. In order to define the role of different actors in the public space management and maintenance, two different parks were chosen to be compared: Amstelpark and Vondelpark. Both of these two very different and in a way similar parks are situated in the growing business region of Amsterdam Zuid, the southern district of Amsterdam.

Research relevance, social and theoretical implications. This study on two parks of Amsterdam is especially relevant today. Following the decision of the City of Amsterdam to implement the so-called "Doughnut Economy Model", the implementation of which should also contribute to the 'greening' of the city, more attention should be paid to city parks and green space in general. Looking from the perspective of social (societal) implications, the findings of this research are applicable in the context of future policies drawn for Amstelpark and Von-

delpark. As such a variety of different people were interviewed and surveyed for this study, it would be unfortunate that their perceptions and experiences on the problems and ongoing processes in these parks would remain unheard. Whereas the current park problems and the involvement of different stakeholders in these parks were analyzed, presented and discussed, the findings of this study could be easily applied in practice. In addition, as similar problems do exist in other Amsterdam parks (at least in the ones in Amsterdam Zuid, the district where Amstelpark and Vondelpark are situated) due to the same implemented decisions by the municipality (budget cuts, workforce reduction in the parks, etc.), similar measures could be implemented while tackling such problems in other parks in the city of Amsterdam. Overall, this research and its findings are a good basis to start a debate about public spaces, their current role, as well as the way they are managed and maintained in the current time of changes when more attention is paid to environmental issues. Discussions and debates could help to come up with better planning policies, which could be applied in the analyzed parks, as well as in other parks and public spaces all over the world.

Meanwhile, looking from the standpoint of theoretical implications, this study contributes to the lack of literature on such a topic as citizen involvement and participation in public space planning, management and maintenance. This study gives a unique perspective on civic engagement in two parks and their comparison, which is not very often found among stud-

Vondelpark is also one the main tourist attractions in Amsterdam, which is known for its diverse visitors, who come to the park for various reasons and activities: walking, taking part in sport activities, dog walking or simply just to enjoy a sunny day in the park

ies about citizen involvement. Hopefully, this research will aid in understanding the importance of the contribution of public space users.

CASE STUDY AREAS

Vondelpark (Figure 1) is one of the first city parks, which was established in 1864, when a group of private individuals took the initiative to construct a walking and riding park (Municipality of Amsterdam 2019b, www.amsterdam.nl). Over time, this park has managed to save its cultural - historical value and the park design, which embodies the English landscape style, and today it has a status of a national monument (ibid). Today Vondelpark is the largest park in Amsterdam (which covers nearly 47 hectares) and is considered to be more than a local neighborhood park, as it could be described as all Amsterdam residents park (Amsterdam Info 2019, www.amsterdam.info; Municipality of Amsterdam 2019b, www.amsterdam.nl; Municipality of Amsterdam - Stadsdeel Oud-Zuid, 2009, www.amsterdam.nl). This park attracts visitors from all over the world and it is the most visited park in the Netherlands, with approximately 10 million visitors every year (Amsterdam Info 2019, www.amsterdam.info; Municipality of Amsterdam 2015, www.amsterdam.nl). Moreover, it could be even stated that Vondelpark is also one the main tourist attractions in Amsterdam, which is known for its diverse visitors, who come to the park for various reasons and activities: walking, taking part in sport activities, dog walking or simply just to enjoy a sunny day in the park. The park is also full of attractions, as there is an open-air theatre, a variety of places to eat and playground areas for children to play.

In contrast, Amstelpark (Figure 1) is a much newer park compared to Vondelpark. It was established in 1971 and opened in 1972 for the international horticulture exhibition Floriade (Municipality of Amsterdam 2019a, www.amsterdam.nl). Over time, some things have changed in Amstelpark, but the variety of flowers, plants and trees, as well as the educational value of the botanical collections were preserved (ibid). Today Amstelpark stands out with its distinctive design, attractive hiking trails and the variety of pavilions (Municipality of Amsterdam 2019c, www.amsterdam.nl). However, this

park is a less visited park which is mainly due to the location of the park, as it is a peripheral park situated in a less densely built-up residential area (ibid). Therefore, it mainly attracts visitors from its surrounding areas (Buitenveldert) or other neighborhoods close to Amstelpark. This park is a less known and less visited park among the residents of Amsterdam and foreigners. The people who usually visit the park are mainly pedestrians, as cycling is forbidden in the park.

Amstelpark and Vondelpark are the property of the city of Amsterdam (Municipality of Amsterdam 2019b, www.amsterdam.nl). The funding and implementation of the maintenance in these parks is the responsibility of the district committees (ibid). The park management is subdivided per management unit,

which are: bushes, trees, grasslands, decorative planting, water management, roads and pavements, park ornaments, furniture, for example, benches, and fences (Municipality of Amsterdam - Stadsdeel Oud-Zuid 2009, www.amsterdam.nl). For the management of the parks, coordination takes place between various parties, such as the district (het stadsdeel), the central city (de centrale stad), the water board (het waterschap) and private individuals (Municipality of Amsterdam - Stadsdeel Oud-Zuid 2009, www.amsterdam.nl). The area manager (or the director) of the parks is responsible for the current situation in the parks, its management and renovation (ibid). In Vondelpark, the maintenance and cleaning of the park is carried out by the so-called Vondelpark team ('Vondelparkploeg'), while in other city parks (includ-

Figure 2. Park maintenance activities organized in Amstelpark and Vondelpark (Photos by T. Bokmota, 2019).

2 pav. Parkų priežiūros veiklos organizuojamos Amstelpark'o ir Vondelpark'o parkuose (Foto T. Bokmotos, 2019).

Figure 3. Parkdialoog: een dialoog over het park als tuin voor iedereen event (Park dialogue: a dialogue about the park as a garden for everyone) organized on September 21 and November 7, 2019 (Photos by T. Bokmota, 2019).

3 pav. Renginys Parkdialoog: een dialoog over het park als tuin voor iedereen (liet. Parko dialogas: dialogas apie parką kaip sodą kiekvienam) organizuotas 2019 metų rugsėjo 21-ąją ir lapkričio 7-ąją (Foto T. Bokmotos, 2019).

ing Amstelpark) the maintenance and cleaning are handled by two separate departments (ibid). In city parks, everything except the management of the playground equipment, fountains and pumps is managed by the team leader green (teamleider groen) (ibid). Nonetheless the management differences, Amstelpark and Vondelpark have several initiatives for co-management by individual residents, which contribute to the improvement of management of these places (Municipality of Amsterdam 2015, www.amsterdam.nl).

RESEARCH METHODOLOGY AND THEORETICAL BACKGROUND

This research was performed as a comparative case study with a deductive approach to theory development, i.e. the research was guided and conducted from the hypothesis and ideas inferred from the used theory (Alan Bryman 2012). In order to conduct this research, a mixed research methodology was used, even though most of the methods used in this research were qualitative (i.e. non-participant and participatory observation, semi-structured and group interviewing, document analysis), and only one method was truly quantitative (structured interviewing - questionnaire surveys). Nevertheless, it could be argued that this research is within the category of a qualitative study.

In the beginning of this research, in-prior the data collection stage, a literature analysis was conducted to obtain an overview of the main theoretical concepts concerning such topics as commons, community, collaboration, and care. It began with analysis of the concept of commons with more attention on the Tragedy of the Commons. Later on, the concepts of community and sense of community were analyzed, as well as literature on collaboration, citizen (public) participation and its manifestations in planning, community participation, and collaborative governance and planning was reviewed. Finally, public space planning, management and maintenance were analysed briefly. To explore the involvement and mobilization of park communities and more specifically three actor groups (gardeners, local community-based groups and visitors), it was decided to steer this research from the citizen participation perspective. To explore citizen participation, five research variables were chosen and applied to this research: sense of community, collective efficacy, norms for activism, community problems, and opportunities for involvement.

To gather empirical data, a survey was conducted with more than 200 people in the case study areas: Amstelpark and Vondelpark. Respondents were asked questions on the maintenance and citizen participation topics. To

enrich collected surveys, individual and group semi-structured interviews were performed with 20 people who were in one way or another professionally related to one of the parks. They were gardeners, representatives of community groups, project managers of artistic organizations and municipal authorities. These semi-structured interviews were focused on the same topics as the surveys; maintenance and citizen participation processes in the parks. Park planning and management topics were explored in interviews held with the municipal officials. In addition to these research methods, participatory and non-participant observations were performed throughout the research. During the non-participatory observation, notes, photos were taken, visitor counting and mapping were performed, while in the participatory observation stage the researcher got involved in various park activities and events concerning the maintenance of the case study areas, participated in conversation with the park visitors, collected their insights in the form of notes. Finally, document analysis was performed, which encompassed virtual and policy document analysis.

To analyze derived empirical data, data analysis was performed. The collected survey data was used for descriptive analysis, where numerical and statistical analysis were performed. Based on the obtained results, the hypotheses were tested using linear regression. The bivariate relation between dependent and independent sub-variables of the hypothesis was tested by the application of the Chi-Square statistical test, which helped to test the bivariate relation between two different characteristics in one park, while not involving the other one. In the meantime, thematic analysis was performed on the transcribed interviews, where qualitative data analysis package Nvivo was used.

RESULTS

Research results. This research showed that Amstelpark and Vondelpark are two distinct parks that are valued and managed differently, have diverse qualities and uses, and are experienced in various ways. These distinctions between the two parks become even more apparent when qualities like sense of community, collective efficacy, norms for activism, commu-

nity problems and opportunities for involvement are compared. The main findings of this research are presented followingly.

There is a stronger sense of community found in Vondelpark, where people from various parts of the city come to participate in various maintenance and non-maintenance activities frequently. In the case of Amstelpark, this sense of community is not as strong, as the community there is undeveloped and not very engaged in the issues of the park and its ongoing activities. In addition, Amstelpark is less visited and there are few maintenance activities organized for the public to participate in. Developing these activities could help to build a stronger sense of community.

There is a lack of representation in the planning matters related to the maintenance of the park among the gardeners of Amstelpark and to a lesser extent among the gardeners of Vondelpark. The community groups of Amstelpark and Vondelpark were satisfied with their representation in the management matters of the park, although there could be some improvements in communication with the municipality. Meanwhile on the basis of potential engagement, there would be an interest of gardeners and community groups to participate and to be involved in the management processes of Amstelpark and Vondelpark. In the case of park visitors, only a minority of the surveyed visitors would have an interest in being involved in the development processes of the parks.

The most significant challenges in Amstelpark and Vondelpark stem from the recent budget cuts and the lack of overall long term vision in these two parks of Amsterdam. These two issues often cause other smaller scale problems within the parks, such as the lack of educational activities in Amstelpark or the lack of manpower in both parks. Vondelpark was mostly evaluated positively among visitors, gardeners or community groups, the maintenance and management of Amstelpark were evaluated negatively by the two actors groups, which look after the park; the gardeners and the community groups. Meanwhile, the visitors of Amstelpark were satisfied with how the park is maintained. That the situation could be handled in a better way, for example, that there should be finances distributed for parks was acknowledged by municipal

authorities. However, in the current context, it would be hardly possible, as there are no additional funds for parks or public spaces in general. In the meantime, the visitors of Amstelpark were satisfied with how the park is maintained. That the situation could be handled in a better way, for example, that there should be finances distributed for parks, was acknowledged by municipal authorities. However, in the current context, it would be hardly possible, as there is no additional finances for parks and for public spaces in general.

The opportunities for public involvement are uneven between Amstelpark and Vondelpark. Vondelpark is a park where a variety of maintenance activities can be found, starting from litter collecting to pruning roses (Figure 2). These activities have continuity and there are a few community groups organizing these activities. In the meantime, in Amstelpark there is an absence of these maintenance activities. However, there are some positive signs in Amstelpark that the situation could change and in the future there could be some maintenance activities organized, as discussions are being organized there on how caretakers and users of the park could work together and manage the park in a more common way (Figure 3).

Current and future developments. After the research ended and the final report was presented, at the end of 2019 an exhibition was held at Het Glazen Huis in Amstelpark. Following that, there was supposed to be a big presentation at a cultural institution called Pakhuis de Zwijger with a debate and attended by several different stakeholders, but all that got pushed back due to the pandemic. However, the pandemic reminded people of the importance of city parks and consequently, they were more visited during this complicated time and there is a renewed interest in community projects, as well as doing things 'local'.

In early 2020, the city of Amsterdam presented a new approach, which seems to be more inclusive of their gardeners and appears to give attention to maintenance. It is hard to know if this research and its findings or Tuinbazen as a broader project had an effect on the new approach that has been recently accommodated by the city of Amsterdam. However, the company's direct contact and collabora-

tion with the municipality probably had either a bigger or a smaller footprint in the municipality's implemented policies and taken actions. Aside from that, looking at the problem more broadly, there are some ongoing changes in the city of Amsterdam. Amsterdam is the first city to adopt the Doughnut Economy Model. The adoption of this model for the city will include a 'greening' for the city. Furthermore, new parks are being planned and budgets are being made available.

Currently, as this research is part of a bigger project called Tuinbazen, there is some ongoing preparation work taking place as in the future plan is to present it to a bigger audience, including the municipality and other stakeholders. Hopefully, the findings of this research, as well as other researches that had been conducted under Tuinbazen project, will affect future policies more directly and the results will be visible in parks and their communities.

DISCUSSION

To what extent are the visitors, gardeners and community-based groups of Amstelpark and Vondelpark involved in the management and maintenance practices of these public spaces? The answer to this research sub-question was gained by surveying park visitors and interviewing representatives of community groups, gardeners, and municipal authorities. The author's participation in various maintenance activities and discussions organized in the parks also helped to get some insight about the involvement of different stakeholder groups in the park. To begin with, the visitors of Amstelpark are not really involved in the maintenance activities of this park, since there are so few organized activities, especially those which would under normal circumstances occur frequently. During the research, a few rare maintenance events were observed, for example, park visitors were invited to prune roses. However, such events were not repeated. The finding that the park visitors are not involved in the park maintenance was also backed up by the performed survey, as only 3 persons out of 104 reported participating in the organized maintenance activities in Amstelpark. On the contrary, as this research indicated, the visitors of Vondelpark are much more active in the main-

tenance activities. Although the survey results showed some different information, due to the high percentage of foreigners, which made up more than half of all surveyed people, only 2 persons out of 104 participate in maintenance activities in the park. Nevertheless, in Vondelpark there are many more opportunities to be involved in maintenance than in Amstelpark (as in Vondelpark there are community groups organizing frequent maintenance activities).

Additionally, the opposite of the situation discussed above was noticed among the people maintaining the parks - gardeners and community-based groups. This research indicated, the gardeners of Amstelpark are not feeling involved in the park management processes, since they see no response from the city to their proposed recommendations. A very similar characterization is the situation of the gardeners of Vondelpark, as they also do not feel represented when final decisions are made, since they are omitted from any consultative process. As a result, they feel ignored due to the staggering incompetence of bureaucrats and the failure of appropriate authorities to pay attention to the workers who know better than anyone what ought to improve the parks and make them more efficient. Notwithstanding, my findings demonstrate that the community groups of Amstelpark and Vondelpark were satisfied with their representation in the management matters of the parks, although the communication with the city could be improved. Therefore, there would be an interest among these groups to become more involved in matters of park management. In addition to community groups, the gardeners would be open to participating in discussions with a view to creating better management of the parks. It can be said that the municipality is interested in seeking input from different stakeholders, since one of the ambitions of the city government of Amsterdam is that planning and management of public spaces must become more of a shared task with the people who use the spaces (Municipality of Amsterdam 2017, www.amsterdam.nl). In addition, as one municipal authority stated, the municipality is also trying to do more to involve them, i. e. different stakeholders, in the park management matters.

What are the differences and similarities between these two parks concerning the challenges related to their maintenance?

Challenges regarding Amstelpark and Vondelpark's maintenance were observed in various ways: by non-participation and participatory observations, by surveying park visitors, and by interviewing the people who maintain the parks, i.e. gardeners and representatives of community groups. These research methods gave many distinct perceptions of how these two parks are different and similar in relation to their maintenance and the current challenges and problems. To begin with, there could be some qualities and processes found in Amstelpark and Vondelpark, which make these two parks similar. Some of the challenges the parks have been dealing with for a while are similar or even the same. As this research indicated, the most significant challenges in Amstelpark and Vondelpark are the recent budget cuts imposed by the city government, the lack of maintenance staff, and the absence of overall long-term park vision by the city. The mostly negative stance against contractors among the gardeners is also perceived as a problem, which is prevalent in both parks.

Amstelpark and Vondelpark can be viewed as two different parks when their different levels of maintenance are compared. On one hand, as the interviews with a variety of stakeholders showed, the satisfaction level of Amstelpark maintenance is low, as the park has been experiencing deterioration lately. This situation requires some extra attention to be initiated by the city. In contrast, among the interviewees of Vondelpark exists satisfaction with maintenance, which indicates that the park is

**Amstelpark's maintenance
requires more attention,
since it is a designed
exposition park, where
ecological maintenance,
or *natuurlijk beheer*, in the
large part of the park cannot
be practiced**

well maintained and that there are no deteriorating conditions in the park. Furthermore, the parks are also distinct when the way they ought to be maintained is taken into consideration. For example, Amstelpark's maintenance requires more attention, since it is a designed exposition park, where ecological maintenance, or *natuurlijk beheer*, in the large part of the park cannot be practiced. Differently, it works in Vondelpark, where ecological maintenance is more practiced (especially in the protected areas of Koeienweide and Schapenweide, the areas where one of the community groups organizes maintenance activities every week). Therefore, although these two parks and their maintenance are evaluated differently by a variety of interviewed and surveyed stakeholders, the same challenges and problems exist.

How could citizen participation promotions mobilize the visitors, gardeners and community-based groups, i. e. the park communities of Amstelpark and Vondelpark, to contribute to enhanced participatory maintenance programs? As the literature review has shown, participatory governance improves stakeholder representation, which helps to react to the demands of residents and other groups of interest in a better way. Such implementations mean that public spaces, including parks, would experience democratization, which would create conditions for every citizen to become part of the public space development process (Nicola Mullenger 2017). Citizen participation practices may help to achieve this democratization and create additional inclusive development of parks and public spaces. In addition, with the public involvement and participation in the planning and management processes such merits as the growth of confidence in organizations, representativeness and the promotion of bonding within the community are established (Henry Sanoff 2000). Public participation can also be seen as a tool to improve the quality of the physical environment and to have a better maintained space (David M. Chavis & Abraham Wandersman 1990). In fact, it was proven by this research, especially in the case of Vondelpark, which is a better maintained park attributable to the community groups organizing maintenance activi-

ties. This has established that in Vondelpark there is a higher level of satisfaction of park maintenance among its users and maintainers compared to Amstelpark. According to Sanoff (2000), the surrounding environment works in a better way if the people who are being affected by its decisions on a daily basis are involved in its planning, maintenance and management. As the analysis of Vondelpark has shown, the active participation of people from the surrounding districts and other districts in the city of Amsterdam helps to build a strong sense of community among the people, as well as it helps to solve loneliness and safety problems in the surroundings of the park.

As this research has shown, citizen participation also helps to mobilize various stakeholders to participate: park visitors as volunteers in the community-based groups working on the park maintenance, while it also helps gardeners to take the roles of supervisors and experts in the park by sharing their knowledge with volunteers (this was prevalent in Vondelpark and some of these positive practices could be applied in Amstelpark as well). In addition, citizen participation also allows park visitors to become part of the park maintenance and to take the responsibility for the park and its maintenance. This collaboration also positively affects gardeners, as their involvement in these citizen participation activities enriches the people who want to contribute to the park maintenance (community-based groups) with knowledge and expertise. Overall, this cyclical collaboration between three different groups, which have different roles in the park, helps parks to become the places maintained in democratic and inclusive ways, in which every actor can contribute to the park development in his or her own way. Public involvement also increases stakeholder representation (Healey 1997), which was shown by the example of Vondelpark.

RECOMMENDATIONS

Rethinking the governmental (municipal) organization and developing ways to increase collaboration between different stakeholders. In order to improve vertical collaboration between the different stakeholders involved in managing the parks, municipalities should promote and organize discussions

where actors with different professional backgrounds (architects, designers, neighborhoods' representatives, business people, etc.) would have the opportunity to share their thoughts and give recommendations. These discussions could be organized in various forms: workshops, open houses, planning charrettes. Having an annual event would also improve the current situation. A reorganization of the vertically organized municipality would also help to increase the representation of gardeners and other actor groups. The municipality could be reorganized in the way that the communication between different municipal levels, departments and different actors involved would be better organized and it would be easier to communicate, for example, for the gardeners and the people who are responsible for the park management and maintenance.

The knowledge and expertise of gardeners, as well as the input of community groups and active park visitors, should be taken more seriously by the city. Additionally, the awareness of their involvement in the city should also be increased. Gardeners have a great deal of knowledge in the field of park maintenance, so they should become the teachers of their field, who would share their knowledge with participants in maintenance activities. This would lead to an activation of park visitors, whilst participation in the parks would contribute to the maintenance of the parks. Furthermore, the official decision-making process would benefit from tools or techniques which incorporate the input from gardeners, representatives of community groups, as well as the active and engaged park visitors. As the analyzed cases showed, although gardeners' ideas and propositions are sometimes heard, they are not usually taken into consideration. A reorientation of this top-down management model towards a more circular one would improve the inclusion of these excluded groups. A different approach to the care and maintenance of the parks, where every park is treated in its own way, would help to avoid some of the problems the parks are having now as well.

As the research findings showed, the case of Vondelpark can be seen as more of a success (compared to Amstelpark). Accordingly, there are not many recommendations for Von-

delpark. However, as the park lacks an overall long-term vision, there could be more attention paid to its maintenance. Therefore, there should be an overall long-term vision prepared for Vondelpark as it currently lacks it. This is also applicable in the case of Amstelpark, as the lack of overall long-term vision is an even bigger problem in this park.

As there is a lack of public involvement in Amstelpark, introducing new initiatives, such as maintenance activities, which would have continuity, could create more opportunities for the park visitors to be involved in the park and its maintenance. In order to start these initiatives, it is important to find the right person (or a group of them), who would take the responsibility to organize these events. At best, such a person would show up himself or herself and that would show that he or she is interested and motivated. In addition, it is important that the person would have ties to the park and would not see this position as a job; he or she should be connected with the place and should care about the place itself. Moreover, efforts should be made to include the people living in the neighborhoods around Amstelpark. This could help the residents to become more engaged and active in the many matters of interest in their neighborhoods with the park becoming a central focus point for social interaction. Furthermore, nature education should be brought back into programming for Amstelpark. It would enrich the park, attract more park visitors and it would help to enhance the park qualities (flower collections, botanical sections, etc.) that are currently not used as they should be. As the park has such a biodiversity, this is an ideal location for nature education, hence, exhibition locations, as well as the park history and the Floriade relics could be used for educational purposes in a better way than it is done presently.

CONCLUSION

In conclusion, this research shows that although Amstelpark and Vondelpark are in some ways similar, the citizen participation practices make them very different. As the ongoing processes and qualities of Amstelpark and Vondelpark are dissimilar, as well as their cultures, the parks should be interpreted in-

dividually and treated in their own way. The unique conditions of the parks would benefit from different measures of management and maintenance. Therefore, the current way of managing should change to a way that would lead to more democratic and inclusive development of these two and many more parks in the city of Amsterdam. Furthermore, there should be relational changes in the current top-down park management model towards a more circular model, where gardeners' voice would have more weight and their advice and recommendations based on experience would be taken more seriously, as they are the experts in the field of maintenance.

ACKNOWLEDGMENTS

The production of this study would have been hardly possible without the help of several people who contributed to the research data collection, analysis and presentation processes with their advice, recommendations and guidance. Therefore, I would like to thank my Master thesis supervisor Sara Macdonald, the artistic director of Ketter&Co Irene Fortuyn together with Carine Middeldorp, Lindy Hengst and the whole team of Ketter&Co. Furthermore, I would also like to express my gratitude to all respondents who participated in my research. Special thanks to the officials from the city of Amsterdam, the representatives of local community groups, the project managers of artistic organizations (foundations), as well as the gardeners of Amstelpark and Vondelpark. The participation and valuable input for the research is appreciated.

APIE AUTORIŲ:

About the Author

Tautvydas Bokmota - Utrechto universiteto (Nyderlandai) absolventas, erdvinio-teritorijų (angl. spatial) planavimo magistras (2020 m.), šiuo metu dirbantis tyrėju įvairiuose visuomenės įtraukimo projektuose Xwhy / Supratimo agentūroje.

Pagrindinės mokslinių interesų kryptys: urbanistinis (miesto) planavimas, dalyvaujamas planavimas, piliečių (visuomenės) įtraukimas, viešųjų (atvirųjų) miesto erdvių planavimas, priežiūra ir valdymas.

Kreiptis: t.bokmota@gmail.com

Tautvydas Bokmota is a recent Utrecht University graduate holding a MASTER of Science degree with a major in Spatial Planning. Currently he works as a researcher on various public engagement projects at Xwhy / Agency of Understanding.

Main areas of scientific interests: urban planning, collaborative planning, citizen (public) engagement, public (open) urban space planning, maintenance and management.

References:

- Amsterdam Info 2019 - Amsterdam Info. Vondelpark. Available at [Accessed 11.04.2019]: <https://www.amsterdam.info/parks/vondelpark>
- Ansell & Gash 2008 - Ansell, C., Gash, A. Collaborative Governance in Theory and Practice. *Journal of Public Administration Research and Theory*, Vol. 18, pp. 543 - 571.
- Arnstein 1969 - Arnstein, S. The ladder of citizen participation. *Journal of the Institute of American Planners*, Vol. 35 (4), pp. 216 - 224.
- Bandura 1986 - Bandura, A. Social foundations of thought and action: A social cognitive theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall Inc.
- Bandura 1997 - Bandura, A. Self-efficacy: The exercise of control. New York: Worth Publishers.
- Bellah et al. 1985 - Bellah, R. N., Madsen, R., Sullivan, W. M., Swidler, A., Tipton, S. M. Habits of the heart: Individualism and commitment in American life. Berkeley: University of California Press.
- Bonilla 2009 - Bonilla Hernandez, M. Collaborative and Participatory Planning Processes and Methods for Local Development. *International Journal of Architectural Research*, Vol. 3 (3), 133 - 146.
- Brand & Gaffikin 2007 - Brand, R., Gaffikin, F. Collaborative planning

in an uncollaborative world. *Planning Theory*, Vol. 6(3), 282 - 313.

Brint 2001 - Brint, S. Gemeinschaft Revisited: A Critique and Reconstruction of the Community Concept. *Sociological Theory*, 19:1.

Bryman 2012 - Bryman, A. Social Research Methods. Oxford University Press Inc.: New York, 4th edition.

Cantillon et al. 2003 - Cantillon, D., Davidson, W. S., Schweitzer, J. H. Measuring community social organization: Sense of community as a mediator in social disorganization theory. *Journal of Criminal Justice*, Vol 31(4), pp. 321 - 339.

Carmona et al. 2008 - Carmona, M., Magalhães, C., Hammond, L. Public Space. The management dimension. Routledge: London & New York

Chavis & Wandersman 1990 - Chavis, D. M., Wandersman, A. Sense of Community in the Urban Environment: A Catalyst for Participation and Community Development. *American Journal of Community Psychology*, Vol. 18, No. 1, pp. 55 - 81.

Buurt Amstelpark (Amsterdam) 2019 - Buurt Amstelpark (Amsterdam). Available at [Accessed 09.08.2019]: <https://drimble.nl/buurt-ten/3639103/amstelpark.html>

Foster - Fishman et al. 2009 - Foster - Fishman, P. G., Long, R. The

challenges of place, capacity, and systems change: the story of yes we can! *The Foundation Review*, Vol. 1(1), pp. 69 - 84.

Foster - Fishman et al. 2013 - Foster - Fishman, P. G., Collins, Ch., Pierce, S. J. An Investigation of the Dynamic Processes Promoting Citizen Participation. *American Journal of Community Psychology*, Vol. 51, pp. 492 - 509.

Gidwani and Baviskar 2011 - Gidwani, V., Baviskar, A. Urban Commons. *Economical & Political Weekly. Review of Urban Affairs*, Vol XLVI No 50.

Gusfield 1975 - Gusfield, J. R. *The community: A critical response*. New York: Harper Colophon.

Hardin 1968 - Hardin, G. *The Tragedy of the Commons*. Science, New Series, Vol. 162, No. 3859, pp. 1243 - 1248.

Harris 2001 - Harris, N. *Collaborative Planning. From Theoretical Foundations to Practice Forms*. In: Allmendinger, P., Tewdwr-Jones, M. eds. *Planning Futures. New Directions for Planning Theory*. Routledge: London & New York, pp. 21 - 43.

Healey 1997 - Healey, P. *Collaborative Planning. Shaping Places in Fragmented Societies*. Macmillan International Higher Education.

Healey 2003 - Healey, P. *Collaborative Planning in Perspective*. *Planning Theory*, Vol 2 (2), pp. 101 - 123.

Innes & Booher 2004 - Innes, J. E., Booher, D. E. *Reframing Public Participation: Strategies for the 21st Century*. *Planning Theory and Practice*, Vol. 5(4), pp. 419 - 436.

Ketter&Co 2019 - Ketter&Co. *Tuinbazen*. Available at [Accessed 08.04.2019]: <https://www.ketterenco.nl/tuinbazen/>

Li, Grimshaw et al. 2009 - Li, C. K., Grimshaw, J. M., Nielsen, C., Judd, M., Coyte, P. C., Graham, I. D. Evolution of Wenger's concept of community practice. *Implementation Science*, 4:11.

Lloyd 1833 - Lloyd, W. F. *Two Lectures on the Checks to Population*. The University of Oxford: Oxford.

Maginn 2007a - Maginn, P. *Deliberative Democracy or Discursively Biased? Perth's Dialogue with the City Initiative*. *Space and Polity*, Vol. 11(4), pp. 331 - 352.

Maginn 2007b - Maginn, P. *Towards more effective community participation in urban generation: the potential of collaborative planning and applied ethnography*. *Qualitative Research*, Vol. 6(4), pp. 25 - 43.

Manzo and Perkins 2006 - Manzo, L. C., Perkins, D. D. *Finding Common Ground: The Importance of Place Attachment to Community Participation and Planning*. *Journal of Planning Literature*, 20, 335.

McMillan & Chavis 1986 - McMillan, D. W., Chavis, D. M. *Sense of Community: A definition and theory*. *Journal of Community Psychology*, Vol. 14, pp. 6 - 23.

Monno and Khakee 2012 - Monno, V., Khakee, A. *Tokenism or Political Activism? Some Reflections on Participatory Planning*. *International Planning Studies*, Vol. 17(1), pp. 85 - 101.

Morris 1996 - Morris, E. W. *Community in theory and practice: A framework for intellectual renewal*. *Journal of Planning Literature* 11:127-150.

Mullenger 2017 - Mullenger, N. *Co-Making the City: Ideas from the Innovative City Development meeting*. Available at [Accessed 12.11.2019]: <https://blog.p2pfoundation.net/co-making-city-ideas-innovative-city-development-meeting/2017/08/03>

Municipality of Amsterdam - Stadsdeel Oud-Zuid 2009 - Municipality of Amsterdam - Stadsdeel Oud-Zuid, *Beheermaatregelenplan Vondelpark*. Municipality of Amsterdam: Amsterdam.

Municipality of Amsterdam 2011 - Municipality of Amsterdam. *Structuurvisie Amsterdam 2040. Economisch sterk en duurzaam*. Available at [Accessed 11.09.2019]: <https://www.amsterdam.nl/bestu-ur-organisatie/volg-beleid/ontwikkeling/documenten/>

Municipality of Amsterdam 2015 - Municipality of Amsterdam. *Agenda Groen 2015 - 2018: Investeren in de tuin van de Amsterdammer*. Available at [Accessed 12.08.2019]: <https://www.amsterdam.nl/bestuur-organisatie/volg-beleid/groen/>

Municipality of Amsterdam 2017 - Municipality of Amsterdam. *Visie Openbare Ruimte 2025. De huiskamer van alle Amsterdammers*. Available at [Accessed 11.09.2019]: <https://www.amsterdam.nl/bestu-ur-organisatie/volg-beleid/ontwikkeling/documenten/>

Municipality of Amsterdam 2019a - Municipality of Amsterdam. *Amstelpark*. Available at [Accessed 12.04.2019]: <https://www.amsterdam.nl/toerisme-vrije-tijd/parken/amstelpark/>

Municipality of Amsterdam 2019b - Municipality of Amsterdam. *Weetjes over het Vondelpark*. Available at [Accessed 12.04.2019]:

https://www.amsterdam.nl/toerisme-vrije-tijd/parken/vondelpark/weetjes_over_het/

Municipality of Amsterdam 2019c - Municipality of Amsterdam. *Buurtgroen steeds belangrijker voor de Amsterdammer*. *Grote Groenonderzoek 2018*. Available at [Accessed 11.09.2019]: <https://www.amsterdam.nl/ois/nieuws-ois/grote-groenonderzoek-2018/>

Ostrom 1990 - Ostrom, E. *Governing the commons. The evolution of institutions for collective action*. Cambridge University Press

Ostrom et al. 1999 - Ostrom, E., Burger, J., Field, Ch. B., Norgaard, R. B. Policansky, D. *Revisiting the Commons: Local Lessons, Global Challenges*. Science, New Series, Vol. 284, No 5412, pp. 278 - 282.

Paulin et al. 2019 - Paulin, M., Remme, R., de Nijs, T. *Amsterdam's Green Infrastructure. Valuing Nature's Contributions to People*. Ministry of Health, Welfare and Sport, National Institute for Public Health and the Environment.

Perkins et al. 1990 - Perkins, D. D., Florin, P., Rich, R. C., Wandersman, A., Chavis, D. M. *Participation and the social and physical environment of residential blocks: Crime and community context*. *American Journal of Community Psychology*, Vol. 18(1), pp. 83 - 115.

Perkins and Long 2002 - Perkins, D. D., Long, D. A. *Neighborhood sense of community and social capital: A multi - level analysis*. Psychological sense of community: Research, applications, and implications. New York: Kluwer Academic/ Plenum Publishers, pp. 291 - 318.

Pierre 2005 - Pierre, J. *Comparative Urban Governance. Uncovering Complex Causalities*. *Urban Affairs Review*, Vol. 40 (4), pp. 446 - 462.

Pretty et al. 2003 - Pretty, G. H., Chipuer, H., Bramston, P. *Sense of place amongst adolescents and adults in two rural Australian towns: The discriminating features of place attachment, sense of community and place dependence in relation to place identity*. *Journal of Environmental Psychology* 23(3): 273-87.

Price and Behrens 2003 - Price, R. H. Behrens, T. *Working Pasteur's quadrant: Harnessing science and action for community change*. *American Journal of Community Psychology*, Vol. 31(3), pp. 219 - 223.

Purbani 2017 - Purbani, K. *Collaborative planning for city development. A perspective from a city planner*. *Engineering and Environmental Sciences*, Vol. 26(1), pp. 136 - 147.

Riel & Polin 2004 - Riel, M., Polin, L. *Online Learning Communities: Common Ground and Critical Differences in Designing Technical Environments*. In *Designing for Virtual Communities in the Service of Learning* Edited by: Barab SA, Kling R, Gray JH. Cambridge University Press, pp. 16-52.

Riger and Lavrakas 1981 - Riger, S., Lavrakas, P. J. *Community ties: Patterns of attachment and social interaction In urban neighborhoods*. *American Journal of Community Psychology*, 9, 55 - 66.

Riger, LeBailly and Gordon 1981 - Riger, S., LeBailly, R. K., Gordon, M. T. *Community ties and urbanites' fear of crime: An ecological investigation*. *American Journal of Community Psychology*, 9, 653 - 665.

Rovai 2002a - Rovai, A. *Building Sense of Community at a Distance*. *International Review of Research in Open and Distance Learning*, Vol. 3, No. 1.

Rovai 2002b - Rovai, A. P. *Sense of community, perceived cognitive learning, and persistence in asynchronous learning networks*. *Internet and Higher Education* 5, pp. 319 - 332.

Sanoff 2000 - Sanoff, H. *Community Participation Methods in Design and Planning*. John Wiley & Sons: New York.

Siefkes 2009 - Siefkes, Ch. *The Commons of the Future: Building Blocks for a Common-Based Society*. Heinrich Böll Stiftung.

Unger & Wandersman 1985 - Unger, D. G., Wandersman, A. *The importance of neighbors: The social, cognitive, and affective components of neighboring*. *American Journal of Community Psychology*, Vol. 13, 139 - 170.

Walljasper 2011 - Walljasper, J. *Elinor Ostrom's 8 Principles for Managing A Commons*. Available at [Accessed 25.04.2019]: <http://www.onthecommons.org/magazine/elinor-ostroms-8-principles-managing-commmons#sthash.mlvqVjH8.dpbs>

WSDCTED 2005 - Washington State Department of Community, Trade and Economic Development *Planning for Parks, Recreation, and Open Space in Your Community*. Available at [Accessed 15.05.2019]: https://www.rco.wa.gov/documents/manuals&forms/CT-ED-IAC_parks_rec_plan_guide.pdf

Yoon 2011 - Yoon, I. *A case study of low collective efficacy and lack of collective community action*. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, Vol. 21(6), pp. 625 - 643.

Ziersch et al. 2011 - Ziersch, A., Osborne, K., Baum, F. *Local community group participation: Who participates and what aspects of neighbourhood matter?* *Urban Policy & Research*, Vol 29(4), pp. 381 - 399.

Kas prižiūri Amstelpark'ą ir Vondelpark'ą? Dviejų Amsterdamo parkų palyginamoji analizė

Tautvydas BOKMOTA

SANTRAUKA

Amstelpark'o ir Vondelpark'o palyginamosios analizės tyrimas šiandien yra kaip niekad aktualus. Amsterdamo miesto savivaldybei priėmus sprendimą įgyvendinti vadinamąjį „Spurgos ekonominį modelį“ (angl. Doughnut Economy Model), kuris turėtų prisidėti ir prie miesto „žalinimo“, daugiau dėmesio turėtų būti skiriama ir miesto parkams, žaliosioms erdvėms bei problemų juose sprendimui. Šio tyrimo rezultatai galėtų pasitarnauti ateityje, priimant ir įgyvendinant įvairius strateginius sprendimus, diegiant priemones, skirtas spręsti su parkų priežiūra ir tvarkymu susijusias problemas, o kartu ir planuojant Amstelpark'o, Vondelpark'o bei kitus Amsterdamo miesto parkus. Šiuo pokyčių metu, kai vis daugiau dėmesio yra skiriama aplinkos problemų sprendimui, šis tyrimas galėtų pasitarnauti kaip puikus pagrindas diskusijos pradžia apie viešąsias erdves, jų vaidmenį, taip pat ir apie jų valdymą, tvarkymą ir priežiūrą.

Šio tyrimo tikslas - ištirti ir pristatyti parko lankytojų, sodininkų ir bendruomeninių grupių vaidmenį viešųjų erdvių planavimo, valdymo ir priežiūros procesuose. Šia studija siekiama pasidalinti įžvalgomis apie piliečių dalyvavimą ir jų veikimą praktikoje pateikiant tai per miesto parkų priežiūros pavyzdį; prisidėti prie piliečių skatinimo įsitraukti į viešųjų erdvių tvarkymo ir priežiūros veiklas, taip siekiant demokratiškesnio, įtraukiesnio ir tvaresnio viešųjų erdvių planavimo, jų valdymo, tvarkymo ir priežiūros.

Šis tyrimas buvo įgyvendintas keliais etapais. Visų pirma, siekiant apžvelgti pagrindines šio tyrimo teorines sampratas, teorijas ir sąvokas, buvo atlikta literatūros analizė. Greta mokslinės literatūros šaltinių analizės, buvo atlikta dokumentų analizė, leidusi susipažinti su įvairias planavimo dokumentais. Atlikus literatūros ir dokumentų apžvalgą, sekė duomenų rinkimo etapas, prasidėjęs klausimynų ir interviu gidų sudarymu. Vėliau vyko dalyvaujamasis ir nedalyvaujamasis stebėjimas, apklausų ir interviu vykdymas. Šiame etape tiriamuosiuose Amstelpark'o ir Vondelpark'o parkuose buvo apklausti parkų lankytojai, atlikti interviu su parko sodininkais, bendruomeninių grupių atstovais, parkuose veikiančių meno organizacijų projektų vadovais ir Amsterdamo miesto savivaldybės atstovais. Surinkti duomenys buvo išanalizuoti ir susisteminti, naudojantis statistinės analizės įrankiais. Tyrimo rezultatai ir pagrindinės įžvalgos pateikti ir pristatyti tiek tyrime dalyvavusiems, tiek prie jo prisidėjusiems asmenims, taip pat ir kitoms suinteresuotoms šalims.

Įvairiais aspektais, įvairiomis charakteristikomis Amstelpark'o ir Vondelpark'o parkai yra labai panašūs, kai kuriais aspektais net ir identiški, tačiau piliečių įtraukimo ir dalyvavimo procesai, veiklos, pasireiškiančios šiuose parkuose, suteikia visai kitokią informaciją apie šiuos du parkus. Pasirodo, kad jie yra gana skirtingi tiek šių veiklų ir procesų skaičiumi, tiek savo įvairove, tiek savo pasireiškimo masteliu. Dėl šių skirtumų Amstelpark'o ir Vondelpark'o parkai turėtų būti interpretuojami ir traktuojami kaip individualūs atvejai, o į šių parkų problemas turėtų būti žvelgiama unikaliai, atskirai. Dabartinės šių parkų valdymo, tvarkymo priemonės ir metodai turėtų kisti į tokias priemones, kurios paskatintų demokratiškesnį ir įtraukesnį šių, o kartu ir kitų Amsterdamo miesto parkų vystymąsi ir valdymą. Dabartiniame „iš viršaus į apačią“ (angl. top - down) valdymo modelyje turėtų įvykti santykiniai pokyčiai link labiau žiedinio (angl. circular) modelio, kuriame parkų priežiūros srities ekspertų, t. y. sodininkų, balsas ir nuomonė turėtų didesnę svarbą, o jų rekomendacijos, pagrįstos patirtimi, būtų vertinamos rimčiau, į jas būtų atsižvelgiama vykdant parkų planavimo ir tvarkymo darbus.

Kai kurios kraštovaizdžio architektūros mokslinių tyrimų aktualijos

Doc. dr. Jonas ABROMAS,
Prof. dr. Petras GRECEVIČIUS,
Doc. Ramunė URBONIENĖ,
Egidijus JURKUS,
Vaida VAITKUTĖ EIDIMTIENĖ
Klaipėdos universitetas

Anotacija:

Susisteminus darnios ir tvarios kraštovaizdžio architektūros raidą, problematiką pasaulyje bei būklę Lietuvoje 1991-2021 metų laikotarpiu, nustatyta, kad kraštovaizdžio formavimo praktiniai projektai vis mažiau grindžiami mokslinių tyrimų rezultatais bei rekomendacijomis. Taip neišvengiama sprendinių primityvumo, funkcinio nepagrįstumo, prarandama galimybė sukurti aukštesnės meninės vertės ir ekologiškai pagrįstus žaliosios infrastruktūros objektus. Šio straipsnio autoriai savarankiškai vykdė tyrimus įvairiuose kraštovaizdžio architektūros sektoriuose. Šiame straipsnyje siekiama plačiau pažvelgti į kai kuriuos kraštovaizdžio mokslinių tyrimų problematikos aspektus Lietuvoje ir pateikti mokslinių tyrimų poreikio prioritetus. Pažymėtina tai, kad mokslinių tyrimų aktualijas peržvelgia įvairių patirtį turintys mokslininkai. Pvz., P. Grecevičiaus patirtis jau siekia 45 metus, o V. Vaikutė Eidimtienė tik baigia rengti daktaro disertaciją. Tai leidžia autoriams tiksliau įvertinti ilgametę mokslinių tyrimų patirtį, atsižvelgti į naujausias pasaulines tendencijas kraštovaizdžio architektūros tyrimų srityje.

Raktiniai žodžiai:

kraštovaizdžio architektūra; kraštovaizdžio moksliniai tyrimai; darni plėtra; tvari aplinka.

Anotation:

After systematizing the development of harmonious and sustainable landscape architecture, problems in the world and the situation in Lithuania in the period of 1991-2021, it has been established that practical projects of landscape formation are less and less supported by research results and recommendations. This inevitably avoids the primitiveness of solutions, functional unreasonableness, and the opportunity to create objects of higher artistic value and ecologically based green infrastructure. The authors of this article have independently conducted research in various sectors of landscape architecture. This article aims to take a broader look at some aspects of landscape research issues in Lithuania and to present priorities for research needs. It is noteworthy that the topicality of research is reviewed by the various experiences of content researchers. If P. Grecevičius' experience is already 45 years old, then V. Vaikutė Eidimtienė is just finishing her doctoral dissertation. This allows the authors to more accurately evaluate the many years of research experience, to take into account the latest global trends in the field of landscape architecture research.

Keywords:

landscape architecture; landscape research; sustainable development; sustainable environment.

IVADAS

Problema. Atskirose kraštovaizdžio architektūros tematikos srityse darbuojasi kai kurių Lietuvos universitetų ir kolegijų mokslininkai: VU, KU, VGTU, KTU, VDA ir VDU mokslininkai, Klaipėdos valstybinės kolegijos, Kauno miškų technologijų kolegijos specialistai. Tačiau jų atliekamų ar planuojamų atlikti tyrimų tematika nekoordinuojama jokių valstybės valdymo institucijų. Bene svarbiausia tai, kad nėra vieno koordinacinio centro, kuris sujungtų ir racionaliai suorientuotų kraštovaizdžio architektūros mokslinių tyrimų veiklas bei jų finansavimą. Atskiruose sektoriuose moksliniai tyrimai vykdomi saugomų teritorijų tarnybos, Aplinkos ministerijos, Kultūros ministerijos ir kitų institucijų. Nevykdomas turimų mokslinių temų ir atliktų tyrimų vertės monitoringas. Rengiant konkrečius kraštovaizdžio planavimo projektus nepakankamai įvertinami disertantų vykdytų mokslinių tyrimų rezultatai ar mokslinės rekomendacijos. Tai ypač raiškiai pademonstruota rengiant naująjį LR Teritorijos bendrąjį planą, kuriame neatspindimas šiandieninis bendrosios kraštovaizdžio teorijos bei kraštovaizdžio architektūros mokslo įdirbis. Atskiroms institucijoms formuojant mokslinių tyrimų tematiką neužtikrinamas mokslinių tyrimų tęstinumas, kompleksiskumas. Kai kuriose kraštovaizdžio tyrimų sektoriuose vėluojama, metodikų ar mokslinių rekomendacijų rengimas pradedamas tuomet, kai jau aplinkoje ryškėja konfliktinės situacijos (urbanistinė plėtra, vėjo energetiniai įrenginiai, saulės jėgainių laukai...). Taip prarandamas mokslinių tyriminių darbų panaudojimo efektyvumas.

Kai kurių straipsnyje vartojamų sąvokų patikslinimas. Analizuojant kraštovaizdžio architektūros vertinimo ir formavimo klausimus daug problemų iškyla dėl vartojamų sąvokų reikšmės supratimo. Todėl prieš apžvelgiant kraštovaizdžio architektūros mokslinių tyrimų problematikos lauką reikia patikslinti keletą esminių sąvokų. Toliau šioje metodikoje vartojama sąvoka „**kraštovaizdžio architektūra**“ apima ne tik akivaizdžias regimąsias, bet ir mažiau apčiuopiamas kraštovaizdžio savybes bei neturi būti painiojama su siauresne daugelio autorių siūloma „kraštovaizdžio“ sąvoka, kuri apima tik regimąsias savybes. Vertinant kraštovaizdžio architektūros objektą būtina atkreipti dėmesį,

Atskiroms institucijoms formuojant mokslinių tyrimų tematiką neužtikrinamas mokslinių tyrimų tęstinumas, kompleksiskumas

kad tai ypač sudėtingas daugiaplanis, erdvėje ir laike kintantis objektas, kurį reikia vertinti ne tik kaip kraštovaizdžio visumos ar elementų emocinį poveikį žmogui, bet ir atsižvelgti į daugelį kitų ne mažiau svarbių faktorių. Skirtingų „kraštovaizdžio architektūros“ sąvokų aiškinimo atveju labai svarbu tiek vertinamos teritorijos savybės, jos statusas ir reikšmė, tiek ir kraštovaizdžio vertinimo tikslai. Vienais atvejais užtenka tik vaizdo kokybės vertinimo, kitais atvejais būtinas kompleksinis požiūris, kai vertinamas ne tik kraštovaizdžio emocinis poveikis lankytojiui, bet ir daug kitų ne mažiau svarbių savybių, o kraštovaizdis suprantamas kaip daugiaplanis objektas.

Kraštovaizdžio architektūra - architektūros šaka, kurios objektas - žmogaus gyvenamosios aplinkos erdvinis formavimas, gamtinę aplinką ir atskirus jos komponentus darniai sujungiant su architektūriniais, urbanistiniais ir inžinieriniais komponentais į vieną visumą. Kraštovaizdžio architektūra apima tokias specifines kraštovaizdžio formavimo veiklas: planavimą, projektavimą, kraštovaizdžio mokslą, vadybą ir sodų/parkų projektavimą.

Kraštovaizdžio sąvoka aiškiai nukreipta į regimų aplinkos savybių ar charakteristikų, įskaitant ir gamtinius, ir antropogeninius elementus, fizinius ir biologinius išteklius, kurie gali būti vizualiai identifikuojami, poveikį, o biologinės funkcijos, kultūrinės/istorinės vertybės, laukinė gamta, nykstantys gyvūnai, bioįvairovė, rekreacinių veiklų galimybės ir daugybė kitų pojūčių, kvapų ir skonių nėra įtraukiamos (Grecevičius 1982; Daniel and Vining 1983; Amir and Gidalizon 1990).

Reprezentacinis kraštovaizdis - tikslingai formuojamas kraštovaizdžio vertybių karkasas, kuriuo išryškinamos planuojamai vietai, regionui ar kraštui būdingos išskirtinės vertybės, žmogaus sąmonėje sukuriančios savitą vietovės, regiono ar valstybės įvaizdį.

Kraštovaizdžio apsauga - tai veiksmai, kuriais siekiama išsaugoti ir palaikyti svarbias arba būdingas kraštovaizdžio ypatybes, pateisinant jo paveldo vertę, atsiradusią dėl natūralių procesų ir (arba) žmonių veiklos.

Kraštovaizdžio architektūros kokybės etalonas (tikslas) - tai konkrečiam kraštovaizdžiui ar kraštovaizdžio architektūros objektui moksliskai pagrįstas ir kompetentingų valdžios institucijų nustatytas bendruosius visuomenės siekius atitinkančių jo bruožų ir ypatumų kompleksas.

Kraštovaizdžio architektūros tyrimai - procesas, kurio metu kraštovaizdžio architektūros, geografijos, ekologijos, architektūros ar kitų disciplinų metodais išaiškinama kraštovaizdžio struktūra bei jame vykstančių integracinių procesų dėsningumai, taip pat įvairiais pažintiniais kriterijais nustatomas kraštovaizdžio teritorinis diferencijavimasis. Galimi tokie svarbiausi kraštovaizdžio architektūros mokslinių tyrimų lygiai:

- fundamentalieji tyrimai, išreiškiantys kraštovaizdžio architektūrą kaip nuolat kintantį, objektyvų meninį ir socialinį reiškinį, priklausomą nuo gamtinių, architektūrinių, technologinių, psichologinių, ekonominų, ekologinių ir kitų veiksnių;
- taikomieji tyrimai, išreiškiantys kraštovaizdžio architektūrą kaip konkrečią erdvę žmonėms ir jų veiklai: percepciniai (vizualiai suvokiamos arba semantiškai įprasmintos erdvės), resursiniai (apibrėžto išteklių potencialo teritorijos) ir projektiniai (vienodi planavimo požįriu kraštovaizdžio arealai).

Kraštovaizdžio architektūros mokslinių tyrimų valstybinė politika - kompetentingų valdžios institucijų bendrų principų, strategijų ir gairių, leidžiančių imtis konkrečių priemonių kraštovaizdžio vertybėms saugoti, kurti, valdyti ir planuoti, raiška.

Kraštovaizdžio architektūros teritorinė struktūra (mozaika) - apibendrintas kartografinis gamtinių, antropogenizuotų bei antropogeninių kraštovaizdžio architektūros objektų, elementų arba kompleksų struktūros vaizdas.

METODIKA

Vertinant kraštovaizdžio architektūros mokslinių tyrimų kokybę, daugiausia diskusijų sukelia klausimai dėl vertinimo rezultatų perteikimo objektyviais kriterijais, t. y. ar kraštovaizdžio kokybę galima apibrėžti aiškiais kiekybiniais rodikliais išmatuojamomis savybėmis, ar kraštovaizdžio kokybė yra savybė, kuri gali būti įvertinta tik subjektyviais kokybiniais rodikliais (Shuttleworth 1980). Pirmuoju atveju bandoma išskirti kraštovaizdžio rodiklius, kurie apibūdintų kraštovaizdžio vizualinę kokybę, o kitais atvejais bandoma nustatyti visuomenės ar asmenų požiūrį į konkretų kraštovaizdį (Dearden 1985). Orland ir kt. (1995) aprašė kokybinius metodus, kurių pagrindas yra žmonių nuostatos ir požiūris į atitinkamus kraštovaizdžius, ir kiekybinius metodus, kurie tiesiogiai apibūdina fizines regėjimo lauko savybes.

Kraštovaizdžio architektūros vertinimas kiekybiniais rodikliais yra būtinas tiksliam valdymo veiksmų poveikio estetinėms kraštovaizdžio savybėms pagrindimui (Buhyoff et al. 1994). Žmonių veiklos poveikis kraštovaizdžio architektūros estetinėms savybėms reikalauja tikslaus galimo poveikio vertinimo, kuris būtų pagrįstas aiškiais ir visuomenei suprantamais rodikliais, nurodant galimos kraštovaizdžio vertės pakitimus bei tokių prognozių pagrindimus.

Yra sukurta daugybė kraštovaizdžio vertinimo metodų. Jų spektras labai platus ir apima tiek subjektyvius konkrečių asmenų ar žmonių grupių požiūrio vertinimo metodus, tiek ir metodus (Shafer ir kt. 1969), kurie remiasi konkrečių fizinių savybių, formuojančių subjektyvų žmogaus kraštovaizdžio architektūros suvokimą, vertinimą (Linton 1968; Land Use Consultants 1971).

Iš šiuolaikinių kraštovaizdžio architektūros vertinimo metodų galima išskirti kraštovaizdžio ar jo elementų aprašomuosius ir viešosios nuomonės tyrimo metodus, kurie skirstomi į kiekybinius ir nekiekybinius metodus (Arthur ir kt. 1977). Briggs ir France (1980) išskiria tiesioginius ir netiesioginius kraštovaizdžio vertinimo modelius, o Crofts (1975) aprašo dviejų tipų metodus: t. y. viešosios nuomonės ir pakaitinių komponentų metodą. Daniel ir Vining (1983) kraštovaizdžio tyrimo metodus skirsto į ekologinį, formaliosios estetikos, psichofizinį, psichologinį ir fenomenologinį. Apžvelgus kraštovaizdžio tyrimo meto-

dus, galima juos suskirstyti į aprašomuosius (inventorizacijos), viešosios nuomonės bei kiekybinius holistinius metodus:

- Aprašomieji metodai apima aprašomuosius ekologinius ir formaliosios estetikos vertinimo metodus, kurie daugiausia taikomi siekiant kraštovaizdžio vertinimo rezultatus pagrįsti objektyviais kriterijais;
- Viešosios nuomonės tyrimo metodai, pavyzdžiui: psichologinis ir fenomenologinis, dažnai atliekami naudojant klausimynus ir yra susiję su žmonių, jų grupių ar visuomenės nuostatų tyrimais;
- Kiekybiniai holistiniai metodai, tokie kaip psichofiziologiniai ar pakaitinių komponentų, sujungia ir subjektyvius, ir objektyvius kraštovaizdžio tyrimo metodus.

Kiekvienu atveju, atsižvelgiant į kraštovaizdžio vertinimo tikslus, svarbu patikrinti kraštovaizdžio vertinimo metodų tinkamumą bei pagrįstumą ir nustatyti prielaidas metodų taikymui. Išorinis ir vidinis tinkamumas yra aktualus visoms kraštovaizdžio vertinimo sistemoms. Išorinis tinkamumas iš dalies atspindi, kaip gerai sukurta kraštovaizdžio vertinimo sistema ir kaip ji atitinka esamą situaciją, o vidinis tinkamumas parodo, kaip veikia vertinimo sistema (Buhyoff et al. 1995).

Pasaulinėje kraštovaizdžio architektūros vertingumo tyrimų praktikoje naudojami metodai:

- A. Kraštovaizdžio kokybės vertinimo aprašomieji metodai:
 1. Formaliosios estetikos modelis.
 2. Ekologinis modelis.
- B. Viešosios nuomonės tyrimų taikymas vertinant kraštovaizdžio kokybę:
 1. Psichologinis modelis.
 2. Fenomenologinis (suvokimo) modelis.
 3. Konsensuso (sutarimo arba kompromiso) modelis.
- C. Kiekybiniai holistiniai metodai:
 1. Psichofiziniai modeliai.
 2. Pakaitinių komponentų modeliai.
 3. Vaizdo valdymo sistemos.

Vertinant kraštovaizdžio kokybę naudojami aprašomieji tyrimai, kurie susideda tiek iš kiekybinių, tiek ir iš kokybinių tyrimo metodų. Metodai taikomi analizuojant ir aprašant įvairias kraštovaizdžio architektūros sudedamąsias savybes (Arthur ir kt. 1977). Viena atvejais aprašomieji kraštovaizdžio vertinimo metodai yra susiję su elementų klasifikavimu, kai bandoma apžvelgti tyrimų objektų savybes ir pagal jų panašumus juos skirstyti į grupes. Tokio metodo pavyzdys yra vadinamieji formaliosios estetikos modeliai. Kiti aprašomieji metodai, pavyzdžiui, ekologiniai, nėra susiję su klasifikavimu, o tik apibūdina santykius tarp pasirinktų kraštovaizdžio komponentų ir aplinkos kokybės bei taip įvertina kraštovaizdžio kokybę (Briggs ir France 1980).

Formaliosios estetikos modelio pagrindas yra tas, kad kraštovaizdžio architektūros estetinė vertė yra tiesiogiai susijusi su kraštovaizdžio kompozicinėmis charakteristikomis, kurios yra apibūdinamos formomis, linijomis, spalvomis ir tekstūromis bei jų tarpusavio ryšiais. Ryšiai tarp jų yra nustatomi klasifikuojant kiekvieną išskirtą arealą pagal atitinkamų kompozicinių charakteristikų įvairovę, darnumą, vientisumą ir panašiai. Šiame modelyje dažniausiai taikomas ekspertinis vertinimas, kurį atlieka kraštovaizdžio architektas (Daniel and Vining 1983).

Kadangi kraštovaizdžio kokybės vertinimas baigiasi priskiriant kraštovaizdžiui konkrečius kompozicinius požymius, neįvardijant galutinių ar tarpinių matų, sunku skirtingai atliktų vertinimų rezultatus suderinti tarpusavyje, juos susieti ar lyginti. Taigi, naudojant šiuos metodus, sudėtinga nustatyti kraštovaizdžio kokybės vertę, metodas turi rimtų trūkumų, susijusių su vertinimo kriterijų patikimumu ir tikslumu (Daniel and Vining 1983).

Taikant ekologinį modelį kraštovaizdis apibūdinamas kaip naudotojų kraštovaizdis (Daniel and Vining 1983). Ekologiniai modeliai taikytini tik tam tikrose specifinėse, ypač saugomose gamtinėse, teritorijose, juos sunku pritaikyti bendram kraštovaizdžio vertinimui. Ekologiniuose kraštovaizdžio vertinimo modeliuose dauguma kraštovaizdį formuojančių natūralių veiksnių paliekami nuošalyje, išskiriant tik žmogiškojo faktoriaus įtaką aplinkai, kai žmogaus paveikti ir pakeisti aplinkos ele-

mentai dažniausiai vertinami neigiamai (Daniel and Vining 1983).

Pagrindinė sąlyga taikant ekologinį modelį yra ta, kad kraštovaizdžio kokybė yra tiesiogiai susijusi su natūralios ekosistemos vientisumu. Šio modelio pagrįstumas priklauso nuo prielaidos, kad aukščiausią kraštovaizdžio kokybę parodo kraštovaizdžio „natūralumas“, kur „natūralumas“ suprantamas kaip nepaveiktas žmogaus. Šiame modelyje dažniausiai taikomas ekspertinis vertinimas, kurį atlieka ekologai-ekspertai (Daniel and Vining 1983).

Pastaruoju metu išaugus viešajam interesui išsaugoti kraštovaizdžio grožį, atsirado ir kraštovaizdžio kokybės vertinimo, pagrįsto viešosios nuomonės tyrimais, poreikis (Arthur et al. 1977). Iš tiesų argumentas, kad geriausias duomenų šaltinis tokiam subjektyviam klausimui, kaip kraštovaizdžio kokybė, - visuomenės nuomonė, yra logiškas. Nors kraštovaizdžio architektūros ekspertai gali tvirtinti, jog jų pareiga yra formuoti visuomenės nuomonę šiais klausimais, tačiau vis tiek kraštovaizdis galiausiai turėtų būti formuojamas atsižvelgiant į visų asmenų, susijusių su juo, nuomones (Briggs and France 1980).

Kraštovaizdžio architektūros objektų (parkų, viešųjų visuomeninių erdvių, urbanistinių darinių) kokybės vertinimas priklauso nuo to, kaip visuminę kraštovaizdžio architektūros kokybę bendrai įvertino kiekvienas atskiras stebėtojas. Šie metodai, nors ir pagrįsti subjektyviais vaizdo vertinimais, sujungia atskirų asmenų nuomonių skirtumus ir jų įvairovę, todėl gali būti įvardijami kaip patikimi. Viešosios nuomonės tyrimų modeliai pateikia visuminį kraštovaizdžio architektūros vertinimą, priešingai nei aprašomieji kraštovaizdžio vertinimo metodai, kurie įvardija tik matuotų elementų reikšmes (Dunn 1976).

Psichologiniai modeliai naudojami siekiant įvertinti žmonių požiūrį į kraštovaizdį. Įvairios studijos parodė, kad tokie grynai psichologiniai dariniai, kaip sudėtingumas, mistiškumas, pastebimumas ar darnumas, yra labai svarbūs faktoriai, formuojantys žmonių nuomonę apie kraštovaizdį (Buhyoff et al. 1994). Psichologiniai modeliai, vertinant požiūrį į kraštovaizdį, remiasi tyrimo teritorijoje gyvenančių, joje besilankančių žmonių pojūčiais ir suvokimu. Vaizdingi kraštovaizdžiai asocijuojasi su teigiamais jaus-

mais (tokiais, kaip saugumas, atsipalaidavimas, jaukumas, laimė), nevaizdingas kraštovaizdis gali sukelti lankytojams stresą, baimę, nesaugumo jausmą ir kitus neigiamus pojūčius (Daniel and Vining 1983).

Taikant psichologinius metodus pasitelkiama daug įvairių stebėtojų ir naudojamos kiekybinės vertinimo skalės, todėl gali būti tiksliai nustatytas jų patikimumas ir jautrumas. Tai yra svarbus privalumas, nes leidžia vertinimo užsakovams tiksliai parodyti tyrimo tikslumo laipsnį ir gana patikimai pagrįsti nustatytą kraštovaizdžio vertę. Šių metodų pagrindas yra tas, kad kraštovaizdį vertina žmonės, kurie vienaip ar kitaip naudojami kraštovaizdžiu ir yra su juo susiję, o tai kaip ir patvirtina, kad jų vertinimas yra pagrįstas (Daniel and Vining 1983).

Fenomenologinis modelis daugiau dėmesio skiria individualiems pojūčiams, lūkesčiams bei interpretacijoms. Kraštovaizdžio suvokimo procesas yra suprantamas kaip „intymus“ žmogaus susitikimas su aplinka (Daniel and Vining 1983). Pagrindinis vertinimo metodas yra išsamus pokalbis arba žodinė apklausa. Pagal fenomenologinį modelį negalima klasifikuoti kraštovaizdžio remiantis estetikos terminais.

Dauguma kraštovaizdžio architektūros vertinimo metodų paremti prielaida, kad įmanomas bendras sutarimas nustatant, kas yra vertingas kraštovaizdis. Ši prielaida susijusi su manymu, jog „vizualinė kokybė“ yra esminė kraštovaizdžio savybė ir ji gali būti objektyviai nustatyta (Jacques 1980). Sutarimo klausimas yra pagrindinė kraštovaizdžio suvokimo ir nuomonių apie kraštovaizdį tyrimų tema.

Kiekybiniai holistiniai kraštovaizdžio architektūros tyrimo metodai apima tiek kiekybinius visuomenės nuomonės tyrimus, tiek kraštovaizdžio savybių apibūdinimą. Siekiant tiksliai prognozuoti aplinkos pokyčių įtaką kraštovaizdžio kokybei, vertinimas turi būti sistemiškai susietas su fizinėmis, biologinėmis ir socialinėmis aplinkos savybėmis (Arthur et al. 1977).

Kokybiniai holistiniai metodai suderina įvairius metodus, tiek tuos, kurie remiasi atskirų kraštovaizdžio rodiklių vertinimu (aprašomieji metodai), tiek metodus, kurie akcentuoja kraštovaizdžio elementų sąveiką vertinant kraštovaizdžio kokybę (viešosios nuomonės tyrimais pagrįsti modeliai). Šiems metodams at-

stovauja tokie kiekybiniai holistiniai modeliai, kaip psichofizinių ir pakaitinių komponentų (Buhyoff and Riesenman 1979; Arthur et al. 1977).

Šių metodų išskirtinis bruožas yra statistinio metodo, žinomo kaip daugianarė regresinė analizė, naudojimas nustatant matematinius ryšius tarp esamų kraštovaizdžio elementų ir vaizdingumo vertinimo. Kraštovaizdžio architektūros elementų įtaka kraštovaizdžio kokybės suvokimui nustatoma įvertinant žmonių požiūrį į juos, o kraštovaizdžio komponentų vertinimų suminis rezultatas sudaro galimybę vaizdo kokybės įvertinimą susieti su kitais panašiais kraštovaizdžiais.

Šie kraštovaizdžio vertinimo modeliai yra labiau naudojami moksliniuose tyrimuose nei atliekant poveikio vertinimą, jie skirti nustatyti suvokiamą vaizdingumo kokybę remiantis kiekybiniais kraštovaizdžio požymiais (Palmer 1983).

Psichofizinis modeliavimas yra numatymas, kaip žmonės vertins kraštovaizdžio vizualinę kokybę atsižvelgdami į fizinių kraštovaizdžio savybių reikšmes (Daniel and Vining 1983). Psichofiziniame požiūryje yra užslėptas principas, kad siekiant gauti reikšmingų rezultatų, stebėtojo suvokimo proceso metu modelis nebūtinai turi būti užbaigtas visais įmanomais aspektais, o jo pagrįstumas - patvirtintas tyrimais (McAulay 1988).

Tradiciniai psichofiziniai modeliai, nors ir „neklasifikuoja“ kraštovaizdžių, yra skirti prognozuoti vaizdingumo suvokimą ar vaizdo kokybę atsižvelgiant į kintamuosius, kurie dažnai atrenkami pagal jų suvokimą, o ne „tikrąją“ jų įtaką kraštovaizdžio kokybės formavimui (Buhyoff et al. 1994). Pakaitinių komponentų metodai nustato kraštovaizdžio fizinių elementus, kuriuos būtų galima susieti su kraštovaizdžio patrauklumo vertinimais. Vizualinėmis valdymo sistemomis siekiama tiek numatyti, tiek ir paaikškinti vaizdo patrauklumą. Jų pagrindinis tikslas yra galimo poveikio rezultatų vertinimas ir prognozavimas (Bishop and Hulse 1994).

Psichofiziniais kraštovaizdžio vertinimo metodais siekiama nustatyti matematinius ryšius tarp fizinių kraštovaizdžio savybių ir patrauklumo vertinimo (Daniel and Vining 1983). Šiuo atveju domina ryšys tarp aplinkos fizikinių savybių (topografija, mikroklimatas, augalija,

vanduo, ir t. t.) ir psichologinių atsakymų (paprastai vertingumo, estetiškos vertės ar gamtos grožio suvokimo). Kraštovaizdžio ypatumai, pavyzdžiui, žemės danga, žemėnauda, miško medyno struktūra ir išdėstymas, yra išmatuojami ir tada statistiškai susiejami su vaizdinės kokybės suvokimu. Vaizdo kokybės įvertinimui naudojamos tokios priemonės, kaip poriniai palyginimai, Likerto bei kitos rūšiavimo ir reitingavimo skalės (Arthur et al. 1977). Dažniausiai naudojamas metodas šių santykių nustatymui yra daugialypė tiesinė regresija (Buhyoff et al. 1994).

Iš visų kraštovaizdžio vertinimų šie metodai pasižymi griežčiausiu ir plačiausiu tiriamojo objekto vertinimu. Rezultatai parodė, kad jie yra labai jautrūs nedideliems kraštovaizdžio pokyčiams, o psichofizinės funkcijos pasirodė labai atsparios kraštovaizdžių ir respondentų kaitai (Daniel and Vining 1983). Remdamiesi rangine arba intervaline matavimo skalėmis, psichofiziniai metodai gali parodyti skirtingus kraštovaizdžių kokybės vertinimus, kurie skiriasi nežymiai. Tačiau jie reikalauja didelio vaizdų kiekio, kad reprezentuotų visas kraštovaizdžio fizines savybes, naudojamas vaizdingumui apibūdinti (Hull and Revell 1989). Remdamiesi prielaida, kad viešoji nuomonė yra tinkama priemonė kraštovaizdžio kokybės vertinimui (Daniel and Vining 1983), psichofiziniai metodai parodo aiškų skirtingų kraštovaizdžių vaizdo kokybės skirtumų suvokimą (Buhyoff et al. 1994). Tačiau šių modelių naudojimas yra palyginti brangus ir reikalaujantis daug laiko, be to, jie tinkami ne visų kraštovaizdžių tipų vertinimui ir netinkami tikslinėms stebėtojų grupėms (Daniel and Vining 1983). Pati šių modelių struktūra dažnai būna ribojantis veiksnys platesniems apibendrinimams bei interpretacijoms (Buhyoff et al. 1994).

Tokios rezultatų savybės, kaip tikslumas, objektyvumas, taip pat visuomenės nuomonės įvertinimas yra labai svarbūs aspektai, todėl psichofiziniai vertinimai naudingi daugeliu atvejų. Vertinimai nesiremia vieno eksperto nuomone, o pagrįstai atspindi, kaip respondentai vertina kraštovaizdžio kokybę, bei gali būti tiesiogiai susieti su galimais valdymo veiksmais (Daniel and Vining 1983).

Pakaitinių komponentų metodų pagrindas yra tų kraštovaizdžio fizinių elementų, kurie

1 pav. Vėjo elektrinės padiktavo naujų mokslinių tyrimų poreikį. (J. Abromo nuotrauka)

gali atspindėti vaizdo kokybę, identifikavimas ir įvertinimas. Atskiri elementai vertinami neatsižvelgiant į kitus elementus, jų identifikavimas ir įvertinimas aptarti. Kadangi šiame modelyje elementų įtakos kraštovaizdžio kokybei reikšmė susieta su viešosios nuomonės vertybine skale, kiekvieno elemento indėlis į vaizdingumą gali

būti statistiškai patikimai išreikštas (Arthur et al. 1977).

Vizualinės valdymo sistemos (VVS) yra paprastos sistemos, kurios, priimant sprendimus dėl kraštovaizdžių klasifikacijos, naudoja numanomus vaizdinius ir lengvai pastebimus fizinius kraštovaizdžio požymius. Kadangi eksper-

Rodikliai	Rodiklių apibūdinimas
Įvairovė	Rodiklis, kuris prisideda kuriant vizualinę kraštovaizdžio vertę.
Vieningumas	Rodiklis, kuris prisideda kuriant kraštovaizdžio vizualinę darną bei vizualinę kokybę.
Ryškusumas	Rodiklis yra susijęs su kraštovaizdžio elementų įvairove, kai jo kontrastas su kitais elementais palieka teigiamą ir įsimintiną vizualinį įspūdį.
Paslaptiškumas	Rodiklis, keliantis susidomėjimą ir smalsumą, taip sukurdamas kraštovaizdžio vizualinę vertę.
Natūralumas	Rodiklis yra susijęs su vienvėde ir taip parodo nepažeistą kraštovaizdžio elementų sistemos vientisumą.
Darnumas	Rodiklis, suteikiantis galimybę suvokti kraštovaizdį kaip elementų visumą, o ne kaip chaotišką atskirų elementų išsidėstymą.
Harmoningumas	Rodiklis, susijęs su vienvėde ir parodo teigiamai vertinamą kraštovaizdžio elementų išdėstymą.
Unikalumas	Rodiklis, keliantis susidomėjimą kraštovaizdžiu dėl savo retumo ir išskirtinumo.
Struktūra	Reiškia linijų, formų, spalvų, tekstūros pasikartojimą, konfigūraciją ir harmoniją.
Suderinamumas	Atspindi kraštovaizdžio elementų vienybę, harmoniją bei pusiausvyrą, kuri sukuria pasitenkinimo jausmą.
Įsimintinumas	Tai kraštovaizdžio savybė išlikti stebėtojo atmintyje ilgą laiką ir yra susijusi su ryškumu.

1 lentelė. Kraštovaizdžio estetiškos vertės rodikliai (Grecevičius, P., Urbonienė, R. 2014).

tai ar atitinkamos kompiuterinės sistemos gana moksliskai patikimu lygiu gali atlikti pagrindimo ir analizės funkcijas aiškiai apibrėžtoje teritorijoje, šios sistemos gali būti naudojamos tiek vertinant, tiek ir pagrindžiant kraštovaizdžio kokybę (Buhyoff et al. 1994).

Taigi kraštovaizdžio architektūros tyrimų ir vertinimo metodų spektras platus, bet Lietuvos kraštovaizdžio formavimo praktikoje naudojamas labai ribotai.

Energetikos poveikis kultūriniam kraštovaizdžiui. Jau 9-ame dešimtmetyje kraštovaizdžio architektai atkreipė dėmesį į Lietuvos agrarinį kraštovaizdį ir urbanizuotas teritorijas, darkančias elektros perdavimo linijas (Daniulaitis G., Bučas J., kt.). Vėliau kraštovaizdyje atsirado nauji vertikalūs akcentai: mobilaus ryšio bokštai, vėjo elektrinės (1 pav.). 1990 metais rengiant kai kurių rajonų bendruosius planus teko atlikti operatyvius lokalius mokslinius tyrimus siekiant nustatyti orientacinius apsauginių zonų atstumus nuo vėjo elektrinių iki saugomų teritorijų (Abromas J., Grecevičius P., Trutnevis V.). Panašių tyrimų, kurių pagrindu būtų laiku parengtos planavimo normos, stygius lėmė vėjo elektrinių parkų, darkančių

kultūrinio kraštovaizdžio vertybes, atsiradimą Šilutės, Kretingos ir kituose rajonuose. Alternatyvios energetikos technologijų plėtros poveikis kultūriniam ir gamtiniam kraštovaizdžiui ateityje nekelia abejonių. Vėjo elektrinių vizualinio poveikio kraštovaizdžiui moksliniai tyrimai jau įgauna konkrečius skaitinius parametrus (1 lentelė).

Architektūros kaitos poveikio kultūriniam kraštovaizdžiui aspektai. Architektūros istorijoje, taip pat ir pastaraisiais metais vis dažniau atsigręžiama į žmogų ir gamtą. Globalinio atšilimo periodu tokios tendencijos skatintinos ir reikšmingai prisideda prie šiltanamio efekto mažinimo, taip pat esminio gyvenimo kokybės pagerinimo. Čia reikšmingą įtaką įgauna ne tik projektuotojų, bet ir visuomenės ar vietinių bendruomenių nuomonė. Visuomenės nuomonė ypač sustiprėjo sprendžiant želdinių išsaugojimo klausimus.

Nuo Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo (1990 m.) prabėgus 30 metų subrendo nauja karta, kuri gimė ir augo postsovietinėje miesto aplinkoje. Pereinamuoju laikotarpiu visos postsovietinės šalys išgyveno panašius procesus (žaliųjų erdvių praradimus pertvarkant į

2 pav. Saulės moduliai ant pastato stogo reikšmingai pakeičia architektūros raišką. (P. Grecevičiaus nuotrauka)

3 pav. Las Ramblas centrinė gatvė Barselonoje<...> pagal gatvės ilgį panaši į Kauno Laisvės alėją<...> Čia auga dideli medžiai ir niekas nesiruošia jų pjauti<...>čia medžius žmonės myli, saugo<...> Čia niekas gatvėse nepjauna medžių taip kaip Kaune ir kituose Lietuvos miestuose<...> negailestingai ir masiškai<...> Čia savivaldybių mentalitetas kitoks<...> (V. Petrušonis)

privačią nuosavybę, fizines, emocinio, idėjinio, estetinio turinio bei kokybės transformacijas). Palaipsniui socialinė, ekonominė, gamtinė miesto aplinka kito sudarydama darnią visumą, augo bendruomeniškumas, kurio plėtojimui atsirado naujų socialinių kultūrinių erdvių būtinybė. Susikūrusios miesto bendruomenės bei jaunoji karta, suprasdamos kaimynystėje gyvenančių žmonių, kvartalo ar gatvės gyventojų poreikius, siekia dalyvavimo socialiai jautrių ir tvarių miesto objektų planavimo procese - šiuolaikiniame miestovaizdžio formavime. Gyventojų ir sprendimo galią turinčių įstaigų bei specialistų ryšiai, nauji bendradarbiavimo modeliai yra būtini atpažįstant, išryškinant, vėliau sprendžiant miestovaizdžio projektavimo problemas.

Miestovaizdis yra suvokiamas ir emociškai, nes tam tikri aplinkos parametrai sukelia teigiamas arba neigiamas emocijas, kurios yra asociatyvios ir išlieka ilgą laiką. Atmintyje fiksuoti išgyvenimai, susiję su regos, skonio, uoslės, lytėjimo ir klausos pojūčiais, sustiprina mentalinį miesto įvaizdį (Stefanou, Vasilara 2013). Psichoemociniai pojūčiai yra taip pat svarbūs vietos tapatybės struktūros, regiono charakterio suvokimo elementai, kuriuos reikėtų valdyti miesto planavimo lygmeniu.

Aktyvėjanti miesto bendruomenė į žaliųjų erdvių formavimo procesą įtraukiama įvairiai: kviečiama į projektų svarstymus, kūrybines dirbtuves, dalyvauti moksliniuose tyrimuose

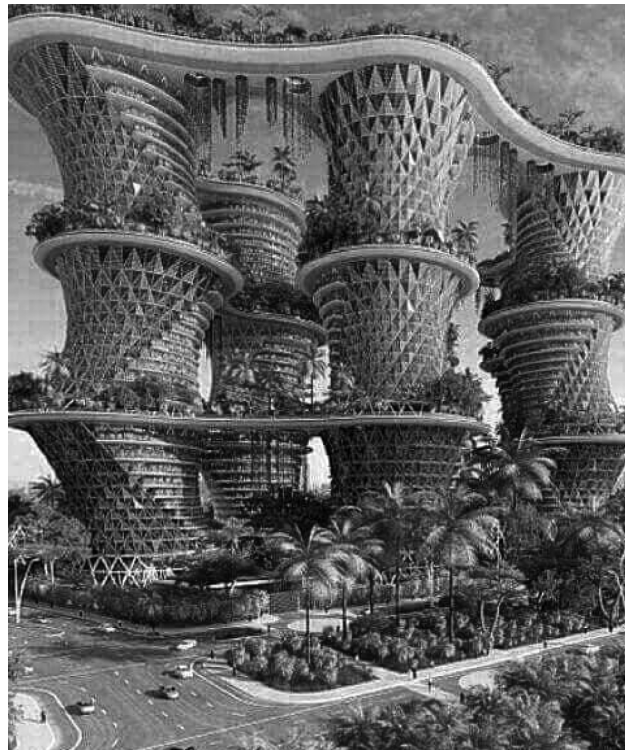
(mentalinio žemėlapio braižymas), diskusijose, pokalbiuose, apklausose, pildyti anketas. Naudojami tiesioginio ir netiesioginio įtraukimo būdai.

Skirtingų sričių specialistų, organizacijų bei sektorių bendradarbiavimas sukuria palankesnes visuomenės įtraukimo į miesto urbanistinius sprendimus sąlygas, skatina kūrybinio sektoriaus raiškų/veiklų įvairovę, kuria naujas kūrybines bendrų veiklų formas, inspiruoja visuomenės bei valdžios diskusijas. Įvairiomis metodikomis bei principais paremtos plataus spektro veiklos stiprina identitetą, visuomenės ir žaliųjų erdvių santykį bei labiau pritaikytą visuomenės poreikiams kraštovaizdžio objektų kūrimą.

Tvarus Kauno miesto kraštovaizdžio formavimas paremtas (pagal prioritetinę tvarką) ekonominiu, kultūriniu ir ekologiniu (vienodas taškų kiekis) bei socialiniu principu. Prieš skelbiant projektavimo darbų konkursus vykdomos apklausos, interaktyvios diskusijos, pirminės analizės rezultatai pateikiami suinteresuotų grupių susitikimuose su ekspertais (dalyvauja kviestiniai specialistai iš užsienio, pvz., Tom Rye, Edinburgo Napier universiteto, Škotija; Aitor Albaina, Vitorija - Gasteiz savivaldybės Aplinkosaugos studijų centro, Ispanija; Simone Bosetti, TRT transporto ir teritorijų planavimo paslaugų įmonės, Italija, Milanai ir kt.), viešuose svarstymuose, pristatymuose, kiek rečiau (pagal poreikį) atliekami socialiniai tyrimai. Mies-

4 pav. Kai architektūra susipina su kraštovaizdžio architektūra: Zaha Hadid projektas Singapūre.

5 pav. Kairėje: Utopinis miesto ūkininkavimo Indijoje projektas, kai pagaminama daugiau energijos nei sunaudojama. Dešinėje: Oranžerijų komplekso projektas P. Korėjoje.

to gyventojai įtraukiami į miesto kraštovaizdžio planavimo sprendimų priėmimą dokumentų ir techninio projekto rengimo stadijose, dalyvauja idėjos svarstymo ir projekto derinimo etapuose. Gyventojai bei miesto svečiai kviečiami dalyvauti viešai rengiamuose susitikimuose, išreikšti savo nuomonę bei prisidėti prie strateginių dokumentų rengimo (pvz., darnaus judumo mieste plano (DJMP), Kauno viešojo transporto maršrutų tobulinimo), miesto erdvių pildymo meno kūriniais (programos „Kauno akcentai“) ir t. t.

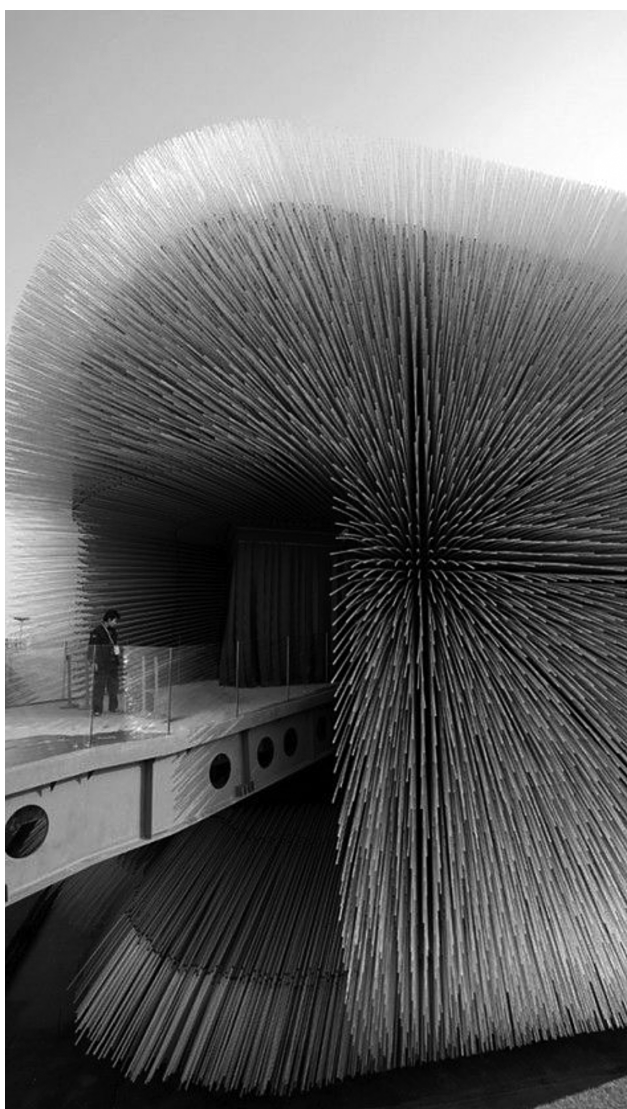
Sprendžiant panašias problemas galima remtis švedų patirtimi. Kraštovaizdžio sociologė Tuula Eriksson (2010) su kolegomis, remdamasi tarpdisciplininiu požiūriu, daugelį metų atliko sociologinius aplinkos tyrimus, rengė kraštovaizdžio kokybės gerinimo projektus pagal Skandinavijos šalyse pasiteisinusį „kaimynystės“ studijų metodą - kada kiekvienas dalyvis privalo „gyvai“ dalyvauti/pasisakyti (net ir vaikai žymi probleminius taškus, generuoja idėjas, rašo/piešia pastabas). Vietos ištekliai vertinami naudojant septynias tvaraus kraštovaizdžio išteklių (PEBOSCA) kategorijas (fiziniai, ekonominiai, biologiniai, organizaciniai, socialiniai, kultūriniai, estetiniai), kurios so-

cialinio tyrimo metu buvo reitinguojamos pagal prioritetą. Parengiamojoje stadijoje atlikus minėtus tyrimus, rengiamame projekte, atsižvelgus į apklausos rezultatus, racionaliai sudėliojami svarbiausi sprendiniai ir akcentai, projektas pristatomas kaip sėkmingo abipusio bendradarbiavimo rezultatas.

Vis dažniau į architektų, urbanistų projektų kūrybines grupes kviečiami ir įsijungia kraštovaizdžio architekto kompetencijų turintys specialistai. Tačiau šito nepakanka siekiant užtikrinti aukščiausios kokybės kraštovaizdžio architektūros teritorinius ir erdvinis sprendimus. Neišvengiamai būtina kraštovaizdžio architektūros tyrėjų mokslininkų mokslinių tyrimų parama. Vis daugiau miestų, gyvenviečių tvarkymo uždavinių siejami su gamtos procesais ir jų valdymu, tvarių ekosistemų kūrimu.

KRAŠTOVAIZDŽIO ARCHITEKTŪROS OBJEKTŲ ANALIZĖ IR VERTINIMAS

AIA COTE (Amerikos architektų instituto Aplinkos komiteto) kasmet sudaromų darnios architektūros pastatų dešimtukų apžvalgoje išskiriama po du charakteringus darnios architektūros pavyzdžius kiekvienais metais - nuo 1997 iki 2000 - ir aprašomi pagrindiniai darnūs spren-

6 pav. Metamodernizmo architektūros apraiškos: UK paviljonas EXPO 2010 Šanchajuje. (P. Grecevičiaus nuotraukos)

dimai/elementai. Atlikta analizė leido suprasti technologinį progresą, vyraujančias tendencijas. Taip pat toks informacijos sisteminimo principas leidžia patikrinti kiekybinės ir kokybinės literatūros analizės rezultatus: ar mokslinių tyrimų akiratyje vyrauja tos pačios tendencijos/siūlomos taikyti priemonės, kaip ir praktiniame įgyvendinime. Atlikus tyrimą iš tiesų pastebėta atitikimų tarp mokslininkų analizuojamų darnių sprendimų ir realizuotų darnios architektūros projektų. Pavyzdžiui, viename iš apžvelgtų SCOPUS duomenų bazėje 2008 - 2012 m. penkmetyje paskelbtų straipsnių rašoma apie kultūros paveldo tausojimą bei vertinimą. AIA COTE vienas iš nugalėtojų būtent 2012 m. akcentavo esamo konstruktyvo išsaugojimą, galima priežastis - paveldo objektų tausojimas.

Vertingųjų kraštovaizdžio savybių nustatymas. Kraštovaizdis aprašomas ir vertinamas pagal šiuos rodiklius: dominuojančias linijas, formas, spalvas ir tekstūras (1 lent.). Laikoma, kad kraštovaizdžio modifikacijos, kurios pakartoja šiuos vietovės rodiklius, vizualiai neišsiskiria iš aplinkos, o modifikacijos, vykdomos neįvertinant kontekstualumo principo, kontrastuoja su aplinka ir, atsižvelgiant į kraštovaizdžio vizualinės kokybės reguliavimo tikslus, vertinamos kaip teigiamai ar neigiamai veikiančios vizualinės aplinkos kokybę. Taip pat šie rodikliai yra pagrindas siekti aplinkos ir projektuojamos veiklos ar objekto harmonijos mažinant neigiamą vizualinį poveikį.

Poveikio aplinkai vertinimas - tai kiekvieno planuojamo įgyvendinti projekto poveikio kiekvienam aplinkos aspektui vertinimas. Tam naudojama aspektų tarpusavio sąveikos nustatymo matrica: teritorijos žemės ar vandens telkinių pertvarkymo darbų, augalijos performavimo, statinių atsiradimo poveikis gamtinei fizinei ir biologinei aplinkai, socialinei srautų judėjimo ir rekreacinei bei erdvinei aplinkai, susidedančiai iš vizualinių erdvių, matomų vaizdų ir horizonto linijų (Turner 2003; Visual resource management... 2001).

Kitas žingsnis vertinant kraštovaizdį - nustatyti ir įvertinti savybes, kurios formuoja kraštovaizdžio vertę. Vertingosios kraštovaizdžio savybės yra gamtos ar žmogaus sukurtų objektų, vietovių ar jų dalies/elementų bruožai, vertingi savo gamtinių, kultūrinių ar estetinių požiūriu.

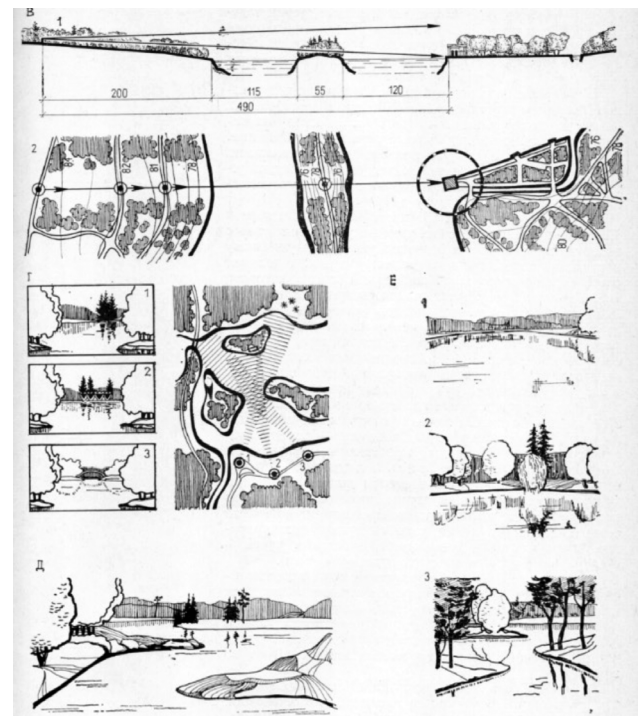
7 pav. Naujas urbanistinis reiškiny, kai architektūra padiktuoja kraštovaizdžio architektūros: Svencelė (arch. Andrė Bendoriūtė).

Vertingųjų kraštovaizdžio savybių išskyrimas yra paremtas subjektyviomis vertintojo nuostatomis bei suvokimu, kaip konkretus kraštovaizdis turi būti naudojamas ir tvarkomas. Todėl vienas svarbesnių kraštovaizdžio vertinimo uždavinių yra nurodyti prioritetus kraštovaizdžio naudojimui bei numatyti, kaip tai gali lemti kraštovaizdžio vertingąsias savybes. Kraštovaizdžio valdymo ir formavimo prasme, vertingosios kraštovaizdžio savybės nusako etaloninio (pavyzdinio) kraštovaizdžio vaizdą, kas sudaro galimybes įvertinti skirtumus tarp esamo ir etaloninio kraštovaizdžio, taip pat leidžia numatyti tinkamus tikslinius žingsnius šiems skirtumams pašalinti.

Vertingųjų kraštovaizdžio savybių identifikavimo etape yra nustatomos kraštovaizdžio vertę formuojančios savybės, kurios apibūdinamos tiek kiekybiniais, tiek kokybiniais rodikliais ir įvertinamas šių savybių vertingumo laipsnis. Ypatinę statusą turinčių teritorijų atveju, siekiant nustatyti specifinius apsaugos poreikius, tikslinga kraštovaizdžio vertingąsias savybes vertinti kompleksškai, t. y. nustatyti tiek vertingąsias gamtines, tiek kultūrines, tiek ir estetines savybes.

Kultūrinių kraštovaizdžio savybių vertinimas susijęs su dar subjektyvesniais veiksniais, nei kraštovaizdžio gamtinės vertės nustatymas. Tai sąlygoja kultūrinės vertės prigimtis, t. y., kaip visuomenė (žmonės) vertina savo praeitį bei ją atspindinčius materialiuosius objektus.

Dažniausiai kultūrinės vertės suvokimą veikia ir kraštovaizdžio estetinės savybės, kai

8 pav. A. Vergunovo moksliai pagrįsta metodika (Grecevičius, P.).

objekto įtaka kraštovaizdžio estetinei vertei gali sąlygoti didesnę kultūrinės vertės suvokimą. Tad ypač svarbu atskirti rodiklius, kurie nurodo kultūrinę elemento vertę, nuo rodiklių, nurodančių estetinę kraštovaizdžio elementų vertę. Nustatant kraštovaizdžio vertingąsias savybes, tikslinga naudoti tokius rodiklius, kurie būtų tiesiogiai susiję su kultūriniu laikmečio tapatumu, poreikiu išsaugoti kultūros paveldo objektus, jų grupes, kompleksus, įskaitant ir kultūrin-

KRAŠTOVAIZDŽIO ERDVINĖS STRUKTŪROS ANALIZĖS (TYRIMO IR VERTINIMO) METODINĖ SCHEMA				
FIZINIS KRAŠTOVAIZDŽIO KARKASAS	A	GAMTINIS KARKASAS		GAMTINIO KARKASO ELEMENTŲ, UNIKALUMAS, ĮAIBOVĖ, NATURALUMAS
	B	URBANISTINIS KARKASAS		URBANISTINIO KARKASO ELEMENTŲ, UNIKALUMAS, SAVASTIS, DARNĖ, SEMANTINIS RAŠKUMAS, KAMBIŠKUMAS
	C	KELIAS, VIZUALINIS KORIDORIUS		KELIO AIŠKUMAS, PATOGUMAS, SAUGUMAS, ĮDOMUMAS
	D	MAŽGAS (KOMPLEKSAS)		IŠSKIRTINUMAS, FUNKCIJA, ĮSIMINTINUMAS, PATOGUMAS, REPREZENTAVIMAS
VIZUALINIS KRAŠTOVAIZDŽIO KARKASAS	I	ORIENTYRAS		SEMANTINĖ RAIŠKA, INFORMATYVUMAS, FORMOS, UNIKALUMAS, SAVITUMA
	J	AKCENTAS		SEMANTINĖ RAIŠKA, INFORMATYVUMAS, FORMOS, UNIKALUMAS, SAVITUMA
	K	TAŠKINIS VAIZDAS		VAIZDO TURTINGUMAS, UNIKALUMAS, INFORMATYVUMAS
	L	PANORAMINIS VAIZDAS		DIDELĖS ERDVĖS POJŪTIS, IŠSKIRTINUMAS, INFORMATYVUMAS
KRAŠTOVAIZDŽIO "AUDINYS"	E	GAMTINIS MIKRORAJONAS		GAMTOS TIPOLOGINIS IŠSKIRTINUMAS, NATURALUMAS, ESTETIŠKUMAS, EKOLOGIŠKUMAS
	F	URBANISTINIS MIKRORAJONAS		STATINIŲ KOMPLEKSŲ IŠSKIRTINUMAS, TRADICIJA
	G	RIBA		REKJANTI JUDĖJIMA, FUNKCINĖ, VIZUALINĖ, INFORMUOJANTI, DRAUDŽIANTI
	H	TERPĖ		ŽMOGUS, PAUKŠTIS, MEDIS, SMULKIOSIOS ARCHITEKTŪROS ELEMENTAI

VIETOVĖS KRAŠTOVAIZDŽIO VERTINIMO KRITERIJAI		BALAI				
		UNIKALU PUNKTŲ 6-10	VERTINGA 1-5	IDENTIŠKA 0	NEVERTINGA (-1)-(-5)	NEPRIMTINA ATGRASO (-6)-(-10)
V1	SOCIALUMAS, FUNKCIONALUMAS					
V2	MOKSLINĖ VERTĖ, PERSPEKTYVUMAS, SISTEMIŠKUMAS					
V3	SAVASTIS, TRADICIJA, REGIONALUMAS					
V4	SEMANTINĖS RAIŠKOS FORMOS, INFORMATYVUMAS					
V5	EMOCINIS POVEIKIS, ĮDOMUMAS, GROŽIS					
V6	HARMONIJA, DARNĖ, VIENOVĖ					
V7	ARCHITEKTŪRA, KULTŪRA, ANSAMBLIŠKUMAS, STILISTINIS VIENINGUMAS					
V8	URBANISTINĖ KULTŪRA, ŠVARUMAS, SAUGUMAS					
V9	EKOLOGINĖ KULTŪRA, ŠVARUMAS, SAUGUMAS					
V10	ORIGINALUMAS, NETĖKĖTUMAS, NAUJUMAS					
V11	PRIEINAMUMAS, PASIEKIAMUMAS, PATOGUMAS					
V12	ILGAAMŽIS FUNKCIONALUMAS, RENTABILUMAS					

2, 3 lentelės. Kairėje: erdvinės kraštovaizdžio struktūros analizės tyrimo ir vertinimo metodika. Dešinėje: vietovės kraštovaizdžio sisteminio vertinimo kriterijai (Sudarė P. Grecevičius 1988, 2013).

ius kraštovaizdžius. Kultūrinę vertę apibrėžia kultūrinis autentiškumas ir reikšmingumas.

Autentiškumas, kaip kultūrinę vertę nusakanti savybė, apima pirminio objekto ir visų vėlesnių pakeitimų, turinčių meninę arba istorinę vertę, struktūros bei formos, medžiagų, sukūrimo būdo ir vietos bei aplinkos autentiškumą, taip pat naudojimo ir funkcijų vidinius bei išorinius veiksnius. Nustatant autentiškumą, iš esmės vertinamas vizualinis-estetinis, istorinis-daiktinis (materialinis) ir socialinis-kultūrinis autentiškumas. Autentiškumo požymių patikra atliekama remiantis istoriniais ir fizineis tyrimais.

Reikšmingumas, kaip kultūrinę vertę nusakanti savybė, apima vertingųjų savybių visumą ir objektui ar vietai nustatomas pagal šiuos kriterijus:

- **tipiškumas** – charakteringumo kriterijus, iliustruojantis vystymosi etapus ar atskirą

konkretų objekto ar vietovės tipą;

- **svarbumas** – įtakos kriterijus, rodantis svarbą visuomenės ir valstybės vystymosi, kultūros sklaidos procesams;
- **retumas** – kiekybinis kriterijus, kuriuo apibūdinamas negausiai išlikęs ar nedažnai pasitaikantis objektas ar vietovė;
- **unikalumas** – kokybinis ir kiekybinis kriterijus, kuriuo apibūdinamos nepasikartojančios, išskirtinės objekto ar vietovės savybės.

Kultūrinę kraštovaizdžio vertę nusakančios savybės nurodo, kaip vertinamas objektas ar aplinkos elementas yra susijęs su bendra kultūrine aplinka bei kaip žmonės ir visuomenė šias sąsajas suvokia. Ypač svarbu nurodyti, kokiame kultūriniame kontekste buvo atliktas kultūrinio kraštovaizdžio vertinimas. 2 ir 3 lentelėse pateikta sisteminio vertinimo metodika, kuri buvo pareng-

Mokslinės kompetencijos tipas	Mokslinių tyrimų laukas
A.Teorijos pagrindai	Kraštovaizdžio architektūros teorijos ir metodologijos vystymas.
B.Kūrybinio proceso metodai	Kraštovaizdžio architektūros kokybinė plėtra.
	Mokslinis kraštovaizdžio planavimo darbų pagrindimas.
	Kraštovaizdžio vadybos principų ir metodų tobulinimas.
C.Meniniai/praktiniai kraštovaizdžio architektūros projektai	Urbanistikos projektai. Architektūros projektai. Viešųjų erdvių projektai. Kultūriniai kraštovaizdžiai. Parkai. Parkų ir sodų restauravimas. Žaliosios infrastruktūros projektai. Globalinio atšilimo faktoriai.
D.Medžiagos ir technologijos	Naujosios kraštovaizdžio technologijos. Universaliojo dizaino principai. Pandemijos įtaka projektiniam sprendimui. Ekologinės technologijos. Socialinės kaitos faktorių poveikis kraštovaizdžio technologijai.
E.Informacinės technologijos	Išmanusis miestas. Išmanioji kraštovaizdžio architektūra. Kompiuterinis projektavimas.
F.Praktinė patirtis	Idėjų perimamumas ir kūrybiškas perteikimas.
G.Kraštovaizdžio projektavimo normos.	Projektavimo normų atnaujinimas. Naujų norminių dokumentų rengimas.

1 lentelė. Kraštovaizdžio architektūros mokslinių tyrimų kompetencijos. Sudarė P. Grecevičius.

ta 1988 metais ir iš esmės patobulinta 2013 metais vykdytų sisteminių kraštovaizdžio architektūros mokslinių tyrimų pagrindu.

Kultūrinę vertę formuojančių objektų ar aplinkos sąlygų vertinimas yra susijęs su kraštovaizdžio kultūrinių elementų, apibūdintų pirmame etape, vertinimu. Esminis skirtumas - kiekybinių rodiklių vertinimo pobūdis. Vertingųjų kultūrinių kraštovaizdžio savybių nustatymo etape tikslingiau vartoti santykinės sąvokas, nurodančias, kaip kraštovaizdžio vertinimo elementai ir jų savybės yra susijusios su bendra kultūrine aplinka bei kokios kultūrinės aplinkos kontekste yra atliekamas vertinimas.

Atsižvelgiant į tai, kokiame gamtinės ar kultūrinės aplinkos kontekste yra vertinamas kraštovaizdis, gali būti nustatomi skirtingi at-

skirų gamtinę ir kultūrinę vertę nurodančių rodiklių lygmenys. Juos galima būtų sugrupuoti į:

- tarptautinio lygmens – objektai, kompleksai ar vietovės, pripažįstami reikšmingais tarptautiniu lygmeniu;
- nacionalinio lygmens – objektai, kompleksai ar vietovės, pripažįstami reikšmingais visuomenei nacionaliniu lygmeniu;
- regioninio lygmens – objektai, kompleksai ar vietovės, pripažįstami reikšmingais įvairioms bendruomenėms vieno ar kelių nacionalinių regionų lygmeniu;
- vietinio lygmens – objektai, kompleksai ar vietovės, pripažįstami reikšmingais vietos bendruomenėms savivaldybės ar gretimos savivaldybės lygmeniu.

Tradicijai, kaip ir paveldui, tinka autentiškumo matmuo, kuris gali būti išskaidomas į atskirus dėmenis, būtinus kūrybinės minties realizavimui

IŠVADOS

Pastaruoju laikotarpiu Lietuvoje nuvertinta fundamentalių mokslinių kraštovaizdžio architektūros tyrimų svarba. Atliekamų ar planuojamų atlikti tyrimų tematika nekoordinuojama jokių valstybės valdymo institucijų. Bene svarbiausia tai, kad nėra vieno koordinacinio centro, kuris sujungtų ir racionaliai suorientuotų universitetuose ir mokslo centruose vykdomas kraštovaizdžio architektūros mokslinių tyrimų veiklas, jų finansavimą ir monitoringą. Kiekybinė mokslinės kraštovaizdžio architektūros literatūros analizė atskleidė nuolat augantį susidomėjimą darnios ir tvarios architektūros, urbanistikos srities klausimais ir didėjantį šios temos aktualumą.

2. Kokybinė kraštovaizdžio architektūros mokslinių tyrimų užsienyje analizė atskleidė, kad tyrimų rezultatų panaudojimas darnios ir tvarios kraštovaizdžio architektūros formavimo srityje yra lemiamas veiksnys, užtikrinantis aukštą estetinę, kultūrinę, ekologinę ir socialinę formuojamų viešųjų erdvių, natūralaus ir urbanizuoto kraštovaizdžio kokybę, gyvenamosios aplinkos vertę.

3. 1991-2021 metų laikotarpiu įgyvendintų kraštovaizdžio architektūros objektų analizė parodė labai mažą Lietuvos mokslininkų įsitraukimą į darnios ir tvarios kraštovaizdžio architektūros tyrimus.

4. Pasaulyje darnios kraštovaizdžio architektūros projektų konkursai rengiami nuo paskutiniojo praėjusio amžiaus dešimtmečio. Tokių konkursų organizavimas, įtraukiant gerą patirtį turinčius mokslininkus, menininkus, LKAS Ekspertų tarybos narius, paskatina pažangą darnios kraštovaizdžio architektūros srityje. Kraštovaizdžio architektūros darnumas neapsiriboja vien technologiniais aspektais ir gali būti susijęs su vietos ir kraštovaizdžio tapatumu, socialiniu ir kultūriniu kontekstu, viet-

inėmis tradicijomis ir kitais veiksniais. Svarbiausi tyrime išskirti darnios architektūros iššūkiai: švietimo būtinybė darnios architektūros klausimais, aukštųjų technologijų naudojimas įvertinant turimus išteklius, kultūros paveldo išsaugojimas ir panaudojimas, darnumo kriterijų akcentavimas organizuojamuose architektūros konkursuose.

5. Kraštovaizdžio vertinimo mokslo procesas yra svarbus dviem aspektais, pirma - kai siekiama tikslinės kraštovaizdžio kokybės palaikymo ir gerinimo (rengiant strateginio, teritorijų planavimo dokumentus, reglamentus, susijusius su kraštovaizdžio planavimu); antra - kai siekiama įvertinti galimą planuojamos ūkinės veiklos ar objektų poveikį kraštovaizdžio kokybei. Pirmuoju atveju yra numatomi kraštovaizdžio valdymo principai ir rekomendacijos, o antruoju - numatomos galimų neigiamų pasekmių neutralizavimo, minimizavimo bei kompensavimo priemonės.

6. Vertingųjų kraštovaizdžio savybių nustatymo metodikų Lietuvoje parengta daug ir įvairiapusių, tačiau jų praktinis naudojimas kuriant konkrečius projektus yra skurdus, dažnai jų svarba tiesiog ignoruojama. Tai lemia prastęjančią estetinę urbanizuoto kraštovaizdžio kokybę.

7. Architektūros, urbanistikos, kraštovaizdžio architektūros veiklose pastaraisiais metais vis dažniau atsigręžiama į žmogų ir gamtą. Globalinio atšilimo periodu tokios tendencijos skatinamos ir reikšmingai prisideda prie šiltnamio efekto mažinimo, taip pat esminio gyvenimo kokybės pagerinimo. Kraštovaizdžio architektūros tyrėjų uždavinys - ne tik spręsti jau kilusias problemas ar konfliktus, bet darbuotis prognozuojant ateityje neišvengiamus sprendimus.

Some Research Issues in Landscape Architecture

**Jonas ABROMAS,
Petras GRECEVIČIUS,
Ramunė URBONIENĖ,
Egidijus JURKUS,
Vaida VAITKUTĖ EIDIMTIENĖ**

The aim of the article is to discuss the more important concepts, meanings, reasons and regularities of architectural tradition in landscape architecture research and to answer the question whether the continuity of construction tradition can give a new quality to rural architecture. After systematizing the development of harmonious and sustainable landscape architecture, problems in the world and the situation in Lithuania in the period of 1991-2021, it has been established that practical projects of landscape formation are less and less based on research results and recommendations. This inevitably avoids the primitiveness of solutions, functional unreasonableness, and the opportunity to create objects of higher artistic value and ecologically based green infrastructure. The authors of this article have independently conducted research in various sectors of landscape architecture. The article aims to take a broader look at some aspects of landscape research issues in Lithuania and to present the priorities for research needs. It should be noted that the topicality of research is reviewed by scientists with various experiences. If P. Grecevičius' experience is already 45 years old, then V. Vaikutė Eidimtienė is just finishing her doctoral dissertation. This allows the authors to more accurately evaluate the many years of research experience, to take into account the latest global trends in the field of landscape architecture research.

The tradition and attitudes towards research itself change from time to time, from denial to exaltation, to its destruction or preservation. XXI a. a new evaluation of the phenomena of culture in general and of the cultural landscape is being formed in society, the tradition

of high artistic value is perceived as a medium and source of individual creativity. It also encourages the search for new landscape architectural solutions that generate a creative continuity of the beautiful environmental tradition.

Tradition, like heritage, fits the dimension of authenticity, which can be broken down into individual elements necessary for the realization of creative thought. In the development of traditional landscape architecture, materials and forms change more slowly than functions and technologies. In the modern conception, these elements of landscape architecture are not interconnected, they are freely chosen, modeled according to the individuality of the customer or developer, his identity. The architecture of today's rural and urban landscape often no longer embodies the original meanings of content associated with an inherited tradition, but innovative creative ideas chosen from elsewhere, no longer tied to local contexts, sometimes roughly embedded in the local historical environment.

The culture of landscape research integrates traditions and innovations in the process of societal change, the relationship of which influences the change of identities of places, communities and people. The tradition of good landscape architecture can be deliberately revived, restored, modified. The distinguishing features and characteristics of the landscape of individual places, towns and regions - commonality, similarity, integrity, continuity of tradition - can be not only inherited, but also consciously chosen. Landscape architects have a special responsibility for the ongoing changes in Lithuanian cultural landscapes, who change the identity of the place, as well as the community, by using solutions based on scientific knowledge that are not based on scientific knowledge. Unfortunately, the efforts of individual researchers in landscape architecture are not enough in this place, a unified state policy and an institution that creatively manages the field of research in landscape architecture is needed.

APIE AUTORIUS:

About the Authors

Jonas ABROMAS

Kraštovaizdžio architektas. Technologinių mokslų daktaras. LKAS tikrasis narys, meno kūrėjas. Dirba Klaipėdos universitete, Filosofijos, menotyros ir komunikacijos katedroje. Mokslinių interesų kryptis: kraštovaizdis, vizualinis poveikis kraštovaizdžiui, poveikio kraštovaizdžiui vertinimas, atsinaujinanti energetika. Laisvalaikio pomėgiai – meninė kūryba, bitininkystė.

Landscape Architect. Doctor of Technological Sciences. Full member of LKAS, artist. Works at Klaipėda University, Department of Philosophy, Art History and Communication. Research interests: landscape, visual impact on the landscape, landscape impact assessment, renewable energy. Hobbies - artistic creation, beekeeping.

Petras GRECEVIČIUS

Architektūros daktaras, menotyros profesorius. LKAS tikrasis narys, meno kūrėjas. Dirba Klaipėdos universitete, Filosofijos, menotyros ir komunikacijos katedroje ir Botanikos sode. Mokslinių interesų kryptis: kultūrinis kraštovaizdis, Rytų Azijos sodų kultūra, poveikio kraštovaizdžiui vertinimas, atsinaujinanti energetika, miesto ekologija, architektūra, interjeras, teritorijų planavimas, rekreacija. Azijos kultūrinio kraštovaizdžio asociacijos narys, LAS, LAR narys. Architektūros ir dizaino studijų ekspertas. Laisvalaikio pomėgiai: meninė kūryba, Baltų kultūros studijos.

Doctor of Architecture, Professor of Art History. Full member of LKAS, artist. Works at Klaipėda University, Department of Philosophy, Art History and Communication and Botanical Garden. Research interests: cultural landscape, East Asian garden culture, landscape impact assessment, renewable energy, urban ecology, architecture, interior, spatial planning, recreation. Member of the Asian Cultural Landscape Association, LAS, LAR member. Expert in architecture and design studies. Hobbies: artistic creation, Baltic cultural studies.

Ramunė URBONIENĖ

Kraštovaizdžio architektė. Klaipėdos universiteto docentė. LKAS tikroji narė, meno kūrėja. Palangos miesto savivaldybės skyriaus vedėja. Mokslinių interesų kryptis: pajūrio kraštovaizdžio kaitos procesai, poveikio kraštovaizdžiui vertinimas, teritorijų planavimas.

Landscape Architect. Associate Professor of Klaipėda University. Full member of LKAS, artist. Head of Palanga City Municipality Department. Research interests: coastal landscape change processes, landscape impact assessment, spatial planning.

Egidijus JURKUS

Kraštovaizdžio architektas. Dirba Klaipėdos universitete ir Pajūrio regioniniame parke. Mokslinių interesų kryptis: kraštovaizdis, poveikio kraštovaizdžiui vertinimas, Teritorijų planavimas, rekreacinė kraštotvarka.

Landscape Architect. Works at Klaipėda University and Seaside Regional Park. Research interests: landscape, landscape impact assessment, spatial planning, recreational landscaping.

Vaida VAITKUTĖ EIDIMTIENĖ

Kraštovaizdžio architektė, LKAS narė, KU doktorantė. Mokslinių tyrimų interesai: socialiniai kraštovaizdžio architektūros aspektai, parkotyra, miško rekreacija.

Landscape architect, member of LKAS, doctoral student at KU. Research interests: social aspects of landscape architecture, park science, forest recreation.

Literatūros sąrašas:

- Olšauskaitė Urbonienė, R., Grecevičius, P., Jurkus, E. (2014). Kraštovaizdžio vertinimo metodika (kraštovaizdžio vertinimo ir valdymo veiksmų planavimo metodika). Klaipėda, rankraštis. 37 p.
- Vizualinės taršos gamtiniais kraštovaizdžio kompleksams ir objektams nustatymo metodika. Jūratė Kamičaitytė-Virbašienė, Giedrė Godienė ir kt. Kaunas, 2015. 101 p.
- Grecevičius, P., Genys, J., Pridotkienė, L. ir kt. (2013). Kraštovaizdžio architektūros tyrimai. Dalis: Urbanizuoto kraštovaizdžio analizės ir vertinimo metodika. Klaipėda, 2013. UDK 712(075.8) Kr88, 100 p.
- Vizualinės taršos gamtiniais kraštovaizdžio kompleksams ir objektams nustatymo metodika. Jūratė Kamičaitytė-Virbašienė, Giedrė Godienė ir kt. Kaunas, 2015. 101 p.
- Gete Z. K. ir kt. (1997). Erdvė, forma ir spalva. - Kaunas.
- Grecevičius, P., Janeliauskas, E., Atienė, V. (1998). Kai kurie rekreacinės architektūros semantikos aspektai Lietuvos kraštovaizdžio identiteto apsaugos ir vystymo kontekste. - Kaunas: Technologija.
- Grecevičius, P. (2001). Kraštovaizdžio planavimo strategija Lietuvos kaimo ūkinės veiklos tarptautinės integracijos procese. // Tiltai Nr. Klaipėda.
- Kaffemanas, R. (1997). Suvokimo psichologija. - Šiauliai.
- Lynč K. (1982). Obraz goroda. - Moskva.
- Maria Fiurst. (1999). Psichologija. - Vilnius.
- Navickas, V. (1990). Pažinimo psichologija. - Kaunas.
- Simonds, J. O. (1983) Landscape Architecture. - USA.
- Tutlytė, J. (2002). Kompleksinė rekreacinės architektūros kokybės analizė: tyrimo rezultatai trijų skirtingų objektų pavyzdžiu. Tiltai, Nr.2 (19) - Klaipėda.
- Tutlytė, J. (2000). Rekreacinės architektūros vertinimo kriterijai. Urbanistika ir architektūra, XXVI t. Nr.4 - Vilnius.
- Krupickas, R. (2003). Geografinės aplinkotyros metodikos. - Kaunas, „Šviesa“. 143 p.
- Ėringis, K., Budriūnas, A. R., Pakalnis, R. (1997). Kraštovaizdžio estetikos išteklių vertinimo metodologija // Kraštovaizdžio tvarkymas ir planavimas: Vokietijos ir Lietuvos patirtis - konferencijos seminaro 1997 m. lapkričio 10-12 d. pranešimai. - Vilnius. 43-50 p.
- Aboul Naga, M. M., & Elsheshtawy, Y. H. (2001). Environmental sustainability assessment of buildings in hot climates: The case of the UAE. Renewable Energy 24(3-4), P. 553-563. doi:10.1016/S0960-1481(01)00041-6
- Ahmad, T., Aibinu, A. A., Stephan, A. (2021). Green building success criteria: Interpretive qualitative approach. Journal of Architectural Engineering, 27(1). Prieiga per internetą: <https://ascelibrary.org/doi/pdf/10.1061/%28ASCE%29AE.1943-5568.0000448>
- Berg, P., G., Eriksson, T., Granvik, M. 2010. Micro-comprehensive Planning in Baltic Sea Urban Local Areas. Engineering Sustainability - an ICE Journal. - 163 (ES4), p. 219-232.
- Downen, S., Koehn, S., Pierce, D., Rantis, D. (1985). Model sustainable farmstead and staff housing at the Meadowcreek project, Fox, Arkansas. Journal of the College of Architecture, Planning and Design Kansas state University 8, p. 205-208.
- Gruber, S. (2007). Protecting China's cultural heritage sites in times of rapid change: current developments, practice and law. Asia Pacific Journal of Environmental Law 10(3-4), p. 253-301.
- Kim, S. (1996). Aesthetics of field, relationship, and life: an East Asian viewpoint of environmental aesthetics. Acta Polytechnica Scandinavica, Civil Engineering and Building Construction Series 105, p. 51-55.
- Motloch, J. (1990). Placemaking: urban landscape system management. Systems Research 7(4), p. 273-285. doi:10.1002/sres.3850070406.
- Wu, Y., Swain, R. E., Jiang, N., Qiao, M., Wang, H., Bai, J., ... & Wu, J. Z. (2020). Design with nature and eco-city design. Ecosystem Health and Sustainability, 6(1), 1781549.
- Zamani, Z., Taleghani, M., Hoseini, S. B. (2012). Courtyards as solutions in green architecture to reduce environmental pollution. Energy Education Science and Technology Part A: Energy Science and Research, 1(30), p. 385-396.
- Ziemeļniece, A. (2012). Contextual searches of the architectural space and green structure of bauska old town. Journal of Architecture and Urbanism 36(4), p. 298-303. doi:10.3846/20297955.2012.752935.
- Lietuvos kurortų architektūros ir urbanistikos tyrimai. 2 tomai. LSAMTI, 1987-1988, V. Stauskas, P. Grecevičius, S. Maculevičius, J. Bučas, I. Dringelis, kt.

Žalioji infrastruktūra Lietuvos miestams

Gintarė KAPOČIŪTĖ,
Ignas KAZLAUSKAS,
Gaudrė ZNUTAITĖ

Žalioji infrastruktūra (ŽI) - gana naujas terminas, įgaunantis vis didesnį vaidmenį tarptautiniame kontekste, tačiau dar ne visada suprantamas ir priimamas Lietuvoje. „Kurk Lietuvai“ komandos kartu su Aplinkos ministerija vykdomas projektas siekia perteikti žaliosios infrastruktūros esmę, jos naudą ir svarbą šių dienų kontekste ir užtikrinti, kad jos principai ir idėjos atrastų savo vietą Lietuvos miestų vystymosi procesuose.

Šiame straipsnyje kviečiame pasigilinti, kodėl Lietuvos urbanizuotoms teritorijoms būtina pradėti geriau suvokti savo aplinkos elementų vaidmenį miesto ekosistemoje, kodėl ekologinis efektyvumas šių dienų miestuose turėtų būti daug svarbesnis už estetiką ir kaip vystomas Žalumo indeksas gali padėti siekti geresnės ekologinės pusiausvyros.

Augustenborgo rajonas buvo iš naujo prikeltas gyvenimui, kompleksiskai atgaivinus visą kaimynystės ekosistemą. Įgyvendinus žaliosios infrastruktūros principus, ne tik 50% išaugo rajono bioįvairovė, bet ir 25% padidėjo gyventojų aktyvumas vietiniuose rinkimuose (nuotr. Malmės savivaldybė)

VANDENS APYTAKOS RATAS TVARAUS Miesto vizijoje

Pravėrusi savo būsimą balkono duris, išgirsiu mūsų daugiabučio kieme įrengtame lietaus sode tarškančius paukščius. Į šį lietaus sodą subėgs ant mūsų namo stogo surenkami krituliai. Lietaus sodas mirgės nuo įvairių augalų. Čia susirenkantis vanduo pamažu susigers į žemę, suteikdamas drėgmės aplinkinei augalijai ir galiausiai papildydamas gruntinio vandens lygį. Per augalus šis vanduo vėl kils aukštyn, padės jiems išlikti gyvybingiems ir atlikti nepakeičiamas oro gryninimo, šešėlio suteikimo mums ir prieglobsčio suteikimo kitoms rūšims funkcijas. Išgarindama šį vandenį, gausi mano kaimynystės augalija reguliuos mus supančio oro drėgmę ir grąžins vandenį atgal į atmosferą, iš kurios jis neseniai nusileido. Šis gyvybės ratas

Ant buvusio žvyro karjero pastatytas naujas gyvenamųjų namų kvartalas Hardegge, Berne, jautriai bando atkurti gamtinį kraštovaizdį ir natūralių procesų ciklus (k. arch. ir nuotr. Krebs und Herde))

Naujų namų kaimynystė Pilaitėje, Vilniuje (nuotr. Alexandr Reznik)

įvairiomis formomis suksis iš vieno metų laiko į kitą, palaikydamas mūsų aplinkos kokybę, sklandų mūsų organų funkcionavimą, ekosistemos balansą ir mūsų pačių psichologinę pusiausvyrą.

Visą savo ateities miestą matau kaip gyvybingą organizmą, kuris yra tankus ir efektyvus, bet ir kuriame kartu klesti įvairovė ir kiekvienas gali jame atrasti savo vietą. Čia, greta vienas kito, vyksta daugybė procesų, kurie nekenkia vienas kitam ir darniai prisideda prie bendros ekosistemos palaikymo. Žinau, kaip svarbu tokią viziją turėti, nes, kaip daug kas sako, kol savo siekių neįsivardysi, greičiausiai niekada jų ir nepasieksi.

KOKIO Miesto NORIME ATEITYJE? KOKS MŪSŲ VAIDMUO JĮ KURIANT?

Visgi tikriausiai dauguma mūsų šiandien, skubėdami iš taško A į tašką B ar iš vieno nuotolinio susitikimo į kitą, ir vėl nespėjome pamąstyti apie ilgesnę perspektyvą. Kokį savo miestą norėtume matyti ateityje, pravėrę savo balkono ar terasos duris? Ar mums rūpi, kokį poveikį urbanizacija daro mūsų aplinkai, planetai, kartų, kurios gyvens po mūsų, ateiviai?

Ką mes branginame savo identitete šiandien ir kuo mes, kaip piliečiai, norime tapti per ateinančius 3, 5, 10, 50 metų? Kokios ateities norime, kokia ateitimi galėtume didžiulotis? Kokius žingsnius turime žengti, kad taip atsitiktų? Jeigu galėtume rinktis, ar norėtume, kad mūsų

miestas būtų lengvai apvažiuojamas mašina, bet didžioji dalis gyvenimo vyktų tik uždarose patalpose, ar kad mūsų individualūs patogumo poreikiai būtų suderinti taip, kad miesto erdvės išliktų pritaikytos žmonėms ir bendruomenių gyvenimui?

Kas mūsų aplinkoje mums rūpi labiausiai? Ką norėtume pakeisti, sutvarkyti? Kokie dalykai mus dabar erzina? Ar kaip kraštovaizdžio specialistai ar kitų sričių aplinkos formuotojai norime vykdyti projektus, iš tiesų įtraukdami visuomenę, ar ne? Ar mes norime išbandyti ir rasti sprendimus, atitinkančius daugialypius, o ne pavienius poreikius? Ar patys norime tapti pokyčio dalimi, ar lauksime, kol juo pasirūpins kiti?

PROBLEMATIKA, IR KODĖL JI TURĖTŲ RŪPĖTI KIEKVIENAM IŠ MŪSŲ

Lyginant su daugeliu kitų Europos ir pasaulio miestų, Lietuvos miestai tebėra gaiviai žali ir turtingi pakampių, kuriose atsidūręs užmiršti, kad esi didmiestyje. Tačiau, sparčiai urbanizuojant miestų pakraščius ir tankinant anksčiau suformuotus rajonus, ryškėja ir didesnio urbanizacijos masto sukeltos aplinkos kokybės problemos, ir mažiau „dosnios“ šiuolaikinių projektų tendencijos. Dabar yra tas metas, kai vertindami tai, ką turime, galime pakreipti šias tendencijas geresnės kokybės link tam, kad net ir augant miestams būtų išsaugotas jų aplinkos balansas ir gyvybingas bei savitas jų veidas.

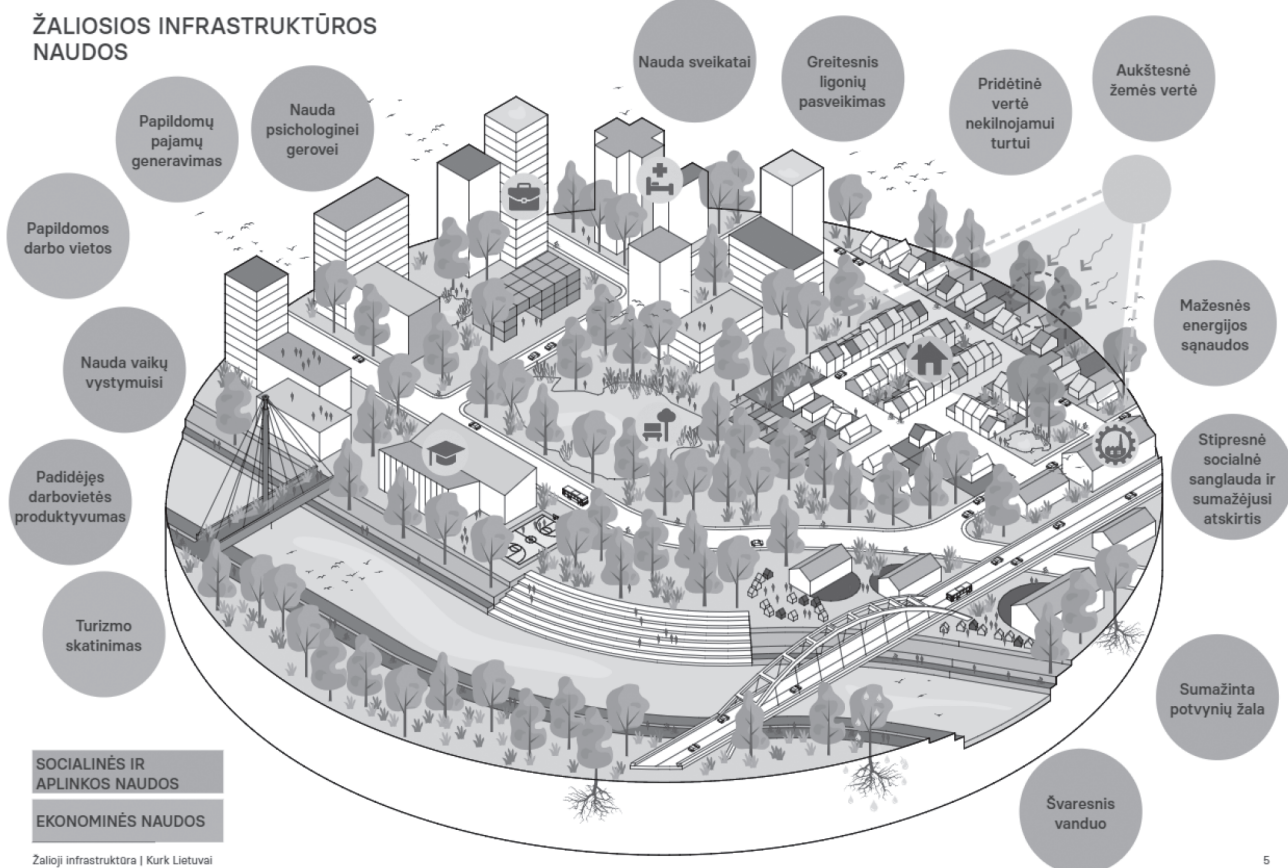
Paskutiniame Vilniaus aplinkos monitoringe tyliai tūno faktas, kad nepralaidžių dangų plotas Vilniaus mieste per 7 metus paaugo 12% (Vilniaus planas 2015). Kaskart, nutiesę truputį per plačią gatvę ar neprisiruošę pagalvoti apie bent siauros juostos, kuri leistų kurtis gamtinei gyvybei, įtraukimą tarp šaligatvių ir asfalto, prisidedame prie pilkėjančios, tik pravažiuojimui skirtos aplinkos formavimo. Pamažu mūsų miestai yra padengiami asfalto, šaligatvių ir betono apvalkalu, lopas po lopo uždangstant jo kvėpavimui būtinus žaliuosius plotus.

Vis daugiau ant šių dangų susidarančių lietaus nuotekų lyg perdėtai automatizuotame fabrike požeminiais kolektoriais yra nunešama tolyn nuo mus supančių želdinių. Su kiekviena tokia investicija į naujas stovėjimo vietas mūsų automobiliams ar kitus miesto lopinėlius turėsime gyventi kelias dešimtis metų, net ir tada, kai mūsų požiūris į tai, ko norime iš savo gyvenamosios aplinkos, galbūt bus visai kitaip subrendęs.

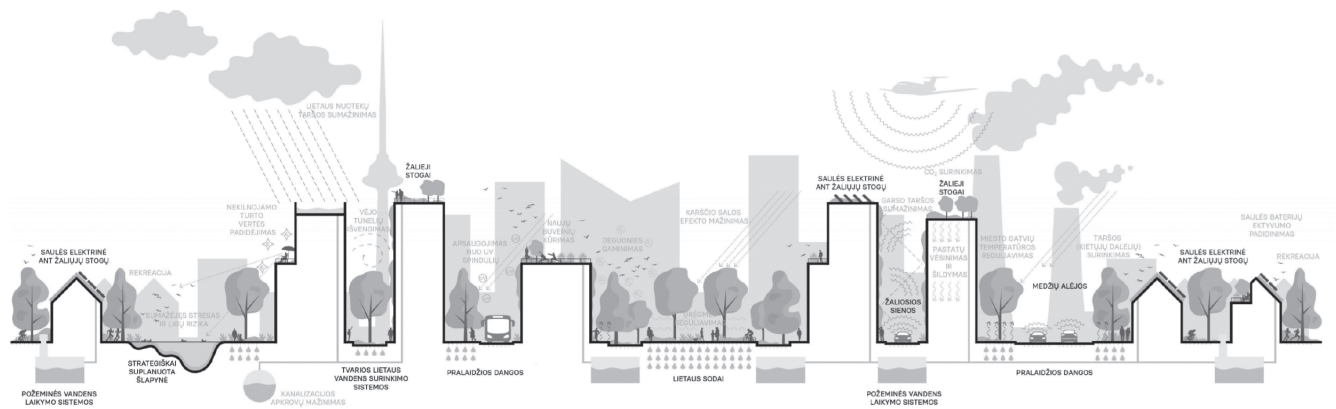
Kiekvienas iš mūsų esame savo miesto ekosistemos dalis, ir jos sveikata lemia ir mūsų pačių sveikatą ir gerovę. Tvarių, žalių miestų

mikroklimatas naudingesnis mūsų sveikatai, juose mažiau sergama ir gyvenimo trukmė yra ilgesnė. Jų aplinka palankiau veikia mūsų vidinį balansą, jie sudaro galimybes sveikesnei ir visavertiškai gyvensenai, darnesniam judumui ir mažesnei taršai, sukuria svetingus ir rūpestingus namus bioįvairovei ir mūsų pačių vaikams. Tokių miestų darnus formavimas leidžia mažinti energijos sunaudojimą, paviršinių nuotekų tvarkymo kaštus ir apsėmimų riziką. Juose esame darbingesni, taigi ekonomika yra tvaresnė, juose mūsų nekilnojamas turtas yra vertas daugiau, juose apsilankyti ir jų dvasią pajusti nori daugiau turistų. Ir, žinoma, tvarūs miestai yra labiau pasiruošę atremti klimato kaitos sukeliamus ekstremalius reiškinius - dažnėjančias karščio bangas ir liūtis - ir išlikti vietomis, kuriuose gera gyventi.

Įvairialypę žalumos teikiamą naudą iliustruoja įvairūs tyrimai. Pavyzdžiui, Anglijoje buvo nustatyta, kad gyventojai, gyvenantys didesnio žalumo kaimynystėje, rodė 3,3 kartus didesnę tikimybę užsiimti reguliaria fizine veikla nei gyventojai, gyvenantys mažesnio žalumo kaimynystėse (Forestry Commision England

Žaliosios infrastruktūros teikiamų naudų pavyzdžiai. Iliustracija

Žaliosios infrastruktūros teikiamų naudų pavyzdžiai. Iliustracija G. Kapočiūtė, I. Kazlauskas, G. Znutaitė (2021)

2010). Biurų darbuotojams, galintiems matyti žalią aplinką pro savo lango vaizdą, prireikia 23% mažiau su sveikatos problemomis susijusių nedarbo dienų negu darbuotojams, pro kurių langą matosi vien urbanistinė aplinka (Wolf 1998). O Lietuvoje buvo nustatyta, kad gyvenamosios vietos žalumos gausa daro teigiamą poveikį vaikų ir netgi dar negimusių kūdikių fizinei ir protinei raidai. Vaikams, gyvenantiems toliau kaip 300 m iki miesto parko ir mažesnės žalumos gausos zonoje, antsvorio ir nutukimo rizika padidėja apie 2 kartus, o psichologinių problemų rizika - 75%. O nėščiųjų moterų, gyvenančių mažesnio žalumo miesto dalyse, naujagimiai turėjo padidintą riziką gimti mažos kūno masės ir sulėtėjusios raidos (Andrušaitytė ir Gražulevičienė 2018). JAV mokslininkų atliktų tyrimų duomenimis, medžiai ir parkai Čikagoje geba sumažinti vietinę oro temperatūrą 0,5-5°C (McPherson 1994), o tipinėje medžiais apsodintoje individualių namų kaimynystėje dėl medžių vėjo stiprumas sumažėja apytiksliai 50% (Heisler 1990). Tokias tarptautinių mokslininkų padarytas išvadas apie gamtos teikiamą naudą būtų galima būtų vardinti dar ilgai, ir nors Lietuvoje iki šiol panašių tyrimų labai trūko, bet dabar ir mūsų šalyje atsiranda vis daugiau projektų, siekiančių apskaičiuoti ekosisteminių paslaugų vertę mums, gyventojams.

ŽALIOJI INFRASTRUKTŪRA MIESTUOSE

1994 metais Kalifornijoje, panaudojus žaliosios infrastruktūros terminą gamtos tinklui apibūdinti, būtinybė šį tinklą vystyti strategiškai pirmą kartą buvo taikliai palyginta su visiems įprastu susisiekiu, inžinerinės ir socialinės in-

frastruktūros poreikiu. Taip buvo perteikta idėja, kad gamtiniai elementai mūsų aplinkoje yra būtini sėkmingam visuomenės funkcionavimui palaikyti, todėl jie turi būti planuojami strategiškai, lygiai kaip ir kitos infrastruktūros. Sparčiai augantis įrodymų kiekis, kad įvairūs gamta paremti sprendimai, integruoti į mūsų gyvenamąją aplinką, teikia daugialypę naudą, lėmė, kad paskutiniaisiais dešimtmečiais būtent šis požiūris į gamtą, kaip būtiną infrastruktūrą, visame pasaulyje įgauna vis daugiau pripažinimo, kovojant su svarbiausiais XXI amžiaus iššūkiais - urbanizacija ir klimato kaita.

Žalioji infrastruktūra gali būti apibrėžiama kaip strategiškai planuojamų ir tvarkomų kraštovaizdžio gamtinių, pusiau gamtinių ir technologinių sprendimų visuma, kurios sandara ir veikimas yra grindžiami gamtiniais principais ir sudaro sąlygas daugiafunkciniam ekologiniam-socialiniam kompensavimui: biologinės įvairovės būklės gerinimui, klimato kaitos prevencijai, atsparumo jos padariniams didinimui ir žmonių gerovei būtinų ekosisteminių paslaugų teikimui.

Žaliosios infrastruktūros, kaip ir kitos žmonėms reikalingos infrastruktūros, vystymas yra aktualiausias miestuose. Būtent čia šiuolaikinio gyvenimo poreikiai kelia vis didėjančią spaudimą mūsų aplinkai, ir dėl to, sutrikus mus jungiančios ir aprūpinančios ekosistemos pusiausvyrai, kyla daugybė kitų problemų - nuo karščio salų ir potvynių iki fizinių ir psichologinių ligų, augančio pažeidžiamumo virusams. Žalioji infrastruktūra miestuose - tai ne tik miesto miškai, parkai, žaliosios jungtys, bet ir žalieji stogai ir sienos, tvoros paviršinio vandens su-

rinkimo sistemos bei pralaidžios dangos. Kitaip tariant, tai natūralių, pusiau natūralių ir žaliųjų elementų tinklas, teikiantis ekosistemos paslaugas, kuriomis grindžiama žmonių gerovė ir gyvenimo kokybė.

Žaliosios infrastruktūros elementai miestuose yra būtini aplinkos kokybei užtikrinti ir gerinti. Tinkamomis aplinkybėmis ir, pasitelkus strateginį planavimą, žmogaus sukurti žaliosios infrastruktūros elementai - parkai, alėjos, ekologiniai tiltai ir kiti želdynai, vandens tvenkiniai, įvairios vandentėkmės ir lietaus sodai - gali prisidėti prie platesnio ekologinio kompensavimo tinklo ir tokiu būdu pagerinti ne tik gyvūnų ir paukščių migracijos sąlygas regioniniu lygmeniu, bet ir gamtinių medžiagų ir energijos srautų (deguonies produkavimo) generavimą ir paskirstymą miesto viduje.

MIESTŲ ATSIGAVIMAS PO PANDEMIJOS

2020 m. pasaulinė pandemija dar labiau nei bet kada anksčiau sustiprino miestų atsigavimo, pasveikimo, atsistatymo poreikį. Miestų atsigavimas gali vykti daugeliu būdų, o vienas iš jų - žalioji infrastruktūra. Miestų „atsigavimo“ tikslas galėtų būti pagerinti jų būseną (klimato kaitos atžvilgiu), sugrįžti į „natūralumą“, ryšį su gamta, persigrupuoti ir t.t. Siekdami miestų atsigavimo, turime projektuoti teritorijas taip, kad jos naujais būdais integruotųsi ir jungtųsi, pritaikytų prie gamtinės aplinkos, ją gerintų.

ŽALIOSIOS INFRASTRUKTŪROS SIEKIAI

Žaliosios infrastruktūros sprendimai siekia gamtinius elementus įveiklinti kuo efektyviau, kad šie galėtų teikti kuo daugiau naudų - ekosisteminių paslaugų - mums, žmonėms. Visų pirma, tam, kad gamtiniai elementai gebėtų gyvuoti ir atlikti savo svarbiausiais, nepakeičiamas funkcijas - kaip kad oro gryninimas, drėgmės reguliavimas, fotosintezė, bioįvairovės išsaugojimas - svarbu sukurti kuo geresnes sąlygas jų gyvybiniams procesams vykti. Greta šių pirminių savo funkcijų, gamtiniai elementai taip pat gali būti strategiškai integruojami į mūsų aplinką, kad atliktų ir daugybę kitų funkcijų - tokių, kaip pastatų energetinio efektyvumo didinimas, paviršinių nuotekų tvarkymas, maisto produktų tiekimas, rekreacija, dvasinė atgaiva, švietimas ir t. t.

Toks daugiafunkciškumo ir efektyvumo siek-

iantis požiūris į gamtinius elementus skiria žaliosios infrastruktūros idėjas nuo šiuo metu Lietuvoje įprastesnio, atsinaus projektuotojų, rangovų ir pačių gyventojų požiūrio į želdinius, žaliuosius plotus ar vandens ciklus mūsų aplinkoje, kai jų potencialas teikti įvairias naudas yra mažai suprantamas ir išnaudojamas. Nors šis potencialas jau daug metų yra gerai pažįstamas įvairiems gamtos mokslų specialistams ir taip pat tarnauja kaip svarbi teisiškai reguliuojamo, į teritorijų planavimo procesus integruoto gamtinio karkaso koncepto dalis, atrodo, kad realus jo suvokimas ir taikymas niekada taip ir netapo kasdienių projektavimo sprendimų dalimi. Kitose šalyse vykdoma žaliosios infrastruktūros politika siekia atsikratyti šios atskirties, visų pirma skatindama visuotinę aplinkosauginį sąmoningumą ir geresnį įvairių suinteresuotų šalių bendradarbiavimą, ieškodama įvairių įrankių, gebančių įgalinti ir šviesinti sprendimų priėmėjus ir padaryti tvaresnės aplinkos kūrimo užduotį kuo paprastesnę, lankstesnę ir savaime suprantamą.

GEROSIOS ŽI UŽSIENIO PRAKTIKOS

Vokietija turi vieną stipriausių ekologijos tradicijų Europoje. Miestuose labai vertinama gamtos nauda, nepaisant to, jog yra skatinama didelio tankumo plėtra. Galima teigti, kad žaliosios infrastruktūros plitimą šioje šalyje palaiko kompleksinė paskatų ir reikalavimų sistema įvairiuose valdžios lygmenyse. Svarbu tai, kad federaliniuose gamtos apsaugos įstatymuose ir statybos kodeksuose reikalaujama „kompensuoti“ žalą gamtiniais kraštovaizdžiams ir sukurti ekosistemines paslaugas plotuose, kurie anksčiau nebuvo užstatyti.

Berlynas jau seniai yra užsibrėžęs tikslą išsaugoti buveines, ekosistemas, gyvūnų ir augalų rūšis bei jų genetinius išteklius ir derinti juos su tolesne miesto plėtra. Berlyno miestas yra parengęs kraštovaizdžio programą, kuria siekiama apsaugoti gamtos išteklius kaip gyvybiškai svarbią žmogaus gyvenimo sąlygą, tačiau taip pat joje yra aiškiai nurodoma ekonominė nauda, gaunama iš biologinės įvairovės ir ekosisteminių paslaugų.

Kad artimiausioje ateityje Berlynas taptų atsparesnis ir tinkamesnis gyventi, Berlyno senatas 2017 m. paskelbė pritaikymui prie klimato kaitos skirtą planą, kuriame numatoma

daugybė ŽI priemonių: nuo medžių auginimo, pelkių kūrimo, pralaidžių paviršių integravimo iki ant naujų ar senų pastatų kuriamų žalių stogų. Šiuo planu yra siekiama Berlyną paversi „miestu kempine“ („Stadtschwamm“): vengti paviršiaus sandarinimo betonu ar asfaltu ir, kur tik įmanoma, vystyti pralaidžius paviršius, pasitelkiant ŽI priemones. Tokiu principu vystomas miestas sprendžia ir karščio, ir liūčių iššūkius - staigių liūčių metu efektyviai sugerdamas vandens perteklių, o esant aukštai oro temperatūrai - šį vandenį išgarindamas ir tokiu būdu vėsindamas aplinką.

O Hamburgas yra pirmasis Vokietijos miestas, sukūręs išsamią „Žaliųjų stogų“ strategiją. Jos tikslas - per artimiausią dešimtmetį miesto zonoje pasodinti 100 hektarų žaliųjų stogų. Pagal Vokietijos Gamtos apsaugos įstatymą, žalieji stogai laikomi galima priemone kompensuoti pastato poveikį gamtai. Žaliųjų stogų reglamentavimas Hamburge buvo įtrauktas į daugelį žemės naudojimo planų jau prieš 20 metų.

Švedijoje, kaip ir kitose Vakarų Europos šalyse, norint tvariai kontroliuoti miestų augimą, pastaraisiais dešimtmečiais taip pat imta taikyti miestų užstatymo tankinimo metodus. Nors tai ir yra gera strategija gyvybiškam teritorijų funkcionavimui, tačiau pastebėta, kad miestų užstatymo tankinimas daro neigiamą poveikį žalių erdvių išsaugojimui. Dėl to Švedijoje ypač daug dėmesio buvo pradėta skirti žaliajai infrastruktūrai, kuri šaliai yra svarbi ne tik siekiant pasaulinių ir nacionalinių bioįvairovės ir kitų aplinkosaugos tikslų, bet ir padedant Švedijos miestams aprūpinti savo gyventojus ekosisteminėmis paslaugomis - užtikrinti lengvą želdynų, miškų ir ežerų pasiekiamumą bei skatinti žmonių sveikatą ir gerovę.

Stipri miestų savivaldybių politinė vizija yra raktas į sėkmę - Švedijos miestuose taikomi SymbioCity principai. SymbioCity sistema kelia daugybę klausimų, į kuriuos miestų savivaldybės turi atsizvelgti, vykdydamos bet kokią miesto plėtros iniciatyvą, susijusią su energijos, vandens ir išteklių naudojimu, atliekų mažinimu, tvariu transportu, miesto kraštovaizdžio planavimu, viešąja erdve, ekologinėmis, ekonominėmis, socialinėmis ir kitomis funkcijomis. SymbioCity sistemoje pabrėžiamas siekis miesto plėtros darbus atlikti sistemingai bei atkreipti dėmesį į vykdomų projektų sąsajas ir sąveiką su aplinkosauginiais, ekonominiais ir sociokultūriniais aspektais. Vienas iš daugelio SymbioCity gerosios praktikos pavyzdžių yra Vakarų uosto rajonas Malmėje, kuris iš pramoninio rajono buvo paverstas vienu žinomiausiu tvaraus gyvenimo, darbo ir mokymosi modeliu.

Taip pat Malmėje 2000-aisiais metais, projektuojant Augustenborgo botanikos sodą, buvo įsteigtas Skandinavijos žaliųjų stogų institutas. Augustenborgo botanikos sodo projektas buvo įgyvendintas kaip pilotinis projektas tyrimams. Jis apima 10 000 m² teritoriją, kur demonstruojamos ir testuojamos novatoriškiausios žaliųjų stogų sistemos rinkoje ir jų nauda urbanizuotoms teritorijoms ir miesto ūkininkavimui, išbandomi įvairūs augalai, tinkami naudoti želdinant stogus, skirtingi inžinerinių dirvų tipai bei būdai geram vandens nuotėkiui užtikrinti. Taip pat, bendradarbiaudami su Lundo universitetu, Skandinavijos žaliųjų stogų instituto mokslininkai tiria žaliųjų stogų poveikį biologinei įvairovei ir lietaus vandens valdymui. Institutas organizuoja mokymus savivaldybių atstovams, vystytojams, urbanistams ir architektams bei organizuoja ekskursijas po žaliųjų stogų

projektus visoje šalyje. Ši instituto veikla ypač padėjo žaliųjų stogų populiarinimui tiek Švedijoje, tiek kitose šalyse, kaip Danija, Norvegija ir Suomija.

Gamtinių elementų suvokimas per žaliosios infrastruktūros sampratą yra ypač gerai prigijęs Jungtinėje Karalystėje, kur jau daugiau nei dvidešimt metų jis integruojamas į įstatyminius ir strateginius šalies dokumentus. Gausu žaliosios infrastruktūros skatinimui skirtos sistemintos informacijos, iniciatyvų ir projektų, inovatyvių reguliacinių mechanizmų. Žaliosios infrastruktūros terminas naudojamas gana plačiai - apibūdinant ir bendrą gamtinį kraštovaizdį, ir konkrečias priemones šiam kraštovaizdžiui papildyti, ypač urbanizuotose teritorijose.

2018 metais Nacionalinėje planavimo politikos direktyvoje buvo įvardytas bioįvairovės prieaugio (Biodiversity Net Gain) siekis, kuris artimiausiu metu turėtų būti įtrauktas į Aplinkos įstatymą (Environment Bill) ir tapti privalomu reikalavimu visiems projektams. Tai reikš, kad visi nauji projektai turės pagerinti aplinkos ekologinę būklę 10% ir užtikrinti šios pagerintos būklės išsilaikymą bent 30 metų nuo projekto pabaigos. Tiksliai aplinkos ekologinė būklė prieš ir po projekto įgyvendinimo turės būti pamatuojama specialistų ekologų, remiantis nustatytais kriterijais, kaip kad buveinių kiekis ir kokybė,

taip pat įvertinant naujųjų buveinių prigijimo ir tęstinumo galimybes. Dar tebėra diskutuojama, ar tam tikromis aplinkybėmis turėtų būti leidžiama įgyvendinti šį reikalavimą alternatyvioje vietoje už sklypo ribų. Tikimasi, kad naujasis reikalavimas padės stabdyti dėl naujų objektų statybos vykstantį bioįvairovės praradimą ir taip pat padės formuoti bei stiprinti ekologinį šalies teritorijų tinklą.

„KURK LIETUVAI“ ŽALIOSIOS INFRASTRUKTŪROS PROJEKTAS

Mūsų komandai langą į gyvybingesnę ir tvaresnę žaliosios infrastruktūros pasaulį pravėrė profesinio tobulinimo ir gerosios užsienio praktikos pritaikymo programa Lietuvos viešajame sektoriuje „Kurk Lietuvai“. Ši programa leido savo sukauptas architektūros, urbanistikos žinias ir didžiulį norą kurti tvaresnę aplinką pritaikyti Aplinkos ministerijoje, įgyvendinti projektus, siekiančius integruoti žaliosios infrastruktūros principus į Lietuvos miestų teritorijų vystymą.

Jau praėjusį rugsėjį, pradėjus gilintis į žaliosios infrastruktūros problematiką Lietuvoje, mūsų sudarinėjamą egzistuojančių iššūkių sąrašą vienas po kito pradėjo pildyti turbūt daugumai jūsų jau pažįstamos problemos: specialistų trūkumas, kraštovaizdžio architektų neįtraukimas į projektus, urbanistinio planavimo tradicijos neišsivystymas, kokybinių normų

nebuvimas, supratimo apie ekologinę, o ne tik estetinę įvairių elementų vertę trūkumas, šių elementų teikiamų naudų neįvertinimas, rangovų įprotis daryti taip, kaip yra paprasčiau ir kaip daroma jau daugybę metų, tinkamo santykio su esamomis kraštovaizdžio formavimo priemonėmis - gamtiniu karkasu ir želdynu sistema - atradimas, žaliosios infrastruktūros principų integravimas į dabartinę sistemą, ir taip toliau.

Suvokėme, kad pati žaliosios infrastruktūros sąvokos esmė, jos vaidmuo Lietuvoje dar nebuvo iki galo išdiskutuoti, o įvairūs specialistai vis dar suprasdavo sąvoką skirtingai. Laikui bėgant, pokalbis po pokalbio išsiginčijo žaliosios infrastruktūros principai, kurie, mūsų nuomone, buvo svarbiausi Lietuvos kontekste ir kurie kol kas nebuvo įgyvendinti esamos sistemos priemonių.

ŽALIOSIOS INFRASTRUKTŪROS GIDAS

Šiuos išgrynintus žaliosios infrastruktūros principus stengėmės perteikti ne tik daugybėje savo darytų prezentacijų įvairioms suinteresuotoms šalims ir specialistams, bet ir įtraukti juos į Žaliosios infrastruktūros gidą, kurį netrukus tikimės išleisti.

(Nuotr. 017.: Lietaus sodo, kaip ŽI elemento, aprašymas, ištrauka iš Žaliosios infrastruktūros gido, G. Kapočiūtė, I. Kazlauskas, G. Znutaitė (2021)).

Gidu, kuris yra orientuotas į Lietuvos urbanizuotas teritorijas, siekiama kuo aiškiau ir suprantamiau perteikti žaliosios infrastruktūros naudas ir aktualumą Lietuvoje bei paskatinti jos principų taikymą planuojant naujas miestų teritorijas, gerinant esamas, taip pat įgyvendinant konkrečius miestų erdvių planavimo ir architektūros projektus. Leidinyje atskleidžiamas poreikis matyti ir strategiškai planuoti ŽI visumą tam, kad būtų išvengta jos fragmentiškumo ir būtų užtikrinamas gamtinių elementų daugiafunkciškumas - t. y., kad kuo efektyviau būtų išnaudojamas jų potencialas teikti naudas mums, žmonėms. Kartu gide yra pateikiama informacija apie Lietuvoje kol kas mažai taikomus, tačiau miestų kontekste vis labiau aktualėjančius žaliosios infrastruktūros sprendinius - tvarias paviršinio vandens surinkimo sistemas, apželdintus stogus ir fasadus, vandeniui laidžias dangas.

Atsižvelgiant į mūsų vykdytos apklausos savivaldybių siūlymus, sukurtas žaliosios infrastruktūros gidas iliustruotas diagramomis, gerųjų praktikų nuotraukomis ir yra skirtas tiek sprendimų priėmėjams, tiek vystytojams ir visuomenei bei yra naudingas visiems, prisidedantiems prie savo ir kitų aplinkos formavimo ar norintiems geriau suprasti jos ekosisteminius principus ir taip kurti tvarią miestų ateitį.

ŽALUMO INDEKSAS

Kita svarbi projekto dalis - tai Žalumo indekso įrankis, kuris naudojamas savivaldybių teritorijų vystymo politikoje, nustatant reikalavimus, kuriuos vystytojai turi atitikti prieš gaudami statybų leidimą. Įvertindamas įvairius elementus - kaip augmeniją ar paviršius - pagal jų teikiamas ekosistemines paslaugas, įrankis suteikia jiems skirtingus koeficientus. Šių elementų kiekiai ir plotai dauginami iš jų koeficientų ir tokiu būdu, atsižvelgiant į viso sklypo plotą ir tam tikras kitas projekto aplinkybes, nustatomas projekto surinktas žalumo indekso balas.

Ši naujoviška ir lanksti aplinkos planavimo priemonė pirmą kartą buvo pritaikyta Berlyne,

o vėliau paplito ir kituose miestuose (Malmėje, Stokholme, Sauthemptone, Londone ir Helsinkyje). Kaip pagrindą Žalumo indeksui Lietuvoje pasirinkome Helsinkio indekso modelį, nes šis modelis yra vienas labiausiai išvystytų, o įvairių elementų koeficientų nustatymui naudota sistema ir kriterijai detalai ir aiškiai pateikti, todėl sudaro galimybę juos nuosekliai pritaikyti pagal vietos aplinkybes. Būtent Helsinkio modelis taip pat buvo pritaikytas mūsų kaimyninėse Latvijoje ir Estijoje.

Šis įrankis ypač aktualus nustatant sąlygas Lietuvos didmiesčių gyvenamųjų rajonų ir priemiesčių plėtrai bei tankinimui, todėl galėtų tapti efektyviu žingsniu, sprendžiant šiuo metu vyraujančias žaliosios infrastruktūros kokybės ir kiekio problemas.

Šiuo metu kartu su įvairių sričių ekspertais adaptuojame Žalumo indeksą Lietuvos kontekstui. Kadangi įrankio detalumas ir jame naudojami kriterijai reikalauja žinių įvairovės, į procesą stengiamės įtraukti kuo daugiau skirtingų specialistų: ekologų, kraštovaizdžio architektų, planuotojų, geografo ir nekilnojamo turto vystytojų.

KAS TOLIAU?

Vykdydami antrą projektą ir toliau tęsiame žaliosios infrastruktūros temą, o savo pirmojo projekto metu sukauptas idėjas siekiame pritaikyti praktiškai, bendradarbiaudami su keletu atrinktų savivaldybių. Kuriame modelį, kuris leistų savivaldybei įsivertinti ŽI poreikį savo mieste ir taikyti jį strategiškai, įskaitant ir ben-

druomenės įtraukimą, ir praktinį Žalumo indekso taikymą.

Su sukurtu žaliosios infrastruktūros gidu ir Žalumo indeksu žengėme pirmuosius žingsnius skatindami sprendimų priėmėjus ir kitas suinteresuotas šalis geriau suprasti žaliosios infrastruktūros principus. Dabar vystoma metodologija padės užtikrinti mūsų paruoštų įrankių ir informacinių leidinių integraciją ir suteiks galimybę į juos geriau įsigilinti. Visgi tam, kad mūsų šalies miestų žalioji infrastruktūra neliktų fragmentuota ir būtų strategiškai planuojama, reikia daugybės tolimesnių žingsnių.

Iš atliktų užsienio šalių analizų matyti, kad tam, jog žaliosios infrastruktūros kartinis principas - gamtinių elementų ir procesų sąveikos, o ne izoliuoto, pavienio jų įgyvendinimo skatinimas - būtų visiškai įgyvendintas šalies planavimo sistemoje ir taptų integralia kasdienių projektavimo procesų dalimi, prireikia daug metų ir politinės iniciatyvos. Miestų ekologinė politika turi būti integruojama į urbanistines strategijas visais administracinės hierarchijos lygmenimis: nacionaliniu, savivaldos ir privačiu.

Be strateginio ir teisinio žaliosios infrastruktūros integravimo į teritorijų planavimo sistemas, taip pat labai svarbu atlikti kuo daugiau tyrimų realiai ŽI vertei ir poreikiui konkrečios vietovės kontekste įrodyti, siekti sąmoningo postūmio efektyvesnio bendradarbiavimo link, nuoseklaus įvairių suinteresuotų šalių švietimo ir kitų jas įtraukiančių iniciatyvų.

Lietuvos atveju, visos įvardytos problemos glaudžiai siejasi su tuo, jog šiuo metu Lietuvoje

nėra institucijos, kuri būtų atsakinga už ŽI kompetencijų telkimą, metodinės medžiagos ir konsultacinės pagalbos šiais klausimais teikimą, inovatyvių sprendinių vystymą, pilotinių projektų įgyvendinimą. Matome, jog analizuotose šalyse, kaip Vokietija, JK ar Švedija, dažnu atveju miestų žaliosios infrastruktūros politika ir praktiniu jos populiarinimu nacionaliniu lygmeniu rūpinasi valstybinės institucijos pavaldžios aplinkosaugos agentūros. Taigi, manome, jog ir Lietuvoje turėtų būti aiškiai įvardyta, kuri institucija yra atsakinga už žaliosios infrastruktūros plėtojimo klausimus.

POŽIŪRIO KEITIMAS IR LYDERYSTĖ

Žalioji infrastruktūra dažnai vertinama kaip būdas sumažinti ar atsverti naujos plėtros poveikį aplinkai, tačiau vien žaliųjų elementų įtraukti nepakanka. Tyrimai rodo, kad pasaulyje auga susirūpinimas aplinkosauginėmis problemomis ir vis daugiau žmonių siekia išmokti, kaip gyventi tvariau (GlobeScan 2020). Tačiau didėjantis visuomenės dėmesys aplinkos tvarumui skatina įvairių organizacijų ar verslų, bandančių tuo pasinaudoti, atsiradimą. Ne veltui vis dažniau išgirstame anglišką terminą greenwashing, kuris buvo pradėtas vartoti dar devintajame dešimtmetyje, siekiant apibūdinti įmonės savęs pateikimą visuomenei kaip aplinkai draugiškos ir tvarios tam, kad būtų paslėpta aplinkai destruktivi veikla. Praėjus beveik keturiems dešimtmečiams, greenwashing praktika tapo problemiškesnė ir ypač ryškėja architektūros, statybos ir miestų planavimo srityse.

Žinome, kad statybos industrija pasaulio klimato kaitos kontekste vaidina svarbų vaidmenį - ji yra atsakinga už beveik 40% su energija susijusio anglies dvideginio (CO₂) išmetimo į atmosferą bei daro didelį poveikį natūralioms buveinėms. Todėl reikalingas visuomenės kritinio

mąstymo apie žmonių santykį su gamta vystymas - kaip sumažinti energijos suvartojimą miestuose ir žalą aplinkai. Vis daugiau pasaulio architektūros kompanijų įsipareigoja pagerinti savo projektavimo praktiką. 2019 m. Jungtinėje Karalystėje sukurta „Architects Declare“ iniciatyva siekė tapti architektūros praktikos tinklu, skirtu kovoti su klimato krize ir biologinės įvairovės nykimu. Lyderystę sukurti šią iniciatyvą parodė 17 prestižinės Stirlingo premijos (angl. Stirling prize) laureatų, prie kurių netruko prisijungti daugelis kitų architektūros ofisų iš visos Jungtinės Karalystės, Australijos, Jungtinių Amerikos Valstijų, Vokietijos ir t. t. Galiausiai ši iniciatyva virto „Construction Declares“ tinklu, apimančiu 27 pasaulio šalis. Ši ir panašios iniciatyvos architektūros, statybos ir miestų planavimo srityse parodo kintantį industrijos požiūrį klimato krizės kontekste, kompleksinį ir strateginį mąstymą, švietimo ir bendradarbiavimo siekį planuojant tvaresnius miestus bei atsakomybės už savo veiksmus prisiėmimą.

Nors svarbi sėkmingos žaliosios infrastruktūros politikos dalis yra idėjų ir principų suskaidymas iki aiškių, apčiuopiamų elementų ir sprendinių, kiekvienas iš mūsų turėtų stengtis mąstyti kritiškai ir matyti šiuos elementus ne pavieniui, o kaip didesnės visumos dalis. Projektuose turėtų būti numatytas ne vien kompleksinis požiūris į ekologiją miesto aplinkoje ar biologinės įvairovės palaikymas, bet ir pastatų tipologijų permąstymas ir kasdienio žmonių gyvenimo gerinimas, vengiant greenwashing praktikos. Turime išradingai, inovatyviai, įtraukiai ir jautriai galvoti apie ateities miestus, įtraukti visuomenę ir specialistus, remtis mokslininkų pateikiamais faktais apie klimato kaitos žalą miestams ir biologinės įvairovės nykimą, planuoti miestus, architektūrą, viešąsias erdves su tikslu spręsti šias problemas.

Literatūros sąrašas:

Andrušaitytė, S. ir Gražulevičienė, R. (2018). *Aplinkos veiksnių įtaka nėsščiosios sveikatai, nėsštumo baigčiai ir vaikų sveikatai*.

Forestry Commision England (2010). *The case for trees in development and the urban environment*. Bristol: The Forestry Commission England, p. 7.

Heisler, G. M. (1990). Mean wind speed below building height in residential neighborhoods with different tree densities. *ASHRAE Transactions*. 96(1): 1389-1396.

GlobeScan (2020). *Study Finds People Want to Make Healthy and Sustainable Living Choices but Do Not Know Where to Start*.

McPherson, E. (1994). *Energy-Saving Potential Of Trees In Chicago*. Davis: USDA Forest Service, p. 1.

Vilniaus planas (2015). *Vilniaus miesto savivaldybės teritorijos bendrojo plano sprendinių įgyvendinimo stebėsenos (monitoringo) 2007-2014 metų ataskaita*. p. 84.

Watson, B. (2016). *The Troubling Evolution of Corporate Greenwashing*. The Guardian.

Wolf, K. (1998). *Urban Nature Benefits: Psycho-Social Dimensions Of People And Plants*. Seattle: University of Washington.

In memoriam: Elena Brundzaitė-Baltrus (1945–2021)

2021 m. rugpjūčio 7 d. užgeso (po patirto insulto) LKAS narės Elenos Brundzaitės gyvybė. Anapilin iškeliavo intelektualiai kraštovaizdžio architektė veteranė. Prisiminsime ją kaip aktyvią prancūzų kraštovaizdžio architekto E. André (1840–1911) kūrybos tyrinėtoją, parkų estetikos ekspertę.

1968 m. E. Brundzaitė baigė tuomečio Kauno politechnikos instituto (dabar Kauno technologijos universitetas, KTU) Architektūros fakulteto studijas ir pradėjo dirbti Techninės estetikos institute. Nuo 1970 m. ji dirbo tuometiniame Paminklų konservavimo institute (vėliau - Paminklų restauravimo projektavimo institutas, PRPI), pasinėrė į parkotyros ir dvarų sodybų regeneravimo reikalus. Bene pirmieji jos projektai buvo Užutrakio parko parterio restauracijos projektas, Apytalaukio parko (Kėdainių r.), Jašiūnų parko (Šalčininkų r.) tvarkymo projektai. Vėliau ji parengė Šešuolėlių (Širvintų r.), Cirklišio (Švenčionių r.) parkų regeneracijos projektus, tyrinėjo prancūzų kraštovaizdžio architekto E. F. André (1840–1911), kurio paveldas keturiuose Lietuvos grafų Tiškevičių dvaruose išsaugotas iki šių dienų, kūrybos principus. E. Brundzaitė, talkinama Prancūzijoje studijavusio savo tėvo botaniko Kazio Brundzos (1903–1991), 1970 m. buvo pirmoji profesionali šio pasaulinio garso kraštovaizdžio architekto kūrybos tyrinėtoja, propaguotoja, kai dar net gimtinėje Prancūzijoje šis parkų kūrėjas buvo užmirštas.

1986 m. E. Brundzaitė dalyvavo Tarptautinės kraštovaizdžio architektų federacijos (IFLA) kongrese Vengrijoje. 1996 m. IFLA kongresui Florencijoje (Italija) ji parengė išsamų straipsnį apie E. F. André kūrybos principus, kuris buvo publikuotas kongreso mokslo darbų leidinyje. Kraštovaizdžio estetika buvo jos mokslinių ir pedagoginių interesų laukas. Kaip rašo pati Elena, „Tėvo universitetas buvo Lietuvos gamta. Mano universitetas - Lietuvos istoriniai parkai. Būdama Lietuvos statybos ir architektūros mokslinio tyrimo instituto aspirantė nagrinė-

jau temą „Lietuvos istorinių parkų regeneracija“. Turėjau aplankyti didžiąją dalį šių parkų ir fiksuoti jų būklę.“

E. André kūrybos temos E. Brundzaitė neapleido visą gyvenimą, nuo 1970 m. straipsnio „Architektūros paminklų“ 1 tome (E. Brundzaitė, D. Juchnevičiūtė, E. Navys, „Palangos parko restauratorių darbo patirtis“) nuolat parašydama spaudai ar konferencijų leidiniams. Architektė ir kraštovaizdžio architektė E. Brundzaitė puikiai pajautė ir įvardijo E. F. André kompozicinius ir architektoninius privačių ir viešųjų parkų erdvės formavimo principus. Minėtinos šios jos publikacijos:

- „E. André kūrybos principai“ (tezės rusų k. Maskvos architektūros institute, 1982 m. ir Paminklų konservavimo instituto leidinyje, 1984 m.);
- Straipsnis anglų k. 33-iojo IFLA kongreso Florencijoje (Italija) leidinyje, 1996;
- „Žaliojo grožio principai. Palangos parkui 100“, žurnale „Arkitektas“, 1997, Nr. 2–3;
- „Edouardo André kūrybos principai“ tarptautinės konferencijos leidinyje „Edouardo André šiaurės parkų kelias“, 2011.

Gyvendama JAV E. Brundzaitė-Baltrus bendradarbiavo su Amerikos lietuvių žurnalu „Technikos žodis“, čia publikavo straipsnius apie Užutrakio parką (2000, Nr. 3), Palangos parko augaliją (2001, Nr. 3), apie tarptautinius renginius Lietuvoje: IFLA 39-ąjį kongresą Baltijos valstybėse, konferenciją „Parkų ir sodų kelias: patirtis ir europiniai projektai“.

Dar dvi svarbios E. Brundzaitės-Baltrus publikacijų temos - „Sapiegų dvaro parkas Vilniuje“ („Dienovidis“, 2003 m. sausio 19 d.; pakartotas „Literatūra ir menas“ elektroniniame portale 2011-10-17) ir straipsnis „Bernardinų sodas – istorinis želdynas“ „Moksle ir gyvenime“ (2009, Nr. 2, p. 32–33). Čia autorė savo tyrimus iliustravo ir architektūriniais brėžiniais.

Realizuotų, įgyvendintų parkų ir kitų kraštovaizdžio objektų architektė turi nedaug - toks jau sovietinio laikotarpio kūrėjo likimas, tačiau darbas tuometiniame Vilniaus inžinerinio statybos instituto (dabar VGTU, Vilnius Tech) Architektūros fakultete, vėliau kolegijose leido architektėi ir kraštovaizdžio architektėi palikti pėdsaką studentų širdyse ir sielose, nubrėžti kūrybinę liniją Lietuvos kraštovaizdžio architektūros praktikoje, eseistikoje.

Po sunkios ligos, ištikusios 1989 m., ir sėkmingo gydymo kraštovaizdžio architektė toliau domėjosi kraštovaizdžio kūryba. Senieji parkai, dvarų sodybos E. Brundzaitė-Baltrus buvo gyvenimo pašaukimas. Iš tėvų šeimos ir giminės ateinanti meno ir gamtos pajauta Elena visada siejo su romantiškais kraštovaizdžiais ir menais - gamtos, architektūros, urbanistikos derme, ritmu ir išraiškos estetika. Todėl ji džiaugėsi bene 20 metų trukusia pažintimi ir antrąja santuoka su JAV gyvenusiu operos dainininku Leonu Baltrumi (1933–2012), galimybėmis pažinti Vakarų pasaulio kultūrą ir meną.

2014 m. vasaros pradžioje buvo išleistas Elenos Brundzaitės-Baltrus sudarytas XX a. aštuntojo dešimtmečio fotografijų albumas „Romantizmą menantys parkai“ (Vilnius: E. F. André klubas Lietuvoje, 2014, 132 p.). Jis vainikavo architektės ir kraštovaizdžio architektės darbą Lietuvos parkų labui ir tapo gražia menotyroos reminiscencija. Šiame albume publikuojama dalis 1976–1977 m. Lietuvos dvarų parkų stebėsenos medžiagos - 60 vaizdų iš 23 dvarų parkų. Autorė ir sudarytoja parašė įvadinį straipsnį „Romantizmo epochos parkai“. Parkų ir dvarų sodybų vaizdai pristatomi ir palydimi trumpomis anotacijomis (komentarais) apie buvusius savininkus, parkų kūrėjus architektus ir kraštovaizdžio architektus, svarbiausius meninius bruožus. Ši medžiaga svarbi mums kaip ikonografinis šaltinis - romantiškųjų kraštovaizdžio siluetų ir kontūrų fiksacija, kompleksiškas žvilgsnis į XIX a. dvarų parkus sovietinio laikmečio ūkinio ir kultūrinio gyvenimo kontekste.

LKAS narys Steponas DEVEIKIS

Elena Brundzaitė-Baltrus

In memoriam: Konstantinas Jakovlevas-Mateckis (1929–2021)

Įpusėjęs 93-čius gyvenimo metus 2021 m. lapkričio 12 d. mirė architektūros ir kraštovaizdžio architektūros profesorius emeritas habil. dr. Konstantinas Jakovlevas-Mateckis.

Bendražygiai prisimena, kad 90-ąjį gimtadienį ir 65 metų profesinės veiklos sukaktį architektūros ir kraštovaizdžio architektūros profesorius habil. dr. Konstantinas Jakovlevas-Mateckis pasitiko kaip aktyvus Vilniaus Gedimino technikos universiteto (Vilnius Tech) profesorius emeritas, parašytų ir publikuotų darbų lentyną papildęs dar keliomis publikacijomis Lietuvos kraštovaizdžio architektų sąjungos (LKAS) ir Klaipėdos valstybinės kolegijos mokslo darbų leidiniuose. Jubiliejaus proga bendradarbiai, mokiniai ir kolegos pasidžiaugė jo projektais ir akademiniiais darbais.

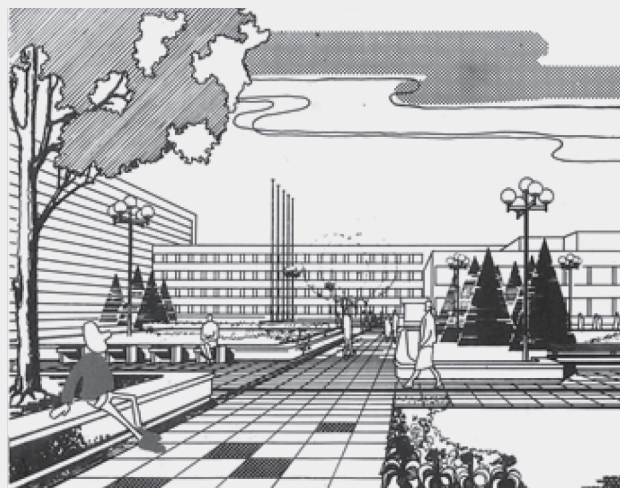
Anksčiau išleista Profesoriaus biografinė ir bibliografinė rodyklė (VGTU leidykla „Technika“, 2014) publikavo išsamų ir informatyvų prof. K. Jakovlevo-Mateckio gyvenimo ir veiklos aprašymą, pateikė daug iliustracijų ir 838 bibliografinius įrašus. Į rodyklę įtrauktos profesoriaus K. Jakovlevo-Mateckio knygos, monografijos, straipsniai, redaguoti darbai, konferencijų pranešimai, aprašyta projektinė ir mokslinė veikla, dalyvavimas konkursuose, parodose, suteikti apdovanojimai ir garbės vardai. Glaustą gyvenimo, paskirtoto architektūros, kraštovaizdžio architektūros ir architektūrinės aplinkos dizaino mokslui ir kūrybai, apžvalgą leidinyje Kraštovaizdžio architektūra Baltijos šalyse - šimtmečio retrospektyva ir ateities perspektyvos (LKAS, 2018) pateikė profesoriaus bendražygiai prof. dr. Marija Burinskienė ir prof. dr. Gintaras Stauskis.

K. Jakovlevas-Mateckis gimė 1929 m. kovo 6 d. Kaune, kilmingoje inteligentų šeimoje. 1954 m. jis baigė Kauno politechnikos institutą (dabar Kauno technologijos universitetas), 1954–1960 m. dirbo Vilniaus statybos technikume, 1960–1964 m. - Staklių ir įrankių pramonės gamyklų projektavimo instituto Vilniaus filiale, 1964–1968 m. - Lietuvos statybos ir architektūros mokslinio

tyrimo institute, 1968–1986 m. - Sąjunginio techninės estetikos mokslinio tyrimo instituto Vilniaus filiale. Šiose darbovietėse jis atsiskleidė kaip gabus organizatorius ir inovacijų metodologijų kūrėjas.

Prof. habil. dr. Konstantinas Jakovlevas-Mateckis yra savitos pramonės kraštovaizdžio architektūros ir gamybinės aplinkos dizaino mokyklos pradininkas, jos teorinių pagrindų kūrėjas, stambių pramonės objektų aplinkos tvarkymo projektų autorius. Jis moksliniuose ir kūrybiniuose darbuose suformavo naują žmogų supančios aplinkos kūrimo ir jos įprasminimo, panaudojant želdinius, teoriją ir praktiką, išleido keletą reikšmingų monografių apie pramonės įmonių teritorijų želdinimą. Plačiau apie Techninės estetikos MTI Vilniaus filialo veiklą ir jo indėlį į Lietuvos kraštovaizdžio architektūrą profesorius emeritas papasakojo 2018 m. publikacijoje leidinyje Kraštovaizdžio architektūra Baltijos šalyse - šimtmečio retrospektyva ir ateities perspektyvos (LKAS, 2018).

1976 m. Konstantinas Jakovlevas-Mateckis buvo pakviestas dirbti į tuometį Vilniaus inžinerinį statybos institutą (dabar Vilnius Tech), Miestų statybos katedrą, kur ėmė dėstyti tuo metu naują ir pažangią discipliną - miesto

Prof. habil. dr. Konstantinas Jakovlevas-Mateckis.

Stasio Makaraičio piešinys

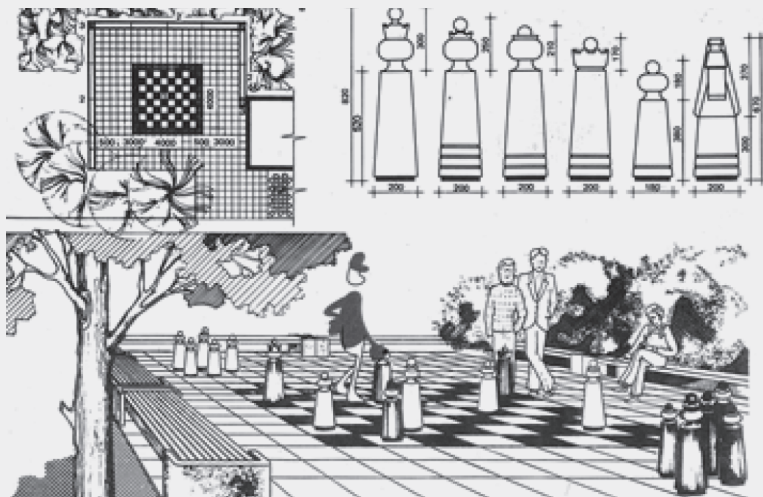
aplinkos estetiką. 1986 m. jis buvo išrinktas Architektūros katedros profesoriumi, o 1987 m. - Architektūros fakulteto dekanu ir dirbo juo iki 1990 m. pabaigos. Per tuos metus profesorius dekanas parengė ir išleido net tris monografijas rusų kalba: „Kompleksinis pramonės teritorijų sutvarkymas“ (Kijevas, 1989 m.), „Trumpas architekto žinynas: kraštovaizdžio architektūra (Kijevas, 1990; su bendraautorais), „Gamybinės aplinkos dizainas“ (Maskva, 1990; su bendraautorais) ir daug mokslinių straipsnių.

Vėlesni jo darbai Miestų statybos katedroje pasižymi monumentalumu - profesorius yra 2003 ir 2011 m. katedroje parengto vadovėlio Miestotvarka vienas iš organizatorių ir autorių; trijų tomų monografijos Miesto kraštovaizdžio architektūra (2003–2013) autorius. Už šiuos darbus jis pelnė įvairių konkursų (2002, 2005, 2011 ir 2012 m.) premijų, Lietuvos Respublikos aplinkos ministro padėką, o Lietuvos kraštovaizdžio architektų sąjunga 2005 m. apdovanojo profesorį Konstantiną Jakovlevą-Mateckį garbės žymeniu „Už nuopelnus Lietuvos kraštovaizdžio architektūrai“.

Profesorius vertino kolegišką tarpdalykinį bendradarbiavimą, rūpinosi kraštovaizdžio architektūros ir urbanistikos sprendinių sinergija, nuoširdžiai palaikė kultūrines ir menines iniciatyvas, mokslinių tyrimų idėjas, domėjosi tyrimų, intelektinės ir projektinės veiklos rezultatais. Su juo bendrauti buvo įdomu, prakilnu, tarsi apsupdavo intelektualia aura. Tokie velionio Profesoriaus bruožai ir liks daugelio kolegų atmintyje. Jo gyvenimas buvo didelis ir reikšmingas indėlis į Lietuvos mokslą, švietimą, kultūrą ir meną.

LKAS valdyba ir kolegijos reiškia gilią užuojautą velionio žmonai Dalilai, dukrai Vilijai ir kitiems artimiesiems. Liūdime ir atsimename kartu su jumis.

LKAS narys Gintaras STAUSKIS

Konstantino Jakovlevo-Mateckio su bendraautorais rengtų pramonės įmonių aplinkos tvarkymo projektų medžiaga (iš 2018 m. publikacijos).

Kraštovaizdžio architektūros dienos Palangoje

Palangos kurortas tiesiog privalo būti gražus!

2021 metų rugsėjo 20-25 dienomis Palangoje ir Šventojoje vyko tradicinis Lietuvos Kraštovaizdžio architektų sąjungos kūrybinis pleneras. Trys kūrybinės grupės, sudarytos iš kraštovaizdžio architektų, architektų, menininkų, bendruomenės atstovų, rengė Šventosios upės vingių parko (nuo Liepojos plento iki Šventosios uosto) koncepcijas. Tokio pobūdžio LKAS plenerų rengimas įvairiose Lietuvos savivaldybėse jau tapęs tradicija, tačiau Palangoje vyko pirmą kartą.

Grupių parengti projektiniai pasiūlymai buvo pristatyti bendruomenei ir liko Palangos savivaldybės administracijos žinioje. Gerosios idėjos bus panaudotos tvarkant kurorto viešąsias erdves ir Šventosios upės aplinką.

Plenero metu Palangos mokyklų moksleivi-

ai buvo pakviesti sudalyvauti piešinių konkurse. Nors laiko konkursui skirta mažai, tačiau iš penkių mokyklų sulaukta net 35 piešinių, kuriuose išreikštos Palangos ir Šventosios ateities vizijos. Visiems konkurse dalyvavusiems moksleiviams ir jų šauniems mokytojams įteikti Lietuvos Kraštovaizdžio architektų sąjungos padėkos raštai, geriausių piešinių autoriai paskatinti Palangos mero dovanėlėmis.

Pirmąją plenero dieną visus jo dalyvius priėmė meras su savo komanda. Išsakyti plenero organizatorių lūkesčiai, poreikis gerinti kurorto viešąsias erdves bei plėtoti kūrybinį bendradarbiavimą su kraštovaizdžio architektų organizacija.

Plenero dalyvius maloniai sutiko apgyvendinti „Energetiko“ administracija, taigi sąlygos darbui buvo puikios. Labai įdomias paskaitas plenero dalyviams ir vietinei bendruomenei paskaitė šventojiškis Mikelis Balčius ir profeso-

Moksleivių piešinių paroda.

Žavingi Šventosios upės vaizdai.

rius akademikas Vladas Žulkus.

Plenero dalyviams buvo pateikti savivaldybės administracijos, Šventosios seniūnės, architektūros skyriaus specialistų pageidavimai dėl Šventosios upės aplinkos sutvarkymo. Užduotis išties nelengva. Planuojamo sklypo plotas nėra tikslus, plenero dalyviai savo nuožiūra galėjo teikti būsimo parko ribas. Teritorija šiuo metu yra vietomis urbanizuota, kai kuriose vietose parengti detalieji planai. Pietinis upės krantas vietomis užstatytas gyvenamaisiais namais, krantinės nesuformuotos, užžėlusios krūmynais. Topografinė teritorijos nuotrauka neparengta. Upės pakrantės nesutvarkytos, apleistos, nepritaikytos lankymui, neapibrėžta upės vagos tvarkymo strategija. Esama situacija neatliepia kurorto lūkesčių dėl infrastruktūros, rekreacijos organizavimo, gamtinio ir kultūrinio kraštovaizdžio formavimo.

Susitikimo su meru metu buvo sutarta, kad būsimo Šventosios parko koncepcija bus rengiama teritorijoje nuo Liepojos - Palangos kelio iki planuojamo uosto darniai įtraukiant gretimas teritorijas.

Penktadienį, rugsėjo 24 d., Palangos viešojoje bibliotekoje plenero dalyviai pristatė savo darbus. Trečio aukšto salėje buvo eksponuoti

Įdomias mintis išsakė Šventosios klebonas Zenonas Degutis.

Vyko įdomi diskusija.

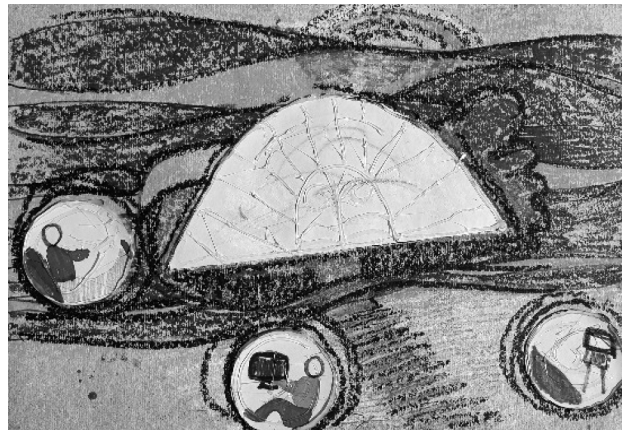

Kęstučio Balčikonio drobė liks Šventosios seniūnijoje.

moksleivių piešiniai ir profesionalių menininkų Romo Pauliko ir Kęstučio Balčikonio darbai.

Įdomias ir savitas koncepcijas pristatė darbo grupės. Architekto Egidijaus Jonaičio ir kraštovaizdžio architekto Egidijaus Vidrinsko vadovaujamos grupės daugiau dėmesio skyrė planuojamo parko funkcinio naudojimo įvairovei, gamtos ir kultūros vertybių panaudojimui. O prof. Petro Grecevičiaus vadovaujama grupė pasiūlymą grindė baltų kultūros reprezentavimo kultūriniame kraštovaizdyje idėja. Pasiūlyta perspektyvi Baltų vienybės parko idėja, kurioje vietos rastų ne tik kuršiai, bet ir kitų baltų grupių kultūros ženklai. Aptarimo metu konstatuota, kad visų trijų idėjų komplektas galės būti geru pagrindu kuriamam parkui. Svarbus visų darbo grupių kūrybos principas - atsigręžti į žmogų! Užtikrinti prieinamumą, saugumą, kultūrinį kuriamo parko identitetą. Įdomias mintis išsakė architektė Diana Rakovska, paveldosaugininkai Vladas Misius ir Danguolė Kulbinskaitė, kraštovaizdžio architektas Reinoldas Liaudanskas, neakivaizdiniu būdu gerų idėjų pasiūlė kraštovaizdžio architektė Sandra Kanapeckaitė. Kaip visada, labai vertingos buvo Šventosios bendruomenės narių Kęstučio Oginsko ir kitų mintys.

Plenero dalyviai išreiškė susirūpinimą, kad spartėjančio Šventosios upės prieigų urbanizavimo procese gali būti prarastos ypač svarbios upės kraštovaizdžio vertybės, todėl būtina kuo skubiau patvirtinti Šventosios upės parko ribas, reglamentą ir pradėti įkūrimo darbus. Labai svarbu, kad parko ribos būtų įteisintos naujoje Palangos bendrojo plano redakcijoje ir suteiktos galimybės laisvai judėti visu Šventosios upės pakrančių ruožu.

Nuotaikingi moksleivių piešiniai.

Po turiningos diskusijos LKAS pirmininkas prof. dr. Gintaras Stauskis su Palangos miesto savivaldybės atstovu Robertu Trautmanu įteikė plenero dalyviams mero padėkos raštus, o Šventosios seniūnė Veronika Skeberdytė originalius medalius.

Tenka apgailestauti, kad Covid 19 pandemija šiek tiek apribojo plenero veiksmus, o kai kurie specialistai ir miesto tarybos nariai negalėjo dalyvauti dėl didelio užimtumo. Tačiau manome, kad šis kūrybinis renginys artimiausiais metais įgaus gerą pagreitį kuriant gražesnę Palangą ir Šventąją.

O baigdamas visų planero dalyvių vardu noriu padėkoti puikiems palangiškiams Robertui Trautmanui ir Reinoldui Liaudanskui, dėjusiems visas pastangas, kad šis prasmingas renginys įvyktų.

**Lietuvos Kraštovaizdžio architektų
kūrybinio plenero Palanga/Šventoji 2021
vadovas prof. dr. Petras GRECEVIČIUS**

Kraštovaizdžio erdvės - „Sūduva 2021“

Puikiai organizuota ir LKAS Valdybos nario, renginio kuratoriaus arch. A. Mituzo kruopščiai apgalvota kūrybinė išvyka, remiantis nuosekliai parengta programa, leido koncentruotis į įspūdingo turinio ir puikios tematinės apimties suplanuotus vizitus Marijampolės m., Vilkaviškio raj. savivaldybėse. Čia aplankyti viešųjų erdvių želdynai, Vištyčio regioninio parko objektai, Lietuvos nepriklausomybės patriarcho dr. J. Basanavičiaus garbei įsteigtas Ažuolynas. Prasmingo susitikimo su Marijampolės m., Vilkaviškio raj. savivaldybių administracijų, Paminklotvarkos padalinių, Saugomų teritorijų tarnybos bei Vištyčio regioninio parko atsakingais darbuotojais metu LKAS aktyviausi nariai, taip pat valdybos, Ekspertų tarybos atstovai turėjo puikią galimybę įsitraukti į betarpišką diskursą, susipažinti su unikalia Suvalkijos regiono kultūra, gamtine įvairove bei įsigilinti į specifinę kraštovaizdžio architektūros įgyvendinamumo vietos lygmeniu problematiką, taip pat išsamiau aptarti regiono Kraštovaizdžio architektūros raidos bei šiuolaikinio įgyvendinimo tendencijas.

Diskusijų su Marijampolės m., Vilkaviškio raj. vyr. architektais, Vilkaviškio raj. mero patarėju, administracijos direktoriumi išvadinėje daly-

**Įteiktas padėkos raštas rajono architektėi
Vitai Valaitienei už produktyvų
bendradarbiavimą**

je konstatuota, kad, siekiant kraštovaizdžio architektūros kokybės gerinimo, tampa aktuali LKAS ekspertinio bendradarbiavimo plėtotė ir patirtinis dalyvavimas tiek projektų rengimo, tiek jų įgyvendinimo procesuose, eksploataavimo bei stebėsenos veiklose.

**LKAS Ekspertų tarybos pirmininkas
Prof. Jonas JAKAITIS**

Kraštovaizdžio architektui Liucijui Albertui Dringeliui – 90. Sveikiname!

Architektas ir kraštovaizdžio architektas doc. dr. Liucijus Albertas Dringelis gimė 1931-11-05 Varėnoje. 1950 m. baigė Merkinės vidurinę mokyklą, 1956 m. - Kauno politechnikos institutą (dabar Kauno technologijos universitetas, KTU). 1956–1957 m. jis dirbo Žemės ūkio statybos projektavimo institute; 1957–1965 m. - Miestų statybos projektavimo instituto Kauno filiale grupės vadovu; 1964–1965 m. - Lietuvos žemės ūkio akademijos (LŽŪA, dabar Aleksandro Stulginskio universitetas, ASU) vyr. dėstytoju. Nuo 1965 m. L. A. Dringelis nuolat dirbo Lietuvos statybos ir architektūros mokslinio tyrimo institute (vėliau ir dabar - Architektūros ir statybos institutas) aspirantu, mokslo darbuotoju, sektoriaus vedėju. Nuo 1995 m. jis - KTU docentas. Pastaruoju metu - kraštovaizdžio architektūros veteranas, emeritas; rūpinosi Kauno Karo muziejaus sodelio rekonstrukcija.

SVARBIAUSIEJI DR. LIUCIJIAUS ALBERTO DRINGELIO DARBAI

Suprojektavo LŽŪA centrinius rūmus No-reikiškėse, Kauno r. (su kitais, 1963), sanatorijos „Dzūkija“ klubą ir valgyklą Druskininkuose (1967), Gydamosios kūno kultūros dispanserį Druskininkuose (1969), Viršūžiglio bažnyčią Kauno r. (1995) ir kt.

Kraštovaizdžio architektūros kūrybą pradėjo 1962 m., kai kartu su Regimantu Pilkausku parengė Lazdijų miesto parko projektą, kuris tais pačiais metais buvo apdovanotas SSSR liaudies ūkio pasiekimų parodos Maskvoje sidabro ir bronzos medaliais. Suprojektavo (vienas ir su kitais) Druskininkų kurorto gydamosios kūno kultūros ir klimato terapijos parką (1969), Nemuno salos parką Kaune (1971), Palangos kurorto Sveikatos parką (1972). Jis yra Kauno miesto generalinio (bendrojo) plano iki 2000 m. (1983),

Palangos generalinio (bendrojo) plano, Rieta-vo centrinės dalies tvarkymo projekto (2002), Plungės miesto centrinės aikštės techninio projekto (2006) bendraautorius.

Pastarąjį dešimtmetį su kolega dr. Evaldu Ramanausku daugiausia dėmesio skyrė Lietuvos gyvenamųjų vietovių urbanistinės, architektūrinės ir kraštovaizdinės struktūros savitumų tyrimams ir aplinkos savitumo išsaugojimo problemoms; publikavo (su bendraautoriais) solidžią mokslo studiją šia tema (2015) ir daugybę mokslinių straipsnių (2013–2019), tarp jų ir Lietuvos kraštovaizdžio architektų sąjungos (LKAS) leidiniuose.

L. A. Dringelis yra laimėjęs įvairių kraštovaizdžio architektūros projektų konkursų: Karoliniškių kraštovaizdžio draustinio sutvarkymo (I premija, 1974; su R. Pilkausku ir L. Vaičiūte), Vilniaus pilių aplinkumos (I premija, 1979; su N. Kitkausku ir R. Pilkausku), Kauno Karo muziejaus sodelio rekonstrukcijos (I premija, 1992) ir kt.

L. A. Dringelis yra per 100 mokslo tiriamųjų darbų ir straipsnių teritorijų planavimo, kurortų ir poilsio zonų projektavimo, želdynų normavimo, miesto skverų ir aikščių įrengimo klausimais autorius ir bendraautorius. Jis yra LKAS narys steigėjas (1995), ženklo „Už nuopelnus Lietuvos kraštovaizdžio architektūrai“ kavalierius (2012). Pastaruoju metu jo kūryba plačiau aptarta ir analizuota Regimanto Pilkausko knygoje Miesto želdynų plėtotė (I ir 2 dalys, 2019, 2020), LKAS leidinyje Lietuvos kraštovaizdžio architektų darbai 2008–2018 (sudarytojas Mantas Pilkauskas, 2018). Šiame leidinyje publikuojamas pramogų, sporto ir poilsio daigafunkcinio komplekso Pakruojo dolomito kasybos karjeruose projekto (2012, autoriai dr. L. A. Dringelis ir dr. E. Ramanauskas) aprašymas, keletas architektūros veterano parengtų trumpų kritinių straipsnių ir projektų recenzijų.

Nugyventas gražus, kūrybingas architekto ir kraštovaizdžio architekto gyvenimas, kūrybinis palikimas yra puikus tarnystės kraštovaizdžio architektūros idėjai ir mūzai pavyzdys jaunesniems kolegoms. Suglaudę pečius kraštovaizdžio kolegos taria sveikinimo žodžius ir linki jubiliatui sveikatos.

Vaiva DEVEIKIENĖ,
LKAS valdybos narė

Daujotų giminės taurioji linija ir siekis tarnauti Lietuvai: kraštovaizdžio architektė Irena Marija Daujotaitė

2021-ieji kupini gražių sukakčių Daujotų giminėje - vasarą minėjome 130-ąsias Lietuvos nusipelnusio miškininko, smėlynų apželdinimo Lietuvoje pradininko, pedagogo ir mokslininko Marijono Daujoto (1891–1975) gimimo metines; spalio 21 d. sukako 100 metų nuo miškininko sūnaus dailininko tekstilininko Vladislovo (Vlado) Daujoto (1921–2009) gimimo; gruodžio 8 d. Vlado seseriai, kraštovaizdžio architektė Irenai Marijai Daujotaitėi (g. 1931) sukanka 90 metų. Visiems giminės suaktyvininkams būdinga gamtos pajauta, estetiškas nuovokumas, demokratiška laikysena, pedagoginė veikla.

Kraštovaizdžio ir želdynų meno žmonėms pasitaikė puiki proga prisiminti šių taurių profesionalų kūrybinę veiklą ir gyvenimo kelius. Kviečiame paskaityti trijų dalių biografinį pasakojimą - du iš kitų interneto svetainių, vieną mūsų. Pirmiausia - Bronislavos Spivakovienės tekstą apie miškininką, miškų želdintoją Marijoną Daują, publikuotą laikraštyje „Palangos tiltas“ (2021-07-21; prieiga internete: <https://www.palangostiltas.lt/marijonas+daujotas+negriaukite+gamtos+o+mokykites+is+jos,7,2,12692.html>). Lijanos Natalevičienės straipsnis „Vladas Daujotas: tauri asmenybė, talentingas pedagogas“ publikuojamas Mo muziejaus portale (2021; prieiga internete: <http://www.mmcentras.lt/vladas-daujotas-tauri-asmenybe-talentingas-pedagogas/78367>). Galima skaityti Irenos Marijos Daujotaitės ir Aleksandro Daujoto parengtą ir išleistą knygą „Marijonas Daujotas - Lietuvos miškų želdintojas“ (2013) ir autorių kolektyvo leidinį „Lietuvos pajūrio smėlynų sutvirtinimas ir apželdinimas“, taip pat 2001-09-14 Kretingoje vykusios mokslinės-praktinės konferencijos, skirtos M. Daujoto 110-osioms gimimo metinėms paminėti, medžiagą.

I. M. Daujotaitės ir A. Daujoto parengtos knygos (2013) viršelis ir tekstilininko V. Daujoto gobelenas „Senasis“ (1983).

Kviečiame prisiminti kraštovaizdžio architektės Irenos Marijos Daujotaitės kūrybinę biografinę. Tebus tai kuklus pasveikinimas su garbinga gyvenimo suaktymimi.

Irena Marija Daujotaitė gimė 1931 m. gruodžio 8 d. Kretingos rajono Darbėnų miestelyje, Kretingos miškų urėdo Marijono Daujoto (1891–1975) šeimoje. Architektūros išsilavinimo siekė Kauno politechnikos institute (dabar Kauno technologijos universitetas), kurį baigė 1957 m. Irena Marija turėjo ir turi gamtos pajautą, taip reikalingą kraštovaizdžio architektui, todėl savo veiklą ji vėliau susiejo su šia architektūros mokslo ir praktikos, pedagogikos sritimi, įnešė į ją svarų indėlį.

1957–1966 m. I. M. Daujotaitė dirbo Miestų statybos projektavimo institute (MSPI) architektė. Vienas pirmųjų jos projektų buvo su kolegomis architektėmis Birute Kasperavičiene ir Nijole Monstavičiūte 1958 m. parengtas Vilniaus miesto Centrinio kultūros ir poilsio parko „Vingis“

projektas, kupinas tuometės pompastikos ir architektūrinių užmojų bei detalių (pavyzdžiui, fontanų eilė centrinio tako ašyje ir pan.). Svarbiausias darbo MSPI laikotarpio projektas (su bendraautoriais) yra Panevėžio miesto generalinis (bendrasis) planas (1962). Irena Marija vis tvirčiau specializavosi miesto želdynų planavimo srityje.

Ilgai - 1966–1987 m. - I. M. Daujotaitė dirbo Vilniaus miesto statybos ir architektūros valdyboje vyriausiąja Vilniaus miesto kraštovaizdžio (landšafto) architektė. Dirbdama šį darbą ji daug prisidėjo prie Vilniaus miesto savito gamtinio ir urbanistinio audinio formavimo, gatvių ir miesto pašlaičių apželdinimo, sodininkų bendrijų, kitų miesto želdynų plėtotės. Ji visuomet siekė profesionalumo ir daug dėmesio skyrė kraštovaizdinei urbanistinių ir architektūrinių projektų daliai. To laikotarpio pačios I. M. Daujotaitės svarbiausi projektai Vilniuje, centrinėje miesto dalyje, buvo Odminių (Šventaragio) skveras (1972), Savivaldybės aikštė (1975), Menininkų rūmų (dabar Prezidentūros) sodo rekonstrukcija (1977). Atskira tema ir veiklos baras šiame darbe buvo Vilniaus miesto kolektyvinių sodų steigimo, jų užstatymo ir tvarkymo planavimas. Daujotaitės mintis apie kolektyvinius sodus, jų raidą pacitavo VGTU magistrantė Indrė Saladžinskaitė baigiamajame magistro darbe „Urbanistinė ir architektūrinė kolektyvinių sodų raida Vilniuje“ (2016, darbo vadovė dr. Indrė Ruseckaitė). Kraštovaizdžio architektė pabrėžė, kad kolektyviniai sodai (dabar sodininkų bendrijų sodai), visų pirma, buvo skirti spręsti gyventojų užimtumo problemą, ji taip pat pastebėjo, kad sovietmečiu miestus užplūdo žmonės iš kaimo, norintys ir toliau puoselėti sodininkavimo, žemiško ūkio kultūrą. Išsamiai kolektyvinių sodų steigimo vąjų yra aptaręs kraštovaizdžio architektas Henrikas Bronušas leidinyje „Kolektyviniai sodai, jų užstatymas ir tvarkymas“ (1988, Vilnius, LIMTI).

1974 m. Lietuvos TSR architektų sąjungoje buvo įsteigta Kraštovaizdžio architektūros komisija, kurios pirmininkė buvo I. M. Daujotaitė. 1987 m. ši komisija buvo performuota į Kraštovaizdžio architektų bendriją (pirmininkas Alvydas Mituzas). Šios bendrijos narių iniciatyva 1995 m. įkurta Lietuvos kraštovaizdžio architektų sąjunga (LKAS). Nuo 1992 m. LKAS yra pripažinta Tarptautinės kraštovaizdžio architektų federacijos (International Federation of Landscape Architects, IFLA) narė. I. M. Daujotaitės veikla ir

žodis kraštovaizdžio architektų organizacijose buvo ir lieka svarūs ir reikšmingi, aukštos prabos profesinis žvilgsnis ir vertinimas, pagarbus požiūris į kitų kūrybą, sau keliant ypač aukštus padorumo ir profesionalumo reikalavimus, lieka kolegoms kaip sektingas profesinis pavyzdys.

1988 m. I. M. Daujotaitė buvo pakviesta dėstyti kraštovaizdžio architektūros į VGTU, Urbanistikos katedrą. Čia dėstytoja parengė vadovėlį „Kraštovaizdžio architektūros pagrindai“ (Vilnius, Technika, 1998), paskelbė publikacijų recenzuojamuose mokslo leidiniuose apie Trakų ir Vilniaus miestų kraštovaizdžio morfostruktūros ypatumus, rengė Vilniaus miesto želdynų schemas (1994 ir 1996), Baltarusijos ambasados Vilniuje teritorijos rekonstrukcijos projektą (1998), naują Odminių (Šventaragio) skvero rekonstrukcijos projektą (2001, su bendraautorėmis). 2000 m. jai buvo suteiktas docento mokslinis pedagoginis laipsnis. Dėstydamą kraštovaizdžio architektūrą VGTU (1988–2006) ši specialistė turėjo kilnų tikslą kuo daugiau studentų sudominti nelengva kraštovaizdžio architekto profesija, įskiepyti platesnį architekto, urbanisto požiūrį į aplinką ir jos veiksnius. Daujotaitės auklėtinės yra kraštovaizdžio architektės Giedrė Ingrida Laukaitytė-Malžinskienė, Dėja Želvienė, Giedrė Čeponytė, Ramunė Baniulienė.

2010 m. kraštovaizdžio architektėi I. M. Daujotaitėi įteiktas žymuo „Už nuopelnus Lietuvos kraštovaizdžio architektūrai“. 2013 m. išleista Irenos Marijos ir jos brolio Alekso sudaryta knyga apie tėvą „Marijonas Daujotas – Lietuvos miškų želdintojas“ (Kaunas, Naujasis lankas, 140 p., iliustr.). Jai įteiktas architekto A. Zavišos fondo apdovanojimas „Už gyvenimo nuopelnus rekreacinės architektūros srityje“ (teikiamas kasmet nuo 2004 m.; šį apdovanojimą taip pat yra pelnę I. M. Daujotaitės kolegos kraštovaizdžio architektai, LKAS žymens „Už nuopelnus Lietuvos kraštovaizdžio architektūrai“ laureatai: prof. habil. dr. Vladas Stauskas (1932–2014), dr. Liucijus Dringelis, Alvydas Mituzas). Daug dėmesio ir kūrybinių pastangų I. M. Daujotaitė yra paskyrusi Vilniaus, Trakų ir kitų vietovių kraštovaizdžio, gamtos ir kultūros paveldo apsaugos planavimo ir architektūrinio projektavimo, Vilniaus miesto želdynų problemoms spręsti.

**Parengė dr. Vaiva DEVEIKIENĖ
ir Steponas DEVEIKIS**

Gairės mokslinio straipsnio autoriui

REIKALAVIMAI PUBLIKACIJAI

Publikacijų tipai: originalūs moksliniai straipsniai, mokslo darbo recenzijos.

Redakcinei kolegijai pateikiama elektroninė rankraščio kopija, parengta MS Word redaktoriui Times New Roman šriftu. Kartu pateikiamas ir lydraštis. Tekstas spausdinamas 12 pt 1,0 intervalo eilėtarpiu. Puslapio formatas: viršuje – 25 mm; apačioje – 25 mm; kairėje – 22 mm ir dešinėje – 18 mm. Straipsnio apimtis – nuo 7 iki 15 puslapių. Jeigu autorių yra daugiau kaip vienas, nurodomas asmuo, atsakingas už korespondenciją su žurnalo redakcija. Straipsnį slapta recenzuoja du redakcijos nariai arba jos paskirti tos mokslo krypties specialistai. Priimtą spaudai straipsnį autorius turi pataisyti, atsižvelgdamas į recenzentų pastabas, arba motyvuotai paaiškinti, kodėl į jas nebuvo atsižvelgta. Pataisyto straipsnio elektroninė kopija pateikiama redakcijai ne vėliau kaip po dviejų savaičių nuo recenzijos gavimo.

STRAIPSNIO INFORMACIJOS IŠDĖSTYMAS IR TVARKYMAS.

Žurnalui pateikiami moksliniai straipsniai turi atitikti tokią struktūrą:

- straipsnio pavadinimas;
- autoriaus (-ių) vardas (-ai), pavardė (-ės);
- organizacija (adresas, telefonai, el. paštas);
- anotacija originalo kalba;
- anotacija užsienio kalba;
- įvadas;
- tyrimų metodika (metodai);
- rezultatai ir jų aptarimas (galimi ir du atskiri skyriai „Rezultatai“ ir „Rezultatų aptarimas“);
- išvados;
- literatūra;
- santrauka užsienio kalba (ne mažiau 700 žodžių);
- trumpa informacija apie autorius.

Straipsnio anotacijos apimtis – ne daugiau kaip 500 - 700 spaudos ženklų, anotacijos pabaigoje rekomenduojami ne daugiau kaip 5 straipsnio turinio esmę nusakantys reikšminiai žodžiai. Anotacijos teksto dydis – 10 pt, Normal.

Straipsnio santraukos apimtis – ne mažiau kaip 250 žodžių anglų kalba, jeigu straipsnis parengtas lietuvių kalba, arba lietuvių kalba, jeigu straipsnis parengtas anglų kalba. Santraukos teksto dydis – 10 pt, Normal. Santraukos viršuje pateikiamas straipsnio pavadinimas ta pačia kalba, kuria pateikiama santrauka.

Straipsnio pavadinimas rašomas 14 pt, Bold, centruotai, žodis „Anotacija“ rašomas 10 pt, Bold, lygiuojama kairėje, visų kitų struktūrinių dalių (skyrių) pavadinimai rašomi 12 pt, Bold centruotai.

Skyrių pavadinimai nuo teksto atskiriami 1 eilutės intervalu. Pirmą eilutę atitraukiama 10 mm.

Poskyrių pavadinimai rašomi iš naujos eilutės 12 pt, Italic, tekstą tęsiant toje pačioje eilutėje.

Pavadinimai po paveikslais, lentelių pavadinimai ir pastabos po lentelėmis rašomi centruotai lietuvių (10 pt, Normal) ir anglų (10 pt, Italic) kalbomis.

Lentelėse tekstas rašomas 10 pt, Normal.

Paveikslai ir lentelės nuo teksto atskiriami 1 eilutės intervalu.

Po straipsnio pagrindinio teksto pateikiamas literatūros šaltinių sąrašas, sudaromas pagal APA (American Psychological Association) citavimo stiliaus reikalavimus. Literatūros sąrašas spausdinamas 10 pt, Normal šriftu. Literatūros sąraše nurodomi visi tekste cituojami literatūros šaltiniai. Pageidautinas naujais literatūros šaltinių citavimas. Mokslinės ataskaitos, vadovėliai, žinyrai, reklaminiai bukletai, rankraštinė medžiaga, populiarius žurnalai literatūros šaltiniais nelaikomi ir į sąrašą neįtraukiami. Leidinių pavadinimai netrumpinami. Literatūros sąrašas pateikiamas originalo rašyba, abėcėlės tvarka, pirmiau lotyniškais, po to – rusiškais rašmenimis.

Straipsniai priimami nuolat -<http://ka.lkas.lt/index.php/KA/submission/wizard> arba straipsnį siųsti el. paštu petras.grecevicius@gmail.com

PRIVATUMO PATVIRTINIMAS

Šioje žurnalo svetainėje įrašyti vardai ir el. pašto adresai bus naudojami tik nurodytais šio žurnalo tikslais ir nebus naudojami kitiems tikslams ar pateikiami bet kuriai kitai šaliai.

Atestuoti kraštovaizdžio architektų sąjungos nariai

Kraštovaizdžio architektas yra vertingas partneris komandoje, suteikiantis vertingos patirties, žinių ir kūrybiškumo, įgyvendinant įvairius projektus. Kviečiame kreiptis į LKAS narius, turinčius Želdynų projektų rengimo vadovo, Statinio projekto vadovo, Teritorijų planavimo vadovo, Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos specialistų atestatus.

Vardas, pavardė	Kvalifikacija	Atestato numeris	Atnaujintas – išduotas	Gyv. vietos savivaldybė
Ramunė Baniulienė	Želdynų projekto vadovė	25	2017	Vilnius
Petras Grecevičius	Statinio projekto vadovas	A927	2021 – 2001	Klaipėda Palanga
	Teritorijų planavimo vadovas	A927	2021 – 2001	
Dovilė Ivanauskienė	Želdynų projekto vadovė	53	2020 – 2010	Vilnius
Jonas Jakaitis	Teritorijų planavimo vadovas	A739	2018 – 2003	Vilnius
	Statinio projekto vadovas, ekspertas	A739	2018 – 2003	
	AKA ELSEVIER sertifikuotas recenzentas		2019	
Aurelija Jankauskaitė Bukantienė	Želdynų projekto vadovė	45	2020	Klaipėda, Palanga
Elė Kalvelė	Želdynų projekto vadovė	42	2020	Vilnius
Aušra Misiūnienė	Želdynų projekto vadovė	35	2017	Molėtai
	Teritorijų planavimo vadovė	A1930	2013 – 2018	
Alvydas Mituzas	Želdynų projekto vadovas	5	2015	Vilnius
	Teritorijų planavimo vadovas	A554	2015	
	Statinio projekto vadovas	A554	2015	
Vainius Pilkauskas	Želdynų projekto vadovas	48	2020 – 2015	Vilnius
Vytautas Sipavičius	Želdynų projekto vadovas	22	2017 – 2002	Kupiškis
	Statinio projekto vadovas	A454	2018 – 2013	
Virginijus Skardžiukas	Statinio projekto vadovas	A1549	2018 – 2008	Vilnius
	Teritorijų planavimo vadovas	A1549	2018 – 2008	
	Želdynų projekto vadovas	44	2020 – 2010	
Jurgita Stonkutė	Želdynų projekto vadovė	32	2022-2017	Vilnius-Molėtai
Gintaras Stauskis	NKP apsaugos specialistas	746	2020 – 2010	Vilnius
	Teritorijų planavimo vadovas	A1498	2018 – 2002	
	Statinio projekto vadovas, ekspertas	A1498	2018 – 2002	
Linas Ūsas	Želdynų projekto vadovas	52	2020	Vilnius
Jurga Silvija Večerskytė Šimeliūnė	Želdynų projekto vadovė	17	2018 – 2003	Vilnius
	Statinio projekto vadovė	A1326	2021 – 2005	
	NKP apsaugos specialistė	624	2020 – 2005	
Egidijus Vidrinskas	Želdynų projekto vadovas	18	2017 – 2012	Šilutė
	Statinio projekto vadovas	455	2018 – 2013	
	NKP apsaugos specialistas	749	2020 – 2010	

(Informacija pagal www.lkas.lt)